

בית הספר התיכון מנור כברי

מועצה אזורית מטה אשר
טלפון : 04-995-2745

משחקי הכס

היחסים בין אנגליה לצרפת בסתיו ימי הביניים (1300-1500)

שם המנחה : ד"ר ישראל בן דור

שם התלמידה : אביב נח

אפריל 2020

תוכן העניינים

3.....	הקדמה
5.....	מבוא
17.....	פרק א': מלחמת מאה השנים
35.....	פרק ב': "מלחמות השושנים"
50.....	פרק ג': השינויים בחיי האוכלוסיות באנגליה ובצרפת
63.....	סיכום
66.....	רשימת המקורות והקיצורים
67.....	נספח א': אירועים עיקריים בשנים 1300-1500
69.....	נספח ב': מלכי אנגליה וצרפת בין השנים 1300 - 1500

הקדמה

בעבודת הגמר שלי בחרתי להתמקד בהשפעה של העימותים החיצוניים והפנימיים באנגליה ובצרפת על חי האוכלוסייה בכל אחת משתי הממלכות בימי הביניים המאוחרים (1300-1500).

החיבור שלי אל הנושא נובע מצפייתי בסדרה הבינלאומית "משחקי הכס" שמשכה תשומת לב בעולם כולו בשנים האחרונות. גם מנהיגים, דוגמת נשיא ארה"ב ברק אובמה, צפו בה בעניין רב. במהלך צפייתי בסדרה התעניינתי בחומר שהיה מקור ההשראה לסופר שחיבר את סדרת הספרים עליה מבוססת הסדרה.¹

אחרי בדיקה קצרה, גיליתי שהסדרה מבוססת על אירועים ודמויות מציאותיות בתקופת ימי הביניים. המקום בו מתרחשת העלילה כולה היא במדינה ששמה "ווסטרוז". ווסטרוז הוא אי השוכן בסמוך ליבשת גדולה ורצועת מים מפרידה ביניהם. ווסטרוז היא המקבילה הדמיונית לבריטניה. בנוסף לדמיון הגאוגרפי לבריטניה ישנו גם הדמיון ההיסטורי.

כמו כן, בדומה לדמיון למקום בו מתרחשת העלילה, ישנו דמיון רב בין הדמויות בסדרה לבין מלכים ואנשי אצולה אמיתיים, היסטוריים. בית סטארק מתקשר לבית יורק ובית לנקסטר מתקשר לבית לאניסטר. אפשר למצוא אינספור נקודות דמיון בין העלילה של משחקי הכס לבין מלחמות השושנים שהתרחשו באנגליה בימי הביניים המאוחרים.

שמה של העבודה נלקח משם הסדרה "משחקי הכס". שם זה, כשהוא כתוב בראש עבודתי מסמל בעיני חשיבה יצירתית, אמנות מוערכת של סדרה בינלאומית שכבשה לבבות רבים ובנוסף לכך ישנו קשר סימבולי. משחקי הכס היא לא רק סדרה בדיונית ופנטזיה המבוססת על אירועים אמיתיים, אלא היא סדרה שלקחה אירועים מלפני מאות שנים והפכה אותם רלוונטיים להיום. היא סדרה בה האירועים שקורים נוגעים בנו ומעוררים בנו מחשבה עמוקה.

בשער העבודה מופיעה הכרזה של הסדרה "משחקי הכס" ובה 'כס הברזל' הנכסף, מקום מושב המלך של ממלכת ווסטרוז, המקבילה הדמיונית של בריטניה ומעליה סמלי הצדדים הלוחמים במלחמות השושנים מלחמות הוורדים, (Wars of the Roses). השושנה האדומה, הסמל של בית לנקסטר, משמאל, השושנה הלבנה של בית יורק במרכז ומימין סמל המלכות של בית טיודור.

אני רוצה להודות לכמה אנשים משמעותיים שליוו אותי לאורך כל כתיבת העבודה ובלעדיהם לא הייתי מגיעה לסיומו המוצלח של מסע זה.

ראשית אני רוצה להודות לד"ר ישראל בן דור המנחה היקר שלי, שליווה אותי לאורך כל הדרך ומעולם לא ויתר עליי למרות שהמצב היה לא קל לעיתים קרובות. תודה על ליווי משמעותי, מלמד, תודה על שעות של שיחות טלפון של ייעוץ ומפגשים רבים לצורך למידה מרובה ומשמעותית. האמנת בי לכל אורך הדרך ומעולם לא ויתרת. תודה על היחס האוהב והתומך שלך שהפך את תהליך הכתיבה לתהליך מעצים, מלמד ומשמעותי.

¹ סופר סדרת הספרים "שיר של אש וקרח" הוא ג'ורג' ריימונד ריצ'רד מרטין. מרטין, סופר מדע בדיוני ופנטזיה, החל לכתוב את סדרת הספרים "שיר של אש וקרח" בשנת 1996. שם הסדרה הטלוויזיונית "משחקי הכס" נקרא לפי שם הספר הראשון בסדרה.

בנוסף אני רוצה להודות לאיילת פליוב, רכזת עבודות גמר בבית ספרי. תודה שהתעניינת ושאלת באופן רציף ועקבי על עבודתי והתקדמותי בה. תודה שהיה לך אכפת כל כך וכל פעם הצעת את עזרתך מחדש.

מאחלת לכם קריאה מהנה, אביב נח

מבוא

במסגרת המבוא בכוונתי לכלול את הרקע ההיסטורי, תיאור מבנה העבודה, הצגת שאלת החקר ודיון ביקורתי במקורות שעמדו לרשותי. ברקע ההיסטורי לעבודה זו, מצאתי לנכון לעסוק בתקופת ימי הביניים ובתולדות אנגליה וצרפת מסוף המאה ה-15 ועד המאה ה-20. התייחסתי להלן לימי הביניים מראשיתם, בסוף המאה החמישית, ועד לשנת 1300 בקירוב. עבודה זו עוסקת, כפי שיפורט בהמשך, באנגליה וצרפת בשנים 1300-1500. אולם כדי להבין את ערכה של התקופה, שבה אני עוסקת בעבודה זו מבחינת תולדות שתי המדינות האלה, מצאתי לנכון להתייחס להתפתחויות העיקריות בתולדותיהן, מסוף המאה ה-15 ועד המאה ה-20.

ימי הביניים

ימי הביניים היא תקופה במהלך ההיסטוריה האירופית, שהתחילה עם סיום העת העתיקה² בשנת 476, בסוף המאה החמישית והסתיימה עם תחילת תקופת הרנסנס, המציין את תחילת העת החדשה³ בסוף המאה ה-15. תחילת תקופה זו מאופיינת בהתפתחותן של ממלכות אירופה, לעתיד, מדינות מערב אירופה. המשיכה בעליית כוחה של הכנסייה הנוצרית, מעמד האפיפיור ומעמד הכנסייה הקתולית. מבחינה חברתית וכלכלית החברה הפיאודלית התפתחה וכוחה גדל, המסחר התפתח ונוצרה תקופה של שגשוג כלכלי. סוף התקופה של ימי הביניים מאופיין במספר דרכים, אחת מהם היא גילוי יבשת אמריקה.⁴

"במאה ה-17 התקבל השם "ימי הביניים" בכל הלשונות האירופאיות והיה לחלק מן המינוח של ההיסטוריונים והוגי הדעות."⁵ מושג זה שימש לראשונה באיטליה בתקופת הפיאודליזם. פיאודליזם הוא משטר המציין שיטה חברתית-פוליטית-דתית שהתבססה במהלך ימי הביניים. משטר זה מציין קשרי תלות וחסות בין המעמדות הגבוהות לנמוכות. האיכרים נתונים לאצילים. האצילים מחויבים לשמור עליהם, ובמקביל, האיכרים נאמנים לאצילים שלהם. האיכרים שהיו נתונים לבעלי הקרקעות נקראו וסאלים. הנאמנות לאצילים מצד הוסאלים התבטאה גם בצמיחת צבאות פרטיים, צבאות פיאודליים. המשפט והענישה היו בידי האצילים ולא בידי הממלכה. מכיוון שהצבאות הפיאודליים איימו על מעמד המלוכה ועל המעמדות החברתיות, אנגליה החליטה לחסל את השיטה הפיאודלית בארצה. כך, בשנת 1661 בוטל המשטר הפיאודלי באנגליה.⁶

המונח ימי הביניים הוא מונח בעל משמעויות רבות בעיני אוכלוסיות שונות והוא בעיקר מושג שיפוטי. רבים ראו תקופה זו כתקופה לא משמעותית שבה האנושות לא התפתחה ושהתה בדכדוך מתמשך לאורך תקופה ארוכה. בניגוד להקשרים השליליים, האירופים הנוצרים כינו את התקופה הזו "תור האמונה" מכיוון שהאמונה הנוצרית פרחת ושגשגה בתקופה זו.

² העת העתיקה- העת העתיקה היא תקופה בהיסטוריה שנמשכה משנת 3300 לפני הספירה עד שנת 476 לספירה.

³ העת החדשה- העת החדשה היא התקופה השלישית בהיסטוריה ועד היום. ראשיתה של העת החדשה הוא בסוף המאה החמש עשרה, בשנת 1492, השנה בה גילה קולומבוס את אמריקה.

⁴ 673 עמ' 1990, עמ' 673

⁵ 7 עמ' 1985, עמ' 7

⁶ 1125 עמ' 1990, עמ' 1125

ההיסטוריונים של היום נוהגים לחלק את ימי הביניים לשלוש תקופות מרכזיות:

- התקופה המוקדמת, ראשית ימי הביניים- תקופה זו נמשכה מסוף המאה ה-4 עד המאה ה-10 לערך. תקופה זו מאופיינת בפלישות רבות לאירופה המערבית בידי ברברים, המסחר היה דל וחלק גדול ומשמעותי מתושבי אירופה לא היו נוצרים. בתקופה זו התבססה המערכת הפיאודלית ששלטה באירופה בתקופה המאוחרת יותר.

- התקופה האמצעית, שיא ימי הביניים- נמשכה מאמצע המאה ה-11 עד סוף המאה ה-13. תקופה זו מאופיינת בהתפשטותה של החברה הפיאודלית, גידול במסחר וביסוס והקמת ערים ומושבות. בתקופה זו החלו להתגבש הממלכות הגדולות של אירופה.

- התקופה המאוחרת- תקופה שנמשכה מהמאה ה-14 עד סוף המאה ה-15. במהלך תקופה זו החלו המדינות לקום ולהתבסס למדינות שאנו מכירים כיום; מלוכה חזקה ויציבה, גידול במסחר, התפתחות וגדילת מעמד הכנסייה הנוצרית, גדילה בתרבות ועוד. סוף ימי הביניים, בנוסף לכל היציבות הכלכלית, התרבותית והשלטונית, אופיינה כתקופה בעלת משברים וקשיים רבים.

ראשית ימי הביניים הייתה מאופיינת בתור תקופה בה פלשו ברברים לאדמות אירופה. היסטוריונים מודרניים מבינים שזו לא התמונה הכוללת של תקופה זו. המציאות הייתה שונה. בין המאה ה-5 למאה ה-8, התפתח סדר פוליטי חדש בשטחי האימפריה הרומית, שעד אז שלטה על רוב אירופה והתפרקה בשנת 476. סדר זה מבוסס על משפחות אצילים ועל ממלכות חדשות כמו הסקסונים⁷ באנגליה. השילוב בין התרבות החדשה לתרבות הישנה יצר חברה חדשה עם תרבות שעוד לא נראתה כמותה. לעומת זאת, באירופה חיו קבוצות אנשים שלא היה להם קשר כלל עם הנצרות והתרבות הרומית, כגון הויקינגים. לויקינגים ולקבוצות רבות אחרות עדיין היה הכוח לפגוע בחברה החדשה שנוצרה באירופה.

למרות נפילתה של הקיסרות הרומית, נותר גוף מרכזי שהרומאים הביאו עימם לאירופה והוא הכנסייה הנוצרית. הכנסייה הנוצרית נוהלה על ידי בישופים⁸. הבישופים ניהלו את המדינה וחילקו את הנחלות הקיימות למשפחות אצולה, דוכסים ולורדים. מעצם ההעברה של הנחלות לבעלי מעמד גבוה שזכו מהכנסות משטחי הקרקע עליהם שלטו, התפתחה החברה הפיאודלית.

שיא ימי הביניים החל בסביבות שנת 1000. בתקופה זו נוצרה יציבות במערב אירופה, המסחר גדל, הכלכלה עלתה, אוניברסיטאות ראשונות החלו להיבנות לצורך לימוד אנשי כמורה, הספרות החלה לשגשג ולצמוח והושגה התקדמות גדולה באומנות. יציבות זו נוצרה ממספר גורמים שונים, כמו; התפשטות הנצרות ברחבי אירופה ואיחוד כל היבשת תחת האידיאולוגיה הנוצרית. בנוסף לכך, הפיאודליזם יצר יציבות בכך שגם ללא כוח מלכותי ופוליטי אחד גדול יכול היה לשרור שלום. החברה הפיאודלית התאפיינה כהתחייבות הדדית בין השליט לאדם העומד לרשותו. בתקופה זו עלה מעמד האבירים ששימש ככוח העיקרי של הצבא באירופה.

⁷ סקסונים- הסקסונים היו שבטים שפלשו במאות החמישית והשישית לחופי אירופה וביניהם גם האיים הבריטים. האנגלים והסקסונים התמזגו לקבוצה הקרויה, אנגלו סקסונים, קבוצה זו שמרה על מעמדה הדומיננטי עד פלישת הנורמנים לאנגליה.

⁸ בישוף- בישוף הוא אחת הדרגות הגבוהות ביותר בהיררכיה של הכנסייה הנוצרית. הוא אחראי על כל פעולות הדת הנוצרית ויש לו הזכות להסמיך כמרים.

בתקופה זו החלו להתגבש הממלכות הגדולות של אירופה. בשנת 1066 המלך הנורמני מצרפת, ויליאם הכובש⁹, טען לכתר אנגליה לאחר מות אדוארד הראשון¹⁰. לויליאם היה קשר משפחתי לאדוארד הראשון והוא התחרה על הכתר. כאשר אנגליה לא נענתה לדרישתו הוא פלש וכבש אותה. כיבוש אדמות אנגליה על ידי מלך מאדמת צרפת, גרם להשפעות תרבותיות רבות, הבאת תרבות צרפתית לשטחי אנגליה, נימוסים שונים, היסטוריה שונה, דרכי אורך חיים שונים ובעיקר הקמת בית מלוכה אנגלי עם קשרי דם לצרפת. כיבוש זה סימל את תחילת שיא ימי הביניים. כדי לבסס את שלטונו, ויליאם הכובש הקים ובנה באנגליה, מערכת של טירות. הידועה ביותר היא מצודת לונדון¹¹ שהוקמה בלב לונדון והיוותה את המרכז לשלטונו של ויליאם.

במקביל, בצרפת השושלת ששלטה עד לאותה עת נפלה ובמקומה עלתה השושלת הקפטינגית¹² אשר תשלוט בצרפת תחת "בית ולואה"¹³ ו"בית בורבון"¹⁴ עד המהפכה הצרפתית בשנת 1789. בית ולואה ובית בורבון הם שני בתים שונים תחת אותה שושלת, השושלת הקפטינגית. בתקופה זו נהפכה צרפת למרכז הדתי המשמעותי ביותר באירופה. נבנו בה קתדרלות ומנזרים חשובים והיא הייתה גם מקום מושבו של האפיפיור בין השנים 1309-1378. פריחתה של הדת הנוצרית בצרפת גם תרמה לשגשוג במסחר וכך התאפשר למלכי צרפת להרחיב את גבולות שלטונם.

בתקופה זו הסמכות החזקה ביותר באירופה הייתה האפיפיור. האפיפיור אורבן השני¹⁵ יצר את מסע הצלב הראשון בשנת 1095 בכך שקרא לממלכות אירופה השונות לעזור לשחרר את ארץ הקודש (ארץ ישראל, ירושלים) מידי המוסלמים. מסעות הצלב היו גורם משמעותי ומכונן בהתפתחותה של התרבות, הדת, הפוליטיקה, הכלכלה והצבא של אירופה של ימי הביניים.

בנוסף לכך, תקופה זו מאופיינת בעלייתם של האבירים שהיו מעמד חברתי נפרד. במשך התקופה התפתח קוד האבירות שחייב את האבירים בהתנהגות אצילית, מכובדת ומנומסת. החלו להתפתח תחרויות ראויה וקרבות בין אבירים למען מטרות שונות. האבירים קיוו להפגין את כישורם, להתאמן ולזכות בעושר ותהילה בקרבות אלה.

התקופה המאוחרת של ימי הביניים החלה במאה ה-14 בסדרה של משברים מתמשכים וארוכים. הראשון היה הרעב הגדול שהיכה את יבשת אירופה כולה בין השנים 1315-1317. תקופה זו מנוגדת לתקופת הצמיחה הגדולה והשגשוג שאפיין את שיא ימי הביניים. מיליונים מתושבי יבשת אירופה מתו עקב הרעב

⁹ ויליאם הראשון הכובש- נולד בשנת 1028 ונפטר בשנת 1087. היה דוכס נורמנדי משנת 1035 ובשנת 1066 טען לכתר האנגלי. ויליאם היה המלך הראשון בשושלת הנורמנים באנגליה שמשלה עד שנת 1154. תקופת שלטונו הביאה לשינויים עמוקים בחברה וסימנה עידן חדש בתולדות אנגליה.

¹⁰ אדוארד הראשון- אדוארד הראשון נולד בשנת 1239 ומת בשנת 1307. מלך על אנגליה בין השנים 1272-1307. אדוארד הקים מוסדות שילטון באנגליה והרחיב את שטחה.

¹¹ מצודת לונדון- מצודת לונדון שוכנת במרכז של לונדון, עיר הבירה של הממלכה המאוחדת, אנגליה. המצודה הוקמה בשנת 1066 בעת כיבושו של ויליאם הראשון, הנורמני, את אנגליה.

¹² השושלת הקפטינגית- שמו של בית מלוכה ששלט בצרפת בין השנים 987-1328. השושלת הקפטינגית הסתיימה עקב מותו של המלך שארל הרביעי ללא צאצאים. במקום בית קאפה, עלה לשלטון בצרפת בית ולואה.

¹³ בית ולואה- בית ולואה הוא שמה של שושלת מלכים שמלכה בצרפת בין השנים 1328-1589. השליט האחרון לבית זה היה אנרי השלישי. לאחר שלטון בית ולואה עלה בית בורבון.

¹⁴ בית בורבון- בית בורבון הוא בית מלוכה ששלט על שטחים נרחבים מאדמות אירופה. הפעם הראשונה שביט בורבון התחבר למשפחת מלוכה היה בצרפת לאחר נפילתו של בית ולואה. צאצאיו של בית בורבון הצרפתי מלכו גם במדינות אחרות באירופה, ובהן ספרד, דרום איטליה ונווארה.

¹⁵ אורבן השני- נולד בשנת 1042 ומת בשנת 1099. כיהן כאפיפיור משנת 1088 עד מותו. אורבן השני חולל את מסעות הצלב כאשר ניסה לשחרר את ארץ ישראל, הקדושה לנצרות, משלטון המוסלמים.

הגדול וכך הסתמן סופה של תקופת הצמיחה והפריחה של אירופה שנמשכה מהמאה ה-11 ועד המאה ה-13. תקופת הרעב הגדול נגרמה עקב מזג אוויר קשה באביב שנת 1315 שגרם לשדות רבים לא להניב יבול וכך המחסור במזון גדל עוד ועוד והסתיים רק בקיץ 1317. לאחר סיום התקופה הקשה הזו, הייתה תקופה ארוכה, עד שנת 1322, של התאוששות. לרעב הגדול היה השלכות ארוכות טווח על תפקוד הכנסייה, המלוכה, הכלכלה, הצבא ועוד. הרעב הגדול היכה בצרפת ובאנגליה וגרם לנוק רב.

המשבר השני בתקופה זו היה מגפת "המוות השחור". מגפה זו החלה בשנת 1347 והסתיימה בשנת 1351. מגפה זו המיתה כשליש מאוכלוסיית אירופה באותה התקופה וגרמה לנוק רב בתחומים רבים. המגפה השחורה הכתה בכל יבשת אירופה והחריפה במקומות מסוימים עקב סכסוכים צבאיים ושלטוניים בין המדינות, לדוגמא: צרפת סבלה נזק כבד עקב המגפה במהלך מלחמת מאה השנים בינה לבין אנגליה. מגפה זו יצרה נזק דמוגרפי חמור באירופה ובעולם בכלל, נוצר שפע של מזון אך חוסר בידיים חקלאיות עקב מותם של חקלאים רבים. מכיוון שהיה חוסר בחקלאים לא היו עובדי אדמה שיכלו לעבוד את האדמה ולהביא אוכל לעם. נוצרו מרידות איכרים נגד השלטונות באנגליה, בצרפת ועוד.

תוצאה נוספת של משברים אלו ואחרים הייתה סיום קיומו של המעמד הנמוך ביותר, מעמד הצמיתות¹⁶, ותחילת סופה של החברה הפיאודלית.

בתקופת ימי הביניים הייתה התפתחות בתחומים רבים ובהם גם שינויים תרבותיים מרחיקי לכת. נבנו האוניברסיטאות הראשונות, הוקמו בתי פרלמנט וממשלה, הנצרות התפתחה והתפשטה לכל אירופה, התפתח הרגש הלאומי ועוד. בנוסף לכך, התפתחו גם טכנולוגיות חדשות כמו טחנות המים והרוח, אבק השריפה, פיתוח התותח, השעון ועוד רבים אחרים.

במשך רוב תקופת ימי הביניים, כלי הנשק בהם השתמשו היו כלי נשק "קרים" שכללו חרבות, גרזני עץ, חניתות, פגיונות וקשתות. שריון הגוף היה עשוי מעור. בשיא ימי הביניים, בתחילת המאה האחת עשרה, חל שיפור ניכר בכלי הנשק והשריון ששימש את הלוחמים בשדות הקרב. השריון הפך משריון עור לשריון ברזל, הלחימה הפכה מרגלית ללחימה רכובה על סוסים, הלוחמים הפכו מלוחמים פשוטים לאבירים וכלי נשק נוספים ואיכותיים יותר נוספו. בדומה לכך, בסוף ימי הביניים, חל שוב שיפור גדול בפיתוח נשק ושריון. החל השימוש בנשק "חם" כמו תותחים, מרגמות ועוד.

בדומה להתפתחות הצבא בימי הביניים, גם הכנסייה התפתחה רבות במשך תקופה זו. הכנסייה צברה במהלך השנים רכוש והון וכך רכשה לעצמה קרקעות רבות בערים ובכפרים. הכנסייה קיבלה את כספה מגביית מיסים ובנוסף לכך הייתה פטורה ממיסי המלוכה. הכנסייה הקימה בכל רחבי אירופה בתי ספר, בתי חולים, בתי מחסה לנוזקים ועוד והיא הפכה בימי הביניים לגוף כלכלי, חזק ויציב באירופה. תקופת ימי הביניים הייתה תקופה רבת משמעויות לעתיד העולם, היא שינתה תרבויות, מנהגים, ממלכות, טריטוריות ועוד.

¹⁶ מעמד הצמיתות - מעמד הצמיתות היה הנמוך ביותר בחברה. מעמד הצמית מקביל למעמד העבד עם הבדל אחד. הצמית לא נחשב כרכוש אדוניו.

אנגליה

אנגליה לאחר תקופת ימי הביניים נשלטה על ידי בית טיודור¹⁷. בית טיודור היה בית המלוכה באנגליה משנת 1485 עד 1603. בית טיודור עלה לשלטון בסוף מלחמות השושנים, מלחמות שהתנהלו בין בתי האצילים באנגליה, בית יורק ובית לנקסטר. בית טיודור איחד בין שני הבתים. בתקופת שלטון בית טיודור התרחשו שינויים רבים, לדוגמא: הקמת הכנסייה האנגליקנית¹⁸ שהבדילה אותה מהכנסייה הקתולית¹⁹ ששלטה עד אותם ימים גם באנגליה. בתקופת שלטון בית טיודור, אנגליה זכתה לשקט ושלווה, השאיפות להשתלט על שטחים ברחבי אירופה הסתיימו והתחלפו בשאיפות לשמירה על האיזון בין המעמדות ועל האוכלוסייה באנגליה בלבד.

בשנת 1588 התחולל עימות בין ממלכת אנגליה לבין ספרד. הרקע לסכסוך היה עקב מותה של מרי הראשונה²⁰ מלכת אנגליה מבית טיודור. מרי הראשונה נישאה לפליפה השני, מלך ספרד²¹ בשנת 1554. לאחר מותה של מרי הראשונה בשנת 1558 ללא צאצאים, עלתה אחותה, אליזבת הראשונה, לשלטון²². פליפה השני הביע תמיכה בשלטונה של אליזבת הראשונה, אך אליזבת התעלמה מתמיכתו ומהצעתו לשאת אותה לאישה. מרי הראשונה ניסתה להחזיר את מעמדה של הכנסייה הקתולית, נגד צעדיו של אביה, הנרי השמיני. בניגוד לכך, אליזבת הראשונה, ביטלה את מעשי אחותה ולא נישאה לפליפה השני, מלך קתולי. לאחר שפליפה השני התרעם על אליזבת הראשונה ונוצר סכסוך בין אנגליה לספרד, הוא החליט לפלוש ולהשתלט על חופי אנגליה בשנת 1588. פליפה השני שלח את הארמדה הגדולה - צי ספינות מלחמה ספרדי ובאותם הימים, החזק ביותר, לחופי אנגליה. לאחר מספר קרבות בתנאים קשים של היסוס והגועש האנגלים נחלו ניצחון גדול. האנגלים ראו בניצחון זה את הניצחון החשוב ביותר מאז קרב אז'נקור בשנת 1415 (ראו הרחבה בפרק א'). המלחמה בין אנגליה לספרד נמשכה חמש עשרה שנים לאחר מכן ונגמרה ללא הכרעה. ספרד הייתה ונשארה המדינה החזקה באירופה, אך אנגליה הוכיחה את עצמה כאיום הגדול והמסוכן ביותר לספרד. בשנת 1604 נחתם הסכם שלום בין אנגליה לספרד ביוזמת יורשיהם של אליזבת הראשונה ופליפה השני.

¹⁷ בית טיודור - בית טיודור היא שושלת מלכים אנגלית שמשלה באנגליה בין השנים 1485-1603. במהלך תקופת שלטון בית טיודור אנגליה עברה שינויים רבים. השושלת הסתיימה כאשר אליזבת הראשונה מתה ללא יורשים.

¹⁸ הכנסייה האנגליקנית - הכנסייה האנגליקנית היא המוסד הנוצרי הרשמי של אנגליה, בראשית המאה השש עשרה. הכנסייה האנגליקנית לא הייתה תחת האפיפיור הנוקשה, אלא תחת המלוכה. הכנסייה האנגליקנית נוצרה עקב סכסוך בין מלך אנגליה, הנרי השמיני, שרצה להתגרש מאשתו קתרין מאראגון, לבין האפיפיור קלמנס השביעי. האפיפיור לא אישר את בקשתו של הנרי השמיני וכתוצאה מכך הנרי השמיני רצה להקים כנסייה חדשה שתהיה תחת סמכותו ולא תחת סמכות האפיפיור, כדי שיוכל לקיים את רצונו ללא התחשבות ברצון האפיפיור.

¹⁹ הכנסייה הקתולית - הכנסייה הקתולית היא הכנסייה הנוצרית הגדולה והראשונה בעולם. האפיפיור, העומד בראש הכנסייה הקתולית, נחשב לממשיך דרכו של פטרוס, אחד השליחים, שמונה על ידי ישוע לעמוד בראש הכנסייה הנוצרית.

²⁰ מרי הראשונה - מרי הראשונה הייתה מלכת אנגליה בין השנים 1553-1558. נולדה בשנת 1516 למלך הנרי השמיני. מרי ידועה כמלכה שניסתה להחזיר את אנגליה אל הנצרות הקתולית ורצחה מאמינים של הנצרות הפרוטסטנטית. מרי מתה ללא צאצאים, ולאחר מותה עלתה לשלטון אחותה, אליזבת הראשונה.

²¹ פליפה השני, מלך ספרד - נולד בשנת 1527 ומת בשנת 1598. מלך על ספרד משנת 1556 עד מותו. בשנת 1554 נישא למרי הראשונה, מלכת אנגליה, ובכך הפך גם למלך אנגליה ואירלנד.

²² אליזבת הראשונה, מלכת אנגליה - אליזבת נולדה בשנת 1533 ונפטרה בשנת 1603. אליזבת הייתה האחרונה מבית טיודור מכיוון שמתה ללא צאצאים. אליזבת נחשבת לאחת מגדולי שליטי אנגליה, הודות לפריחה ולשגשוג שאנגליה זכתה להם בתקופת שלטונה.

לאחר מותה של אליזבת הראשונה, מלכת אנגליה מבית טיודור, ללא צאצאים, עלה לשלטון גיימס הראשון²³ מבית סטיוארט²⁴ והיה המלך השליט הראשון בהיסטוריה ששלט על אנגליה, סקוטלנד ואירלנד במקביל.

בית סטיוארט שלט על אנגליה בין השנים 1603-1714. תחת שלטונו של בית סטיוארט התחוללה מלחמת אזרחים בין שלושת הממלכות, הקרויה גם מלחמת שלושת הממלכות. מלחמות אזרחים אלו היו סדרה של עימותים בממלכת אנגליה בין הפרלמנט לבין המלוכה. עצם שלטונו של גיימס הראשון על שלושת הממלכות בו זמנית עורר סלידה וחוסר הסכמה נרחב בכל אחת מן הממלכות. עם עלייתו של צ'ארלס הראשון²⁵, בנו של גיימס הראשון, לשלטון, הוא רצה להגשים את חלום אביו ולאחד את שלושת הממלכות לממלכה אחת. חברי הפרלמנט האנגלי חששו משאיפותיו של צ'ארלס הראשון מכיון שפחדו שהקמת ממלכה חדשה עלולה להרוס את התרבות והמסורת האנגלית. המלחמה התרחשה בין השנים 1642-1651. מלחמה זו חולקה לשלוש מלחמות נפרדות. מלחמת האזרחים הראשונה (1642-1649) התרחשה בין תומכי המלך צ'ארלס הראשון, בנו של גיימס הראשון, לבין תומכי הפרלמנט. במהלך הקרבות הראשונים, שני הצדדים נחלו הפסדים, ניצחונות ואבדות רבות. לבסוף, צ'ארלס הראשון למרות שאיפותיו לגדולה אישית, ורצונו התמים והטוב לאיחוד שלושת הממלכות, נתפס והועמד לדין והוצא להורג בשנת 1649 היותו בן ארבעים ושמונה. כך הסתיימה התקופה של מלחמת האזרחים הראשונה של אנגליה.

מלחמת האזרחים השנייה והשלישית התחוללה בין תומכי המלך צ'ארלס השני²⁶, בנו של צ'ארלס הראשון, לבין תומכי הפרלמנט בשנים 1649-1651. צ'ארלס השני עלה לשלטון בשנת 1660 עד שנת 1685. צ'ארלס השני ניסה להתנגד לפרלמנט אך ללא הצלחה. לבסוף, צ'ארלס השני הוגלה מאדמת אנגליה והמלוכה האנגלית הוחלפה ונשלטה על ידי אוליבר קרומוול²⁷, מנהיג הפרלמנט ומצביא צבאי דגול. מלחמות האזרחים הפיצו את הרעיון שהמלוכה לא יכולה לשלוט ללא הסכמת הפרלמנט. בנוסף לכך, אנגליה, סקוטלנד ואירלנד היו מהארצות המעטות באירופה ללא מלך. אוליבר קרומוול שלט על אנגליה בתור דיקטטור צבאי עד מותו בשנת 1658 ולאחר מכן בנו, ריצ'ארד, עלה במקומו. לעומת אביו, ריצ'ארד היה אדם תככן וצבוע ולצבא האנגלי לא היה אמון בו. הצבא הדיח את ריצ'ארד מהשלטון. לבסוף, בידי הפרלמנט ניתנה הזכות לבחור יורש למלך אנגליה.

בשנת 1801 אירלנד אוחדה לתוך הממלכה המאוחדת וכתוצאה מכך, שמה הפך ל: "הממלכה המאוחדת של בריטניה הגדולה ואירלנד".

החברה האנגלית עברה תהפוכות ושינויים רבים בסוף המאה ה-18 ותחילת המאה ה-19 כתוצאה מהמהפכה התעשייתית ומתהליך העיור. הדמוגרפיה השתנתה וחלק ניכר מהחברה עבר מהכפר אל מרכזים עירוניים וגדולים יותר. האדם החקלאי כעת עבד בבתי מלאכה בעזרת טכנולוגיות חדשות. עקב

²³ גיימס הראשון, מלך אנגליה- נולד בשנת 1566 ומת בשנת 1625. לפני שגיימס מלך על אנגליה הוא היה מלכם של סקוטלנד ואירלנד. בשנת 1603 הוכתר כמלך אנגליה ובכך הפך למלך הראשון בהיסטוריה שמלך על שלושת הממלכות בו זמנית.

²⁴ בית סטיוארט- שושלת מלוכה אשר שליטיה מלכו בסקוטלנד משנת 1371 ובאנגליה ובאירלנד משנת 1603 עד 1714. תחת תקופת שלטונו של בית סטיוארט התרחשו מלחמות האזרחים האנגלים.

²⁵ צ'ארלס הראשון- נולד בשנת 1600 ונרצח בשנת 1649. היה מלך אנגליה, אירלנד וסקוטלנד משנת 1625 עד מותו. צ'ארלס הראשון הוצא להורג במסגרת מלחמת האזרחים האנגלית הראשונה.

²⁶ צ'ארלס השני- נולד בשנת 1630 ומת בשנת 1685. מלך על סקוטלנד, אירלנד ואנגליה בין השנים 1660-1685. בתקופת שלטונו התחוללו מלחמות האזרחים השנייה והשלישית באנגליה ובסופה צ'ארלס השני הוגלה.

²⁷ אוליבר קרומוול- נולד בשנת 1599 ומת בשנת 1658. קרומוול היה מצביא דגול שהנהיג את מלחמות האזרחים באנגליה. לאחר שהפרלמנט ניצח במלחמות האזרחים, אוליבר עלה לשלטון ולאחר מכן בנו. בנו הנהיג את אנגליה בצורה המעוררת חוסר אמון בו ובמניעים שלו לגבי עתיד הממלכה ולכן הופל על ידי הצבא האנגלי.

המעבר הרב אל הערים, נגרמה צפיפות גדולה, ללא תשתית עמידה וחזקה וכתוצאה מכך הייתה עלייה בתמותת תינוקות וילדים קטנים.

אנגליה הייתה בעבר אימפריה קולוניאלית ששלטה על שטחים רבים ביניהם הודו וארץ ישראל. לאחר מלחמות העולם, הלגיטימציה של השלטון הקולוניאלי פחתה והאימפריות הקולוניאליות, ביניהן אנגליה, לא יכלו עוד לשלוט בשטחים מחוץ לגבולות מדינתם. בנוסף לכך, המלחמה הקרה, בין ארצות הברית לברית המועצות לאחר מלחמת העולם השנייה גרמה לכך שהקולוניאליזם איבד מהמעמד שלו ושתי המעצמות הגדולות התנגדו לצורת שלטון זו. המושבות בהן שלטה האימפריה הבריטית עברו תהליך של דה-קולוניזציה (עזיבת האימפריה השולטת וקבלת עצמאות מדינית) והאימפריה הבריטית חדלה מלהיות אימפריה קולוניאלית.

במהלך שתי מלחמות העולם, למרות העימותים בעבר בין אנגליה וצרפת, הן לחמו זו לצד זו. במלחמת העולם הראשונה, אנגליה וצרפת, יחד עם ברית המועצות וארצות הברית- מדינות ההסכמה, לחמו נגד מדינות המרכז-האימפריה האוסטרו-הונגרית, האימפריה העות'מאנית והקיסרות הגרמנית. במלחמת העולם השנייה, אנגליה וצרפת נלחמו יחד עם ברית המועצות וארצות הברית- בעלות הברית, נגד מדינות הציר- גרמניה הנאצית, איטליה הפשיסטית והאימפריה היפנית.

אנגליה משנת 1300 עד המחצית הראשונה של המאה ה-20 עברה תהפוכות גדולות ומשמעותיות שהפכו אותה למעצמה.

צרפת

צרפת לאחר תקופת ימי הביניים סבלה מנזק דמוגרפי וכלכלי, עקב מלחמת מאה השנים (ראו בפרק א') והמוות השחור (ראו בפרק ג'). לאחר שסיימה את הסכסוך הממושך עם ממלכת אנגליה, צרפת בראשות בית ולואה הסתכסכה עם איטליה מכיוון שרצתה להשיג שם עליונות. לבסוף, צרפת נכשלה והתוצאה הייתה התעצמותה של איטליה והאימפריה הרומית הקדושה²⁸. הסכסוך נמשך בין השנים 1494-1559.

המלחמות עם האיטלקים הסתיימו עקב משבר דתי שהתחולל בצרפת באותן השנים החל משנת 1516. במהלך מלחמות הדת בצרפת, כוחות אנגלים, גרמנים וספרדים התערבו ותמכו בצדדים השונים שנאבקו על האמונה בצרפת. המשבר הסתיים בשנת 1589 כאשר אנרי הראשון, הדוכס מגיז²⁹, אחרון לבית ולואה, נרצח ובמקומו עלה אנרי הרביעי³⁰, הראשון מבית בורבון. שלטונו של אנרי הרביעי תם עקב רציחתו על ידי מתנקש מטעם בית ולואה בשנת 1610. אחריו עלה בנו, לואי השלושה עשר³¹.

²⁸ האימפריה הרומית הקדושה- האימפריה הרומית הוקמה בשנת 962 והתפרקה בשנת 1806. האימפריה הרומית הקדושה התקיימה באירופה במהלך ימי הביניים ובעת החדשה. האימפריה היא ישות מדינית שמרכזה היה נמצא בגרמניה ובאוסטריה.

²⁹ אנרי הראשון הדוכס מגיז- נולד בשנת 1550 ומת בשנת 1588. אנרי הראשון היה אציל צרפתי שהנהיג את הקתולים במלחמות הדת בצרפת. במהלך המלחמה נהרג על ידי שומרו של מלך צרפת.

³⁰ אנרי הרביעי- נולד בשנת 1553 ומת בשנת 1610. היה הראשון מבית המלוכה בורבון ומלך על צרפת בין השנים 1589-1610. הוא נרצח בידי מתנקש קתולי.

³¹ לואי השלושה עשר- נולד בשנת 1601 ומת בשנת 1643. בן לשושלת בורבון ומלך על צרפת בין השנים 1610-1643. בנו הראשון של אנרי הרביעי, מלך צרפת.

בתקופת שלטונו של לואי השישה עשר³² התחוללה מהפכה משמעותית וגדולה בצרפת. מהפכה זו נמשכה משנת 1789 עד שנת 1799. באותה תקופה, צרפת עברה טלטלות וחוסר יציבות שלטונית. סדרי החברה והממשל השתנו ונוצר סדר חדש. "המהפכה הצרפתית" השפיעה על תולדות אירופה והעולם כולו.

המהפכה החלה עקב משבר כלכלי גדול אליו נקלעה צרפת. בשנת 1789 בית המלוכה נאלץ לכנס את אספת המעמדות³³ בניסיון להגדיל את הכנסותיו על ידי מיסים גבוהים יותר שיוטלו על תושבי הממלכה. בצרפת היו אז שלושה מעמדות: הכנסייה, האצולה והמעמד השלישי, רוב האוכלוסייה הצרפתית, שכלל גם את הבורגנים. עקב כינוס אספת המעמדות והחלטה הגורפת והמשמעותית להעלות את המיסים, סמכותה של המלוכה התמוטטה ורעיונות הנאורות שהתפשטו בקרב המשכילים התממשו. כאשר אספת המעמדות נפתחה, המעמד השלישי דרש שוויון אזרחי וחוקה והקים את האספה הלאומית³⁴. השלטון ניסה לדכא את המרד הקרב ובא אך ללא הצלחה. ב-14 ביולי 1789 יצאו המעמד השלישי בפריז לרחובות וכבשו את הבסטיליה³⁵, במקביל לסמכות ולמעמד הצבאי והשלטוני שהתדרדר. לואי השישה עשר נכנע לדרישותיהם של האיכרים. המעמד השלישי. בסוף אוגוסט, באותה השנה, אישר את הצהרת זכויות האדם והאזרח.

בין שכבות החברה נפערו פערים גדולים, לכן, הליברלים דרשו זכות בחירה לשלטון, הפרדת רשויות ומערכת בלמים ואיזונים. בהמשך, השמאל הפוליטי דרש שלטון שייבחר על ידי האוכלוסייה ויערוב לשוויון חברתי ולאחווה- העם הוא הריבון. בשנת 1790 בוטל מעמד האצולה שיצר פערים חברתיים עצומים, ובשנת 1791 אושרה מלוכה חוקתית כדי ליצור סדר פוליטי יציב.

בשנת 1792 התחוללה הפיכה שלטונית והמלך לואי השישה עשר הוצא להורג. מעשה זה עורר מרידות בתוך צרפת, מהומות התחוללו, נהרגו אנשים חפים מפשע ונעשו מעשי טבח איומים.

אחרי שכוחות השמאל המהפכניים של צרפת נחלשו, המהפכה נטתה יותר לכיוון הימין הפחות קיצוני.

בשנת 1799 תפס את השלטון המצביא הדגול נפוליאון בונפרטה³⁶. הוא ביסס והקים מחדש משטר יציב וסיים את המהפכה. בשנת 1804 הכתיר עצמו נפוליאון לקיסר. המהפכה הצרפתית דגלה בחירות, שוויון ואחווה. תקופת שלטונו של נפוליאון התאפיינה בחידושים בתחום הממשל והחוק, יצירת מוסדות ממשלתיים וקוד חוקים אזרחי הקיימים עד היום בצרפת. מבחינת מדיניות החוץ, נפוליאון שאף להשתית את רעיונות המהפכה הצרפתית (חירות, שוויון ואחווה) בכל רחבי אירופה. נפוליאון הצליח לכבוש מדינות רבות באירופה, והפיץ את הרעיונות שבהם צרפת דגלה, כתוצאה מכך נוצרו המון מהפכות דומות למהפכה הצרפתית ברחבי אירופה. כאשר ניסה לפלוש לרוסיה, נפוליאון נחל הפסד ואסון צבאי שהביאו להדחתו מהשלטון ולהגלייתו בשנת 1814 לאי אלבה. בשנת 1815 ניסה נפוליאון לחזור למעמדו הקודם, אך לאחר שהובס בקרב ווטרו, הוגלה לאי נידח, סנט הלנה, בו נפטר באופן מסתורי בשנת 1821.

³² לואי השישה עשר- נולד בשנת 1754 והוצא להורג בשנת 1793. היה מלך נווארה וצרפת בין השנים 1774-1792. בשנות מלכותו, ממלכת צרפת התמוטטה תחת משבר כלכלי וניסיונותיו להיחלץ מממנו היו בין הגורמים למהפכה הצרפתית.

³³ אספת המעמדות- אספת המעמדות הייתה אסיפה המורכבת מכל בני המעמדות הגבוהים בצרפת. אספת המעמדות נועדה להביע בפני המלך את דעותיו של העם לגבי המצב הקיים ולייעץ לו במקרי הצורך. אספת המעמדות כונסה ופוזרה בהוראתו של המלך. נוסדה בשנת 1302 ופוזרה בשנת 1789 בפרוץ המהפכה הצרפתית.

³⁴ האספה הלאומית- גוף ביניים בין אספת המעמדות לאספה המכוננת הלאומית של צרפת כיום. האספה הלאומית ייצגה את בני כל המעמדות ולא רק את בני המעמדות הגבוהים. האספה הלאומית נוסדה בשנת 1789.

³⁵ הבסטיליה- הבסטיליה הייתה ממוקמת בפריז, נבנתה בשנת 1370 כחלק ממערך ההגנה של פריז. הבסטיליה הייתה בעיני המעמדות הנמוכות לסמל של אכזריות השלטון המלוכני. נפילת הבסטיליה התרחשה בשנת 1789 במסגרת המהפכה הצרפתית.

³⁶ נפוליאון בונפרטה- נולד בשנת 1769 ומת בשנת 1821. נפוליאון היה שליט צרפת ומייסד שלטון הקיסרות הראשונה. נפוליאון נחשב כאחד מגדולי המצביאים בהיסטוריה. לאחר שכבש שטחים רבים ברחבי אירופה, נכשל במסע המלחמה לרוסיה.

המעצמות השונות באירופה נשלטו על ידי שושלות מלוכה תורשתיות, והן ראו ברעיונות הנאורות של נפוליאון וברעיונות המהפכה הצרפתית איום על הסדר הקיים בארצם. לכן, שלטון המלוכה חזר לצרפת, אחיו של לואי השישה עשר, לואי השמונה עשר³⁷ מבית בורבון קיבל את השלטון ועם מותו המפתיע בשנת 1824, עלה לשלטון אחיו הצעיר, שארל העשירי³⁸. למרות שלטונו החוזר של בית בורבון, תושבי צרפת לא שכחו את המהפכה שהעניקה להם לתקופה קצרה זכויות אזרח. כתוצאה מכך, השלטון המלכותי בכפייה לא הצליח ובשנת 1830 ההמונים התמרדו בשנית נגד השלטון והכתירו נציג שרובם רצו, הדוכס מאורליאן, המלך לואי פיליפ³⁹. ההמון הצרפתי רצה שליט ממעמד בינוני שישלוט על צרפת בשקט ובשלווה ויאפשר זכויות אזרח בסיסיות. שלטונו של לואי פיליפ נמשך שמונה עשרה שנים ולא הצליח לתת מענה לדרישותיו של העם. בשנת 1848 התחולל "אביב העמים", תקופה בה התחוללו מהפכות רבות באירופה. העם סילק את לואי פיליפ מהשלטון וצרפת הוכרזה בשנית לרפובליקה הצרפתית. אספה צרפתית ניסחה חוקה אשר נתנה זכויות לנשיא הנבחר על ידי העם. בבחירות שנערכו עלה לשלטון נפוליאון השלישי⁴⁰, אחיינו של נפוליאון בונפרטה. שלטונו של נפוליאון השלישי הפך להיות שלטון דיקטטורי כשהכריז על עצמו בשנת 1852 לקיסר והביא לסופה של הרפובליקה הצרפתית השנייה. שלטונו של נפוליאון השלישי היה שלטון דיקטטורי, אך ככל שהזמן חלף כוחו ירד. נפוליאון השלישי ניסה לקדם ולשקם את צרפת. פריז נבנתה מחדש והפכה למרכז תרבותי בינלאומי. רשת הרכבות בצרפת הוקמה. נפוליאון השלישי חיזק את צבא צרפת והחל להתערב בסכסוכים ובמלחמות שלא קשורות אליו ולא בצו.

אחת מן המלחמות הייתה מלחמת צרפת גרמניה (1870-1871). מלחמה זו הייתה בין הקיסרות הצרפתית השנייה, בראשותו של נפוליאן השלישי לבין ממלכת פרוסיה⁴¹ וגרמניה המאוחדת. נפוליאון השלישי חש מעוצמתם ההולכת וגדלה של ממלכת פרוסיה וגרמניה המאוחדת ויזם את המלחמה. ב-16 ביולי 1870 צרפת הכריזה מלחמה על פרוסיה וגרמניה. הכוחות של הצבא הצרפתי מנו בסך הכל 900,000 חיילים לעומת כוחות הצבא הגרמני שמנה 1,200,00 חיילים. הצבא הגרמני היה צבא מאומן וכשיר יותר, מפקדים מיומנים וטובים יותר והשתמש בטכנולוגיות מודרניות כמו רכבות בצורה טובה יותר מהצרפתים. בקרבות הראשונים נחלו הגרמנים ניצחון ולבסוף, נפוליאון השלישי נפל בקרב בשנת 1870 ובכך הסתיימה הקיסרות בצרפת והצבא הצרפתי נחל תבוסה מוחלטת. השלטון הצרפתי הכריז על הקמת הרפובליקה הצרפתית השלישית (1870-1940) והמשיכו להילחם בכוחות הגרמנים חמישה חודשים נוספים. לבסוף, פריז נפלה ב-28 בינואר 1871 וצרפת נאלצה להכיר בתבוסתה ולשלם את המחיר הכבד של המלחמה. תנאי הכניעה עוררו הסתייגויות רבות והמתח בין שתי המעצמות לא נרגע והתפרץ שוב בשנת 1914 כחלק מהסיבות העיקריות לפרוץ מלחמת העולם הראשונה.

³⁷ לואי השמונה עשר- נולד בשנת 1755 ומת בשנת 1824. כיהן כמלך צרפת משנת 1814 עד מותו. לואי השמונה עשר היה נצר לשושלת בית בורבון.

³⁸ שארל העשירי- נולד בשנת 1757 ומת בשנת 1836. משל על צרפת בין השנים 1824-1830. בתקופת שלטונו אירעו מרד ומהפכה והעם הכתיר את לואי פיליפ בתור המלך. שארל העשירי הוגלה.

³⁹ המלך לואי פיליפ- נולד בשנת 1773 ומת בשנת 1850. לואי פיליפ היה המלך הראשון שנבחר על ידי העם ומלך על צרפת משנת 1830 עד שנת 1848. במהלך השנים התגלה כמלך דיקטטורי ולבסוף הודח מתפקידו.

⁴⁰ נפוליאון השלישי- נולד בשנת 1808 ומת בשנת 1873. היה אחיינו של נפוליאון הראשון. נבחר בשנת 1848 לכהן כנשיא הרפובליקה הצרפתית השנייה וכעבור מספר שנים הכריז על עצמו לקיסר. נפוליאון השלישי היה המונרך האחרון של צרפת.

⁴¹ ממלכת פרוסיה- ממלכת פרוסיה הוקמה בשנת 1701 והתפרקה בשנת 1918 במהלך מלחמת העולם הראשונה. ממלכת פרוסיה הייתה ממלכה גרמנית שהתפרסה על שטחים רבים, כמו; גרמניה, פולין, ליטא, דנמרק, בלגיה וצ'כיה. בשנת 1871, לחמה יחד עם גרמניה בצרפת, הביאה לכך שגרמניה תהיה תחת שלטונה.

האימפריה הצרפתית החזיקה בין המאה ה-17 עד לשנות ה-60 של המאה ה-20 בקולוניות רבות (קולוניות הן מושבות המוחזקות בידי אימפריות). עד היום נותרו חלקים מהקולוניות של צרפת במספר מקומות שונים. בסוף המאה ה-17 נוצרו סכסוכים בין אנגליה לצרפת על בסיס הקולוניות שהיו בחזקת שתי האימפריות. המאבקים התחוללו בין השנים 1688-1763 עם הפסקות. המלחמה הייתה לא רציפה ולכן נקראה מלחמת מאה השנים השנייה, בדומה למלחמת מאה השנים הראשונה. התוצאה העיקרית מקרבות אלו היא איבוד רוב שטחי האימפריה הקולוניאלית של צרפת. צרפת חזרה להיות אימפריה קולוניאלית גדולה ומשמעותית בעולם בסוף מלחמת העולם הראשונה (1914-1918), מכיוון שהיא קיבלה מנדטים⁴² על שטחים של האימפריה העות'מאנית, כמו: סוריה ולבנון. אולם, במהלך מלחמת העולם השנייה (1939-1945), שטחי האימפריה הקולוניאלית של צרפת נכבשו על ידי גרמניה, בריטניה, יפן ועוד. בנוסף לכך, לאחר מלחמת העולם השנייה, האימפריה הצרפתית נאלצה להתמודד עם תהליך הדה-קולוניזציה ולאפשר עצמאות מדיניות לקולוניות בהן שלטה. עקב מלחמת העולם השנייה שגרמה לעולם לראות את הרוע והאכזריות שבשלטון קולוניאלי ובגלל המלחמה הקרה בין ארצות הברית לברית המועצות - שתי המעצמות הגדולות בעולם שהתנגדו לשלטון קולוניאלי, תהליך הדה-קולוניזציה החל. בשתי מלחמות העולם, למרות הסכסוכים הקודמים בין אנגליה לצרפת, הן שיתפו פעולה נגד גרמניה יחד עם ברית המועצות וארצות הברית, והצליחו להכניע את גרמניה ובעלות בריתה.

מתודולוגיה

שאלת החקר בעבודה זו היא: **כיצד השפיעו העימותים הפנימיים באנגליה (במיוחד מלחמת השושנים) ובצרפת והעימותים החיצוניים בין שתיהן (במיוחד מלחמת מאה השנים) על חיי האוכלוסייה בכל אחת מהממלכות?**

במחקרי דנתי בסוגיה זו. על מנת להשיב על שאלה זו צריך לחפש במקורות רבים את המאורעות שקדמו לאותם עימותים ומאבקים ולעמוד על ההשפעות של אותם מאורעות, בטווח המיידי ובטווח הארוך, על אנגליה וצרפת. ראשית, חקרתי לעומק את העימותים החיצוניים בין שתי הממלכות - "מלחמת מאה השנים" ולאחר מכן את העימות הפנימי העיקרי באנגליה - "מלחמת השושנים". לבסוף, חקרתי ובדקתי לעומק את השינויים וההשפעות של עימותים אלו על החברה באותם הימים, ימי הביניים המאוחרים, וגם ניסיתי להתחקות אחר ההשפעות על העתיד של אנגליה וצרפת לאחר ימי הביניים ואף עד המאה ה-20.

שאלה זה היא שאלה מעוררת מחשבה, מעט פילוסופית ולא חד-משמעית. ניתן למצוא מספר שינויים והשפעות, שחלו באותן השנים בחברה בכל אחת מהממלכות, אך עדיין לא ניתן להיכנס לראשם ולמשפחותיהם של האנשים באותה התקופה ולהבין מה התרחש באותה חברה מבולבלת בתקופה לא יציבה. תקופה זו יצרה שינויים בשלטון, בכלכלה, בדמוגרפיה, במעמדות החברתיים וכו'. אני מתארת לעצמי ששינויים רבים אלו יצרו תחושות אמביוולנטיות אצל רוב תושבי אנגליה וצרפת, חוסר מודעות, חוסר אונים, חוסר ביטחון ועוד.

עבודה זו בנויה משלושה פרקים: הפרק הראשון עוסק **במלחמת מאה השנים** בין אנגליה וצרפת, הגורמים למלחמה זו, הקרבות המשמעותיים, השפעותיהן על האוכלוסייה והשלטון ותוצאותיהן. בפרק זה ישנו

⁴² מנדטים - מנדט הוא מתן סמכות וייפוי כוח שניתן למעצמה מסוימת, באופן זמני, על טריטוריה שבה האוכלוסייה עדיין אינה מוכנה לשלטון ריבוני ועצמאי.

פירוט על המלכים בשתי הממלכות ושאירותיהם. הפרק השני מתמקד במלחמות השושנים באנגליה, הגורמים, התוצאות והשינויים. לבסוף, הפרק השלישי והאחרון עוסק בהשפעות השנים הללו (1300-1500), העימותים החיצוניים בין אנגליה וצרפת והעימותים הפנימיים באנגליה, על חיי החברה בכל אחת מהממלכות.⁴³

כמה מקורות עיקריים שימשו אותי בכתיבה וכאן אעסוק בקצרה במאפיינים של כל אחד מהם. הספר ראי רחוק המאה ה-14 הרת הפורענויות מאת ברברה טוכמן (1912-1989), שנכתב בשנת 1978. טוכמן נולדה בניו יורק בשנת 1912. היא הייתה היסטוריונית, סופרת ועיתונאית יהודייה אמריקאית. טוכמן זכתה פעמיים בפרס פוליצר. התמקדה בעיקר בכתיבת ספרי היסטוריה פופולרית וספריה עסקו בקשת רחבה של נושאים וזכו לפרסום עולמי. הספר נותן תמונה מאוד מדויקת של מאורעות רבים בתקופת ימי הביניים של המאה ה-14. טוכמן יורדת לפרטי פרטים ומפרטת על כל אירוע שאותו היא מציגה. כתיבתה מאופיינת בכתיבה ספרותית גבוהה. נעזרתי בספר זה לאורך כל העבודה, הוא מכיל בתוכו פרטים מרובים על אנגליה ועל צרפת ועל השינויים שחלו לקראת סוף ימי הביניים ועקב המלחמות השונות.

הספר דברי ימי אנגליה כרך ראשון מאת ג'י. מ. טרוולין, שנכתב בשנת 1968. טרוולין היה היסטוריון וסופר אנגלי דגול. הוא נולד בשנת 1876 ומת ב-1962 באנגליה. היה בן למשפחת היסטוריונים. טרוולין כתב ספר זה בעת שאנגליה עדיין לא הייתה בתקופתה היציבה ביותר, אלא בתקופה מעוררת מבחינה צבאית, שלטונית ותרבותית, ולכן ספרו נחשב לספר אופטימי ומעורר תקווה. הספר מהווה מחקר מעמיק ויסודי, שנעשה בתחומים בהם טרוולין עסק. הוא נותן תמונה רחבה על שהתרחש ומשלב בתוכו מקורות רבים רלוונטיים להעמקה, הבנה והסקה. נעזרתי בספר זה בעיקר בפרק א' ובפרק ב'.

הספר דברי ימי צרפת מאת אנדרה מורואה (1885-1967), שנכתב בשנת 1960. מורואה נולד בצרפת בשנת 1885 והיה סופר והיסטוריון יהודי-צרפתי. ספרו תורגם לשפות רבות, ביניהם עברית. ספר זה תרם רבות לעבודה. המחקר שמורואה עשה הוא מחקר מעמיק ויסודי ביותר. הוא חדר לפרטי פרטים ולא פספס אף מאורע חשוב. בספר זה נעזרתי בעיקר בפרק א'.

הספר היסטוריה של העמים דוברי האנגלית מאת וינסטון ס. צ'רצ'יל (1874-1965), שנכתב בשנת 1956. צ'רצ'יל היה מדינאי בריטי אשר כיהן כראש ממשלה באנגליה והנהיג את בריטניה במאבקה במלחמת העולם השנייה נגד גרמניה הנאצית. בנוסף להיותו פוליטיקאי, היה צ'רצ'יל גם היסטוריון מוערך מאוד. ספר זה נתן המון מידע מזווית הראייה של האנגלים באותה תקופה (1300-1500). ספרו סיפק מידע רלוונטי רב על ימי הביניים בין השנים 1300-1500 בעיקר על אנגליה באותה תקופה מעוררת. נעזרתי בספר זה בעיקר בפרק ב'.

ספרו של ההיסטוריון הסובייטי ו. פ. סמיונוב (1896-1973), היסטוריה כללית של ימי הביניים, תורגם מרוסית ויצא לאור בישראל בשנת 1956. סמיונוב, מומחה ובר סמכא בתולדות ימי הביניים והעת החדשה, צבר ניסיון של עשרות שנות הוראה בתחום זה באקדמיה בברית המועצות, ערך מחקרים חשובים ופרסם כמה ספרים. הספר נכתב כספר לימוד לבית המדרש למורים בברית המועצות והוא מיועד למוסדות ההשכלה הגבוהה. המחקר מקיף כאלף ומאתיים שנים, מנפילתה של קיסרות רומא המערבית ועד אמצע המאה ה-17. הספר אינו מתמקד רק באירופה אלא גם מתייחס לימי הביניים במזרח הרחוק ולארצות ערב

⁴³ ראו נספח א'

והאסלאם. כוחו של הספר הוא בעיון מעמיק בשלבי ההתפתחות של הפאודליזם. סמיונוב הדגיש שהפאודליזם לא היה בעל צורה אחת, אלא התממש בכל מקום בהתאם להתפתחות הכלכלית והתרבותית של כל עם.⁴⁴ נעזרתי בספר זה לאורך כל פרקי העבודה.

ספרה של שולמית שחר, נולדה בשנת 1928, מורשת ימי הביניים, שנכתב בשנת 1985. שחר, היסטוריונית ישראלית ידועה ופורצת דרך, נולדה ברפובליקת לטביה ומתגוררת היום בישראל. כיום פרופסור אמריטה בחוג להיסטוריה כללית באוניברסיטת ת"א. כלת פרס ישראל לשנת 2003. התמחתה במיוחד בהיסטוריה הפוליטית בצרפת במאה ה-14. מחקרה וספריה של שחר עוסקים לרוב בחברה החלשה (נשים, זקנים, ילדים ועניים) של ימי הביניים בין המאות ה-12 ל-15. לאחר שסיימה את לימודיה בבית הספר הריאלי בחיפה, שחר התגייסה ל"הגנה" ושירתה במודיעין בתקופת מלחמת העצמאות. היא מרבה לכתוב על שולי החברה בימי הביניים: נשים, ילדים, זקנים וכו'. ספרה "מורשת ימי הביניים" הוא ספר המכיל בתוכו את ההתפתחויות שחוללו ימי הביניים בחברה האירופאית ובפוליטיקה שלה. כתיבתה היא כתיבה עכשווית ולא ספרותית גבוהה. נעזרתי בספרה בכתיבת המבוא ובפרק ג'.

המקורות העיקריים מהווים תמונה כוללת ומגוונת למגוון סוגים שונים של מידע, שתורם למחקר ומסייע להתמודדות עם שאלת החקר.

⁴⁴פרינד, היסטוריה של ימי הביניים. מידע על ההיסטוריון ויקטור פיודרוביץ' סמיונוב מאתר האוניברסיטה הפדגוגית של מוסקבה ברוסית. תורגם על ידי ענת שטיימן.

פרק א': מלחמת מאה השנים

פתיחה

הפרק הראשון יעסוק בעימותים החיצוניים בין ממלכת אנגליה לבין ממלכת צרפת. על מנת להבין את הקשר בין העימותים החיצוניים - "מלחמת מאה השנים", לבין השינויים בחיי האוכלוסייה בכל אחת מהממלכות, יינתן רקע על שני בתי המלוכה ועל הקרבות העיקריים ותוצאותיהם. עיקרו של הפרק עוסק בהרחבה במלחמת מאה השנים, הקרבות השונים, ההשלכות של הקרבות, המלכים ובתי המלוכה המתחלפים, אנשים משמעותיים ותהליכים מורכבים וארוכים שאחריהם אף אחת מהממלכות לא תשוב למה שהייתה בעבר.⁴⁵

הגורמים לפרוץ המלחמה

אנדרה מורואה, ההיסטוריון הצרפתי, אומר כי מבחינה תרבותית, לתרבות הצרפתית הייתה השפעה רבה על החברה האנגלית. כך, למשל, משוררים אנגלים כתבו צרפתית והמלכים האנגלים נהגו כלפי הגברות כפי שנהגו האבירים הצרפתים. אולם בכל אלה לא הייתה כל הצדקה לשאיפותיה של אנגליה לשלוט בצרפת או בחלקים ממנה.⁴⁶

באותה עת זה היה אזור יצוא היין הגדול ביותר בעולם. אנגליה ייבאה יין וייצאה צמר ואריגים, ומכל עסקה דרשה לעצמה סכום הגון. בנוסף לכך, גם בין בורדו, בדרום מערב צרפת, (יצואנית היין העיקרית באירופה באותם השנים) לפלנדריה⁴⁷, המסחר החל להתרבות, למורת רוחה של צרפת, מכיוון ששני מחוזות אלו יבאו ויצאו גם לאנגלים. ההיסטוריונית ברברה טוכמן עמדה על השאיפות הצרפתיות במחקר שכתבה: "... כל מלך צרפתי במהלך 200 השנים האחרונות, ניסה להחזיר לעצמו את השליטה על אקוויטניה⁴⁸ במלחמה, בהחרמה או בחוזה. הסכסוך היה ישן ועמוק, והמלחמה הייתה בלתי נמנעת, כשם שגיצי האש נישאים באופן בלתי נמנע אל עלי⁴⁹."

ברברה טוכמן טוענת שבבסיס המלחמה בין צרפת לאנגליה עמדה תרבות של סיבות פוליטיות, כלכליות ופסיכולוגיות. לפי ההיסטוריון ו.פ. סמיונוב, הסכסוך על פלנדריה היה הסיבה העיקרית לפרוץ מלחמת מאה השנים בין אנגליה לצרפת. פיליפ הרביעי (1285-1314),⁵⁰ מלך צרפת, ניסה להשתלט על פלנדריה אך

⁴⁵ ראו נספח א'.

⁴⁶ מורואה, 1959, עמ' 64

⁴⁷ פלנדריה - כיום היא החלק הצפוני והגדול ביותר של בלגיה מתוך שלוש היחידות הפדרליות המרכיבות את בלגיה. בתקופת ימי הביניים, פלנדריה הייתה נחשבת כאזור הרבה יותר גדול המשתרע על חלקים נרחבים, ביניהם: צפון צרפת, בלגיה ודרום מערב הולנד. באותה תקופה, השלטון על פלנדריה היה בידי דוכס בורגונדיה.

⁴⁸ אקוויטניה - כיום היא חלק מחבל הארץ "אקיטן החדשה" הנמצא בדרום מערב צרפת, לאורך האוקיינוס האטלנטי וגובל עם ספרד מדרום. העיר הראשית והגדולה בחבל זה היא יצואנית היין, בורדו. בתקופת מלחמת מאה השנים, אדוארד השלישי, מלך אנגליה, הקים את נסיכות אקוויטניה וכך הפריד אותה מצרפת.

⁴⁹ טוכמן, 1995, עמ' 86

⁵⁰ פיליפ הרביעי, מלך צרפת - פיליפ הרביעי, מלך צרפת - נולד בשנת 1268 ונפטר בשנת 1314. פיליפ הרביעי שלט על צרפת בין השנים 1285-1314. פיליפ הרביעי, כונה בימיו: פיליפ הרביעי, "היפה". בניגוד לאביו, פיליפ הרביעי לא הלך אחרי הנהגת הכנסייה והטיל עליה מיסים. פיליפ הרביעי הסתכסך עם האפיפיור והעמיד אותו לדין.

הצלחתו הייתה חלקית. לעומתו, פיליפ השישי⁵¹ (1328-1350) הגביר את עזרתו לרוזן פלנדריה, לואי הראשון⁵² (1322-1346), בשנת 1328, במאבקו עם מורדים, ובכך הגביר את השפעתו על פלנדריה. היו שלל סיבות לתביעתו של מלך אנגליה לכתר מלכות צרפת. הסיבה העיקרית הייתה בעיית פלנדריה שהייתה המפתח ליחסים בין אנגליה לצרפת. למרות כל המאמצים של צרפת, פלנדריה הייתה קשורה לכתר האנגלי; מלך אנגליה הוסיף על סמליו את סמלי פלנדריה וכך הפך מאויבם של הפלמים (אנשי פלנדריה) לבן בריתם, והיה למלכם על פי חוק. כלכלת אנגליה הייתה תלויה בפלנדריה כמו שכלכלת פלנדריה הייתה תלויה באנגליה. פלנדריה הייתה חבל ארץ חשוב למלך האנגלי מכיוון שהיא נחשבה למרכז התעשייה הגדול והחשוב באירופה לייצור אריגים מיבוא צמר של האנגלים, לכן אם פלנדריה תחדל מלעשות עסקים עם אנגליה, אנגליה תאבד מקור הכנסה גדול מאוד ומצבה הכלכלי ידרדר במהרה. בדומה לכך, מכיוון שאנגליה יצאה לפלנדריה צמר לייצור האריגים, אנשי האזור לא יכלו להתקיים ללא התעשייה האנגלית. בפני שני העמים, הצרפתים והאנגלים, עמדה דילמה- האם לאחד את שתי הממלכות או לנתק אותן לחלוטין על ידי עימות. בשנת 1328 הבעיה התעוררה בכל חומרתה מכיוון שמלך צרפת, שארל הרביעי "היפה"⁵³ (1322-1328), מת ללא יורש מתאים. מבין שלושת המועמדים האפשריים שעמדו על הפרק שניים היו חשובים במיוחד.

הראשון במעלה היה אדוארד השלישי, מלך אנגליה⁵⁴, בנה של איזבלה מצרפת ונכדו של פיליפ "היפה". השלישי במעלה היה פיליפ די ואלואה, לעתיד פיליפ השישי, נכדו של פיליפ השלישי (1270-1285), הנועז, והוא ניצח ועלה על כס מלכות צרפת כמלך פיליפ השישי. כתוצאה מעלייתו של פיליפ לשלטון הסתיימה שלטונה של שושלת הקאפטים⁵⁵ והחלה שושלת בית ולואה⁵⁶.

פיליפ השישי שישב על כס צרפת משנת 1328 עד מותו בשנת 1350, תואר על ידי ההיסטוריון אנדרה מורואה במילים הבאות: "... איש מזהיר, בעל נימוסים ואימפולסיבי. הוא לא ידע לבחור לו יועצים, ובעיניו הייתה המלחמה כעין קרב אבירי שמטרתו לא הניצחון, אלא משחק ראויה של אומץ לב וזריזות".⁵⁸

⁵¹ פיליפ השישי, מלך צרפת- פיליפ השישי נולד בשנת 1293 ונפטר בשנת 1350. פיליפ השישי שלט על צרפת בין השנים 1328-1350. היה הראשון ששלט על צרפת תחת בית ולואה. היה בן דודו של המלך שארל הרביעי מבית קאפה.

⁵² לואי הראשון, רוזן פלנדריה- לואי הראשון נולד בשנת 1304 ונהרג בקרב קרסי בשנת 1346. היה רוזן פלנדריה משנת 1322 עד מותו. במהלך מלחמת מאה השנים, לואי נשאר נאמן לצרפת למרות התלות הכלכלית באנגליה.

⁵³ שארל הרביעי, מלך צרפת- שארל הרביעי נולד בשנת 1294 ונפטר בשנת 1328 ללא צאצאים. שלט על צרפת בין השנים 1322-1328 והיה אחרון המלכים מבית קאפה. לאחר מותו עלה לשלטון דודו, פיליפ די ולואה. שארל השביעי כונה שארל "היפה".

⁵⁴ אדוארד השלישי, מלך אנגליה- אדוארד השלישי (1312-1377). אדוארד היה מלך אנגליה משנת 1327 עד מותו. נחשב לאחד משליטיה המוצלחים ביותר של אנגליה בתקופת ימי הביניים. בשנת 1337 טען אדוארד שהוא זכאי למלוך גם על צרפת (ראו פרק א') וכך פרצה מלחמת מאה השנים.

⁵⁵ שושלת הקאפטים- בית קאפה שלט בצרפת משנת 987 עד שנת 1328 לאחר שהמלך שארל השביעי מת ללא יורשים. בית זה עלה לשלטון לא עקב מלחמות ומאבקים שלטוניים אלא בגלל שהשליט האחרון מהבית הקודם לו, לואי החמישי מהשושלת הקרולינגית, מת ללא צאצאים.

⁵⁶ שושלת ולואה- בית ולואה הוא שושלת מלכים שמשלה בצרפת משנת 1328 עד 1589. בית ולואה עלה לשלטון מכיוון שהמלך שארל הרביעי, מבית קאפה, מת ללא יורשים. המלך הראשון לבית זה הוא פיליפ השישי.

⁵⁷ ראו נספח ב'.

⁵⁸ מורואה, 1959, עמ' 64.

אדוארד השלישי, מלך אנגליה⁶⁰

פיליפ השישי, מלך צרפת⁵⁹

מנגד, אדוארד השלישי, מלך אנגליה (1327-1377) פעל בדרך מציאותית נוקשה וסיסמתו הייתה זהה לסיסמאות אבותיו- זהו זה! סיסמה זו מתייחסת לכוונותיו של המלך הנוכח; מה שהמלך יחליט כך יעשה ללא עוררין, המלך הוא זה שקובע וזהו זה! אדוארד השלישי, מלך אנגליה, היה בן חמש עשרה כאשר הומלך למלך, בן עשרים וחמש כשטען לזכותו לכס צרפת ויצא למלחמה, ובן שלושים וארבע כאשר יצא שוב נגד צרפת לאחר שביתת הנשק בשנת 1346. אדוארד השלישי היה מלך בעל נראות מרשימה, חסון וחזק, בעל שיער זהוב שופע. לאדוארד השלישי הייתה ילדות לא פשוטה; אביו, אדוארד השני (1327-1377) סולק מכס מלכות אנגליה ונרצח. אמו ניהלה רומן עם אדם בשם מורטימר, שלאחר מות המלך, תפס את השלטון, אך סולק ונענש בתלייה. למרות כל זה, אדוארד השלישי גדל להיות מלך כמו קודמיו. הוא הבין את הפוליטיקה שמנהלת את הממלכה אך לא הצליח לשלוט בה כראוי. ברברה טוכמן תיארה אותו כמי שאהב ליהנות ממנעמי חצר המלוכה: "הוא אהב תענוגות, קרבות, תהילה, ציד ותחרויות אבירים וראוותנות שאינה יודעת שובעה... גם מלך אנגליה גילה אותם מאפיינים של חוסר בגרות, שאפיינו את התנהגותם של אנשי ימי הביניים"⁶¹.

אדוארד השלישי, בדומה לפיליפ די ואלואה, טען לכס המלכות בצרפת, אך כאשר פיליפ עלה לשלטון הוא הביע כלפי חוץ כניעה ונאמנות. במקביל, אדוארד השלישי גזר על כל בעלי האחוזות באנגליה להצטייד בחץ וקשת והפך את הפעילות הזו למשחק היחידי באנגליה. טוכמן טוענת (בשונה מאנדרה מורואה), שטענתו של אדוארד השלישי לכס המלוכה בצרפת היא בסך הכל תחבולה שנועדה להציג את המלחמה כ-"מלחמה צודקת". במאה ה-14, "מלחמה צודקת" היוותה דרישה ברורה וטענה בלתי ניתנת לערעור לצאת למלחמה פיאודלית. מכיוון שאדוארד טען לכתר הצרפתי הוא פעל והצליח לגייס וסאלים צרפתיים (וסאלים-האיכרים שהיו נתונים לבעלי קרקעות). מכיוון שהוסאלים העניקו את נאמנותם למלך צרפת, פיליפ השישי, ניתן היה לטעון שקרתה טעות וכי נאמנותם ניתנה לאדם הלא נכון. נורמנדי⁶² ובריטאני⁶³ ניצלו את

⁵⁹ ויקיפדיה, ערך- פיליפ השישי, מלך צרפת.

⁶⁰ ויקיפדיה, ערך- אדוארד השלישי, מלך אנגליה.

⁶¹ טוכמן, 1995, עמ' 86

⁶² נורמנדי- נורמנדי או נורמנדיה הוא אזור בצפון צרפת. במהלך מלחמה מאה השנים, נורמנדי נכבשה מספר פעמים על ידי האנגלים, עד שהצרפתים החזירו אותה סופית לידיהם בשנת 1468.

⁶³ בריטאני- בריטאני הוא אחד מ-18 חבלי צרפת. בתקופת מלחמת מאה השנים דוכסי בריטאני התנהלו באופן עצמאי, לפעמים תמכו בצרפתים ולפעמים באנגלים. בשנת 1488 השיגו את חירותם הפוליטית.

זכותם כאזור חופשי פוליטי, וכתרו ברית עם מלך אנגליה. בדומה לטוכמן, סמיונוב טוען, שטענותיו של אדוארד השלישי, מלך אנגליה ונכדו מצד אמו של פיליפ הרביעי, לכס המלכות הצרפתי, היו רק תירוץ למלחמה. בצרפת נקבע שכס המלך לא יכול לעבור בירושה אם הזכות היא מצד האם.

תיאור צבאות הצדדים הלוחמים

בתחילת מלחמת "מאה השנים", צבאו של אדוארד השלישי היה הצבא החדש מכל צבאות אירופה. בזמן שפיליפ השישי, מלך צרפת, ביסס את מעמדו על כס המלכות, אדוארד השלישי תכנן את כיבוש צרפת. הוא גרם לכך שכל הגברים והילדים באנגליה יהיו חיילים מקצועיים, בין אם בחרב, ובין אם בירייה בחץ וקשת. לעומת זאת, אוכלוסיית צרפת מנתה בתחילת המלחמה כ-14,000,000, בעוד שאוכלוסיית אנגליה עמדה על 2,000,000 אנשים בלבד. מלך אנגליה החליט לבצע מדיניות של גיוס חובה. מדיניות זו אפשרה למלכי אנגליה לגייס איכרים עצמאיים תמורת שכר, ובכך להגדיל את מספר החיילים בצבא. בספר על תולדות המלחמות נכתב: "כך תרם הצבא האנגלי לדמוקרטיזציה של החברה, משום שגויס על בסיס של חובת שירות עממית, ולא רק על פי מעמד או זכות יתר חברתית או כלכלית."⁶⁴ בימי הביניים רק האצילים שירתו בצבא.

צבאה של צרפת אומנם לא נחשב חדיש כמו צבאה של אנגליה, אך הוא עדיין נחשב לצבא הטוב באירופה. הקשת הארוכה שבה השתמשו האנגלים הייתה יעילה בהרבה מן הקשת המוצלבת שהייתה בידי הצרפתים. בנוסף לכך, שימוש בקשת הארוכה דרש אימון רב וניסיון, לכן מלך אנגליה אסר על משחקי הכדורגל והגולף וציווה על כל האיכרים להתאמן בקשת הארוכה.

האנגלים פיתחו את הקשת הארוכה בימי שלטונו של אדוארד הראשון בסכסוך עם סקוטלנד בסביבות 1293. טווח הירי המירבי של קשת זו היה כ-300 מטרים וקשת מאומן היה מסוגל לירות כעשרה, שנים עשר חיצים בדקה, בזמן שהקשת האופקית הייתה מוגבלת לשני חיצים בלבד ולמרחק של כ-200 מטר.⁶⁵ למרות שעוצמת החדירה של הקשת הארוכה פחתה עקב הטווח הגדול, היא הצליחה לשבור את רוחם של חיילי האויב.

במלחמת מאה השנים, לאנגליה היה יתרון ימי מובהק וברור. ככל שאנגליה שמרה על יתרונותיה בפני הצרפתים היא ניצחה בכל הקרבות. אך כאשר אדוארד השלישי החל להזניח את הצי והצרפתים החלו לכרות בריתות, ספגה אנגליה כמה כשלונות. אנגליה לא יכלה לשלוח ליבשת אירופה צבאות גדולים מכיוון שעיקר כוחה היה בלחימה בים. חדירה לצרפת תהווה סיכון גדול עבור אנגליה, ולכן היא כרתה בריתות עם מדינות ביבשת אירופה וכדי להשיג מטרה זו היא לא חסכה בכסף, זהב ותכשיטים. עלותה של המלחמה לאנגליה הייתה עצומה. אנגליה גם הייתה צריכה להחזיק צבא גדול מעבר לגבולות מדינתה. כל אלה רוששו את הכתר האנגלי.

⁶⁴ דיוויד והייאם, 1981, עמ' 61

⁶⁵ טוכמן, 1995, עמ' 84.

ההיסטוריון סמיונוב הגדיר את המלחמה כך: "מלחמת מאת השנים, שנמשכה בהפסקות משנת 1337 עד שנת 1453, הייתה התנגשות בין שתי מדינות פיאודליות שכנות, שכל אחת מהן הספיקה כבר להגיע לידי ריכוז מדיני ניכר וברשותה אמצעים חומריים חשובים".⁶⁶

סמיונוב התכוון בדבריו שמלחמת מאה השנים בין שתי מדינות פיאודליות שכנות, אנגליה וצרפת, הייתה מלחמה לא רציפה שבמהלכה שושמו אמצעים חדשים וחשובים וכוחות צבאיים גדולים התגבשו.

בשנת 1337, לאחר שאדוארד השלישי השלים את הכנותיו הצבאיות נגד פיליפ השישי, מלך צרפת, הוא תבע לעצמו את כתר צרפת ודרש מפיליפ למסור לו את הכתר. בפרוץ המלחמה שני הצדדים נחלו ניצחונות. לא הייתה התנגדות מצד העם האנגלי למלחמה, מכיוון שהצבאות הובאו לארץ עשירה וחזרו עם שלל רב. בנוסף לכך, צרפת הצליחה להגיע לחופי אנגליה ולבוזז את הכפרים הקרובים לחופים.

קרב סלויס

בשנת 1340 נערך קרב ימי משמעותי שנמלה של העיר ברוז'⁶⁷. נמל העיר ברוז' הוא נמל טבעי שהצרפתים ניצלו את נתוניו המיוחדים ורכזו בו כ- 200 ספינות, על מנת להיות מוכנים לפלישה האנגלית. למרות תכנוניו של הצי הצרפתי, תוצאת הקרב הייתה ניצחון לאנגלים, שהרסו את הצי הצרפתי והשיגו שליטה מוחלטת בנמל. למרות כוחותיו הרבים של הצי הצרפתי, הקרב הוכרע לא על ידי כמות הספינות והחיילים, אלא על ידי איכות הנשקים ובעיקר בזכות הקשת הארוכה שהייתה בידי האנגלים.

ההיסטוריונית, ברברה טוכמן, מציגה בספרה, ראי רחוק, דעה של היסטוריון אחר: "... איום ונורא, שכן קרבות בים מסוכנים ואכזריים יותר מקרבות יבשה, שהרי בים אין נתיבי נסיגה ומנוסה".⁶⁸ הצרפתים לא הצליחו להדוף את התקפות האנגלים וקפצו מספינותיהם. בנוסף לעדיפות האנגלים בנשק, הצרפתים שגו והתבוסה הייתה מוחצת. לאחר הפסד זה, הצרפתים לא העזו לומר לפיליפ השישי, מלך צרפת, מה היו תוצאות הקרב אך לבסוף הוא גילה זאת בעזרת ליצן החצר. למרות התבוסה הקשה שנחלה צרפת, פיליפ השישי לא הבין את משמעותה והשלכותיה.

עם זאת, למרות ניצחונו המוחץ של אדוארד השלישי בקרב הימי נגד צרפת, הוא לא היה יכול לשלוח צבא חזק מספיק לאדמת צרפת כדי להשלים את מטרתו. לכן, הוא נאלץ לחתום על הסכם שביתת נשק בשנת 1342. כוונתו הייתה לנצל את ההפוגה שבביל להתכונן בצורה טובה יותר.

בעקבות קרב זה, שני הצבאות איבדו משאבים גדולים וחדלו מלשלוח את צבאם לשדה הקרב. המלחמה נמשכה מעל חמש שנים בדרכים אחרות; מאבק על ירושות, בניית חומות והגנה רחבה על שדות קרב פוטנציאליים וכו'.

⁶⁶ סמיונוב, 1956, עמ' 162

⁶⁷ ברוז'- עיר במערב פלנדריה, בבלגיה.

⁶⁸ טוכמן, 1995, עמ' 85

קרב קרסי והשלכותיו

בשנת 1346, לאחר שאדוארד השלישי הצליח להשיג את המשאבים הדרושים להמשך המלחמה, צלחו האנגלים את תעלת לה-מאנש באזור לה הבר, עם 1,000 ספינות, 4,000 אבירים ו-10,000 קשתים. צבאות אנגליה וצרפת התנגשו בקרסי (צפונה מפריז- צפון מערב צרפת) והאנגלים נחלו ניצחון גדול. כוחה של צרפת, ברשותו של המלך פיליפ השישי, מנה כ- 30,000 חיילים מצבאות שונים. בנוסף לצבא הפיאודלי של צרפת, הצטרפו גם צבאו של מלך בוהמיה⁶⁹ ועוד 6,000 חיילים מצבאה של ג'נובה⁷⁰, להם היו רובי קשת. כוחה של אנגליה מנה כ- 14,000 חיילים ברשותו של המלך אדוארד השלישי. כאשר צבאו של אדוארד הגיע לשדה הקרב הוא הסתדר כך שהיו בקו הגנה הראשון קשתים, שהיו חמושים בקשת הארוכה ופרשים שנלחמו רגלית. האצילים הצרפתים דרשו לפתוח מיד בקרב. מלך צרפת שלח ראשית את בני ג'נובה החמושים ברובי קשת. מכיוון שטווח ירייתם של רובי הקשת היה קצר, החיצים שלהם לא הצליחו להגיע למטרתם- הצבא האנגלי. לעומת זאת, הקשתות הארוכות שהיו בידי הצבא האנגלי הצליחו לירות את החיצים מספיק רחוק כדי שיגיעו לבני ג'נובה ולהרוג אותם. בני ג'נובה הנותרים בחיים נסוגו לאחור וברחו משדה הקרב. האבירים הצרפתים רצו לשדה הקרב והקשתים האנגלים לא היססו והחלו לירות חיצים בזה אחר זה. שדה הקרב כוסה בחיילים הצרפתים ובסוסייהם ההרוגים והגוססים. מעטים הצליחו להגיע אל קו הלחימה של האנגלים. הפרשים הצרפתיים לא ויתרו והמשיכו בהסתערותם עד שעת לילה מאוחרת. "בבוקר היה העמק הקטן מלא הרוגים, וצבאו של פיליפ היה כלא היה"⁷¹.

מערכה זו הייתה הקרב היבשתי הראשון הגדול ביותר עד לאותה עת במלחמת מאה השנים והיא ציינה את תחילתם של שינויים גדולים באסטרטגיות⁷² הלחימה. השינויים האלה שיבשו את סדר המעמדות שהיה מקובל אז באירופה. אנדרה מורואה תיאר את הקרב כך: "... הפרשים האבירים של פיליפ השישי אמיצים היו, אבל הם נוצחו משום שציוד חיל הרגלים שלהם מיושן היה; משום שלא ניתנה לו שעת הכושר להילחם כמיטב יכולתו והאויב הביא אי-סדרים בשורותיו בהסתערותם, ומשום שחיילות אלה דאגו יותר למעשי גבורה אישיים משנהגו משמעת קבוצתית... זה היה טבח"⁷³. לקשת הארוכה (ראו לעיל) בקרב קרסי ובקרבות רבים אחרים היה תפקיד עיקרי בניצחונות האנגלים על צרפת. מכיוון שמספר חייליו של פיליפ השישי, מלך צרפת, עלה בהרבה על מספר חייליו של אדוארד השלישי, מלך אנגליה, נאלץ המלך האנגלי לפתח יתרונות בנשק ובטקטיקה⁷⁴.

⁶⁹ בוהמיה- חבל הארץ המרכזי והמערבי של הרפובליקה הצ'כית היום. בתקופת מלחמת מאה השנים (1346) בוהמיה נשלטה על ידי מלך בוהמיה מבית שושלת לוקסמבורג אשר עשה רבות לבוהמיה ולפראג בפרט. מלך בוהמיה באותה התקופה, ואצלב, המלך השני של בוהמיה מבית לוקסמבורג, הקרוי גם קרל הרביעי, תמך במלך צרפת ועזר לו במלחמה עם אנגליה לתקופה קצרה.

⁷⁰ ג'נובה- ג'נובה היא עיר נמל בצפון איטליה. נמל ג'נובה הוא הגדול ביותר באיטליה. בתקופת ימי הביניים ומלחמת מאה השנים ג'נובה הייתה בת בריתה של צרפת ועזרה לצבא הצרפתי במלחמה נגד האנגלים. בנוסף לכך, כמו כל שאר עמי אירופה, ג'נובה סבלה מהמגפה השחורה.

⁷¹ דיוויד והיאם 1981, עמ' 62

⁷² אסטרטגיה- אסטרטגיה זה ניהול מלחמה עריכתה והכנתה הן בפן המדיני, הצבאי והכלכלי לטובת מטרה מסוימת. אסטרטגיה, אבן שושן, 1981, כרך א', עמ' 65

⁷³ מורואה, 1959, עמ' 67

⁷⁴ טקטיקה- טקטיקה היא דרך הפעולה של יחידות צבאיות בקרב וגם תכסיס מלחמה שמטרתו לבלבל את האויב. טקטיקה, אבן שושן, 1981, כרך א', עמ' 467

בשנת 1347, לאחר קרב קרסי, אדוארד השלישי הציב מצור על קאלה⁷⁵, בחוף הצרפתי, ולמרות שפיליפ השישי הציע למלך אנגליה לבחור שדה קרב שבו הסיכויים יהיו שווים לשני הצבאות, הוא החליט שלא לתת לצרפתים יתרון וכבש את קאלה, גירש משם את מרבית הצרפתים והביא אנגלים שהתיישבו שם במקומם. תעלת לה-מאנש הייתה נתונה כעת בידי אנגליה משני גדותיה. לאחר הפוגה שהשיג האפיפיור בנדיקטוס השנים עשר⁷⁶, לצרפת היה מלך חדש, ז'אן השני, "הטוב"⁷⁷, בנו של פיליפ השישי. ז'אן השני מלך בשיטה דומה לאביו.

המערכות במסגרת מלחמת "מאה השנים" גרמו לירידת ערך המטבע-הידרדרות בכלכלה והסלמה במרידות ובוויכוחים בקרב העם. באותה מאה, גם סבלה האנושות ממגפות שהפילו חללים רבים.

המגפה השחורה (ראו בפירוט בפרק ג) גרמה למותה של שליש מאוכלוסיית אירופה. המגפה השחורה או "המוות השחור" פרצה באירופה לתקופה של חמש שנים (1347-1351). המגפה החלה במרכז אסיה, כאשר חיילים מונגולים חלו בדִבְרָר ומתו. אוניות שיצאו מאותו מקום הפיצו את המחלה בכל רחבי המזרח התיכון ואירופה. ממגפה זו מתו בין רבע למחצית מכלל אוכלוסיית אירופה. הפגיעה הדמוגרפית הייתה קשה, בנוסף לכך, כל שכבות האוכלוסייה נפגעו; השלטון, מעמד הביניים והמעמד הנמוך. המסחר והחקלאות נותרו ללא עובדים ונוצרה בעיה עולמית. האסון הכבד גרם לקריסת הכלכלה, המשק, הכוח הצבאי וכו'. כתוצאה מכך, נוצר מחסור באיכרים והקרקעות עברו לבעלים חדשים. כל אלו, בנוסף לשלטון הלא יציב, הכבידו מאוד על צרפת בנוסף למלחמה עם אנגליה. למרות שהמגיפות השונות פגעו גם באנגליה, הן לא השפיעו עליה כמו שהשפיעו על צרפת, כיוון שצרפת הייתה פגיעה גם לפני כן והמצב החדש החמיר את המצב שבו נמצאה.

קשתים צרפתים בקרב קרסי, מצויידיים בקשת קצרת טווח⁷⁸

⁷⁵ קאלה- קאלה נמצאת בחוף הצרפתי. קאלה, העיר הקרובה ביותר לאנגליה, נמצאת בצד הצרפתי של מצר דובר, המקום שבו המרחק בין אנגליה לצרפת הוא הקטן ביותר.

⁷⁶ האפיפיור בנדיקטוס השנים עשר- בנדיקטוס השנים עשר נולד בשנת 1285 ומת בשנת 1342. בשנת 1334 נבחר לאפיפיור עד מותו. במהלך מלחמת מאה השנים ניסה להגיע לפשרה בין אנגליה וצרפת למען חידוש מסעות הצלב. לאחר מותו נבחר האפיפיור קלמנס השישי.

⁷⁷ ז'אן השני "הטוב", מלך צרפת- ז'אן השני נולד בשנת 1319 ומת בשבי האנגלים בשנת 1364. שלט על אנגליה בין השנים 1350-1364. ז'אן השני נלקח בשבי בקרב פואטייה בידי האנגלים. בנו, שארל החמישי, ירש את הכתר לאחר מותו ושמש עוצר בתקופת השבי שלו.

⁷⁸ נהרי, 2004, עמ' 96

קרב פואטייה

הקרב היבשתי הגדול הבא התקיים בשנת 1356 בעיר פואטייה⁷⁹ שבצרפת. מנהיג הצרפתים היה המלך הצרפתי, ז'אן השני "הטוב", שהומלך למלך צרפת בשנת 1350 לאחר מות אביו. המנהיג האנגלי שהוביל את הצבא האנגלי היה בנו של המלך אדוארד השלישי, אדוארד "הנסיך השחור". אדוארד, "הנסיך השחור"⁸⁰, פעל רבות למען אנגליה. אחת מפעולותיו הבולטות הייתה יציאתו לפואטייה בצרפת בשנת 1356 והנחלת תבוסה לצבא צרפתי גדול פי ארבעה משלו.

קרב פואטייה נערך בצרפת בין כוח פשיטה אנגלי בפיקודו של "הנסיך השחור" ובין כוח צבא צרפתי בפיקודו הישיר של מלך צרפת, ז'אן השני. כוחות הצבא הצרפתי מנו כ-11,000 חיילים, לעומת כוח הצבא האנגלי שמנה רק 6,000 חיילים. תנאי שדה הקרב היו קשים; אדוארד נערך עם צבאו דרומית לפואטייה, במקום שהדרך היחידה להגיע אליו היא דרך שביל צר מוקף שיחים. קשתיו של אדוארד הסתתרו בתוך הסבך עד בואו של הצבא הצרפתי. הצבא הצרפתי חולק לשלושה גדודים. כאשר אחד הגדודים שמנה 3,000 חיילים ניסה לחצות את השביל הצר על סוסים, הקשתים האנגלים פתחו במתקפת חיצים והרגו אלפים מהצבא הצרפתי, רובם אצילים. ז'אן השני הורה לצבאו לרדת מהסוסים כדי לא לשמש מטרה ניידת ונוחה לקשתים האנגלים. ז'אן השני לחם באומץ לב, אך לבסוף נאלץ לשמוט את נשקו ולהיכנע והוא נלקח לשבי בלונדון. בנוסף למלך צרפת, ז'אן השני, נלקחו בשבי שר הצבא של צרפת, שני מרשלים, ארכיבישוף ומיטב האצולה הצרפתית. האנגלים נחלו ניצחון גדול. תוצאותיו של קרב פואטייה היו כיבוש שטח גדול בצפון-מערב צרפת. פלוגותיהם של האנגלים שדדו ובזזו את צפון צרפת והצבא האנגלי כמעט הגיע לפריז. יורש העצר של צרפת, בנו הבכור של ז'אן השני, שארל החמישי, הצליח להימלט, אך למרות זאת, המכה שספגה צרפת הייתה מכה קשה וחזקה. קרב פואטייה החמיר את המצב המדיני הרעוע והביא את המדינה למשבר חמור.

בשנת 1360 חתמו אדוארד השלישי מלך אנגליה וז'אן השני מלך צרפת על הסכם בכפר ברטיניי שבמזרח לעיר שארטור. חוזה זה סימל את סיום חלקה הראשון של מלחמת "מאה השנים" – חוזה שלום ברטיניי. שני הצדדים חשו חובה לשקם את צבאם, ציודם וכלכלתם שהתדרדרה במהלך המלחמה הקשה. מלך אנגליה ויתר על זכותו לכתר צרפת ובתמורה קיבל את מחוזות פואטו⁸¹, מחוז פריגור הנמצא בדרום-מערב צרפת, חבל לימוזין⁸² ועוד. אנשי צרפת, שאדמתם נמסרה לאנגלים, סירבו להכיר בכך שהם לא חלק מצרפת. על פי אנדרה מורואה הסכם זה לא היווה פתרון: "הייתה בכך הפוגה, אך לא פתרון... שתי הממלכות, צרפת ואנגליה, עמדו לפני ברירה או להתאחד לגמרי, או להיפרד לחלוטין"⁸³.

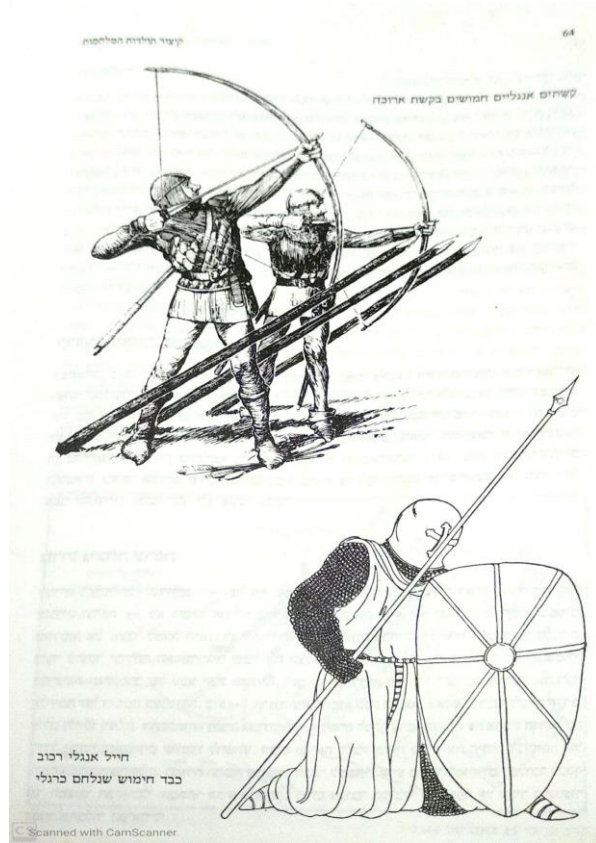
⁷⁹ פואטייה – פואטייה נמצאת במערב צרפת היא הבירה של מחוז ויין. בתקופת מלחמת מאה השנים פואטייה שימשה כבירת צרפת, במקום פריז. בין השנים 1418-1436 פואטייה הייתה המרכז של צרפת.

⁸⁰ אדוארד, "הנסיך השחור" – אדוארד, נסיך ויילס, היה בנו הבכור של המלך אדוארד השלישי ויורש כס המלוכה האנגלי. אדוארד היה לוחם מוערך באנגליה עקב ניצחונותיו הרבים במלחמת מאה השנים. אדוארד מת לפני אביו, אדוארד השלישי, ולכן לא זכה להיות מלך אנגליה.

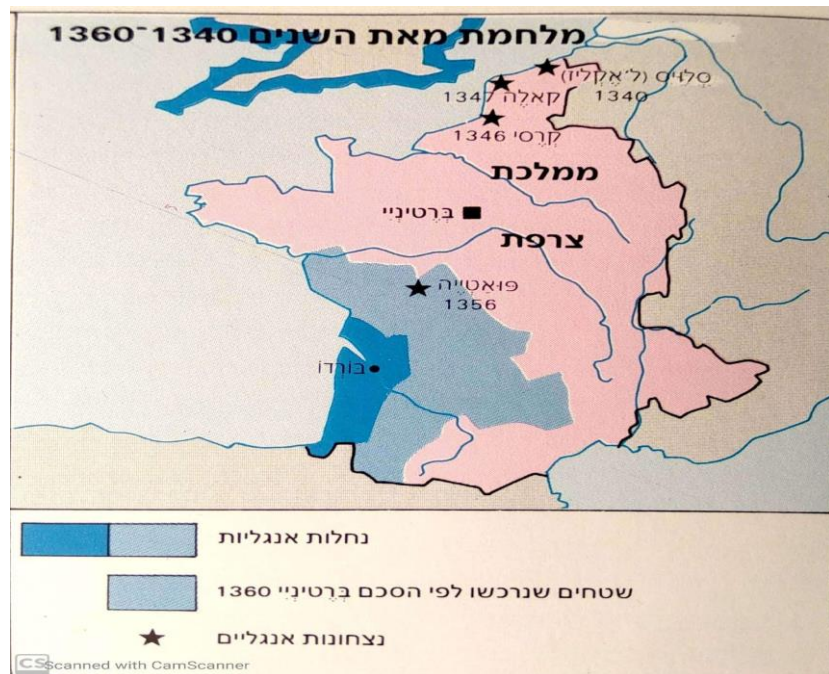
⁸¹ פואטו – מחוז פואטו היה אחד מ-26 חבלי הארץ של צרפת. משנת 2016 החבל הוא חלק מאקוין החדשה. בירת החבל בתקופת מלחמת מאה השנים הייתה העיר פואטייה.

⁸² חבל לימוזין – אחד מחבלי הארץ של צרפת. ממוקם במרכזה של צרפת ובירתה היא לימוזן.

⁸³ מורואה, 1959, עמ' 68

קשתים אנגליים חמושים בקשת ארוכה וחיילים אנגלים שלחמו כרגלים⁸⁴

מלחמת מאה השנים 1340-1360⁸⁵

⁸⁴ דיוויד והיאם, 1981, עמ' 6.
⁸⁵ מקור: בר-נביא, 1993, עמ' 131.

שגשוגה של צרפת בתקופת שלטונו של שארל החמישי

בשנת 1364 עלה לכס המלוכה הצרפתי בנו הבכור של ז'אן השני, שארל החמישי "החכם"⁸⁶. המלך הצרפתי החדש החליט לשנות את חוזה ברטיניי. למטרה זו, שארל החמישי היה צריך לארגן מחדש את צבאו ואת התנהלותו ההגנתית וההתקפית. אנדרה מורואה תיאר את העולה החדש לכס צרפת, שארל החמישי, במילים הבאות: "... אדם צנוע, אדוק ומשכיל, מלך גדול היה. כלפי חוץ נראה קר מזג, כי חלש היה ושמר על כוחותיו, אבל חס לבב היה ודעתו מיושבת... בימי מלכותו הצליח לשחרר את רובה של הממלכה מן האנגלים, וללא מלחמה כמעט"⁸⁷.

המלך שארל החמישי כינס יועצים חכמים וביקש את עצותיהם לפעולותיו. שארל החמישי למד מטעויות קודמיו וניסה לשפר את מצבה של צרפת במגוון דרכים. כתוצאה מחוזה ברטיניי, שארל החמישי ניצל את הפוגת המלחמה וביסס את מעמדו המלכותי בצרפת.

פעולתו העיקרית של שארל החמישי הייתה לגבות מיסים לצורכי המלחמה והחזרת השטחים והכבוד לצרפת. המלוכה הצרפתית קיבלה אישור לגבות מיסים מבלי לכנס את אספת המעמדות וכך יכלה המלוכה ליהנות מהכנסות תמידיות ללא תלות באספה. פעולות אלו ונוספות נתנו לשארל החמישי הזדמנות לארגון הצבא מחדש; הקמת פלוגות גדולות יותר על ידי גיוס מוגבר, שיפוץ הטירות שנפגעו מקרבות ועוד, כך נהנו הצרפתים מיתרון אסטרטגי. הוקם צי של 120 אוניות, ובנוסף לכך, הצרפתים רכשו תותחים⁸⁸ שבאותה עת היו חידוש מלחמתי וצבאי. את ארגון הצבא הפקיד בידי ברטראן די גיסקלין⁸⁹ (Bertrand du Guesclin), איש בריטני, שהצטיין במלחמותיו באנגלים. לדי גיסקלין הייתה אסטרטגיית מלחמה שבעזרתה הצליח לכבוש חזרה את הערים הצרפתיות מידי האנגלים. מפקדו הצבאי של שארל החמישי, די גיסקלין, ידע לחשב אסטרטגיה צבאית נכונה לטווח הארוך. די גיסקלין נמנע מקרבות גדולים, ובפעולות קטנות וזריזות הוא הצליח לכבוש בחזרה את השטחים שהאנגלים לקחו, ביניהם היו נורמאנדיה, פואטו וגיאן⁹⁰. די גיסקלין ידע להשתמש בצידו הצבאי החדש, בעיקר בתותחים והצליח לכבוש למעלה מ-200 מבצרים של האנגלים. בשנת 1380 נשארו בשליטת האנגלים רק כמה ערים בחוף הצרפתי.

עלייתו של שארל השישי לכס מלכות צרפת

שארל החמישי, מלך צרפת, מת בשנת 1380. בשנת 1396 מת מפקדו הצבאי, די גיסקלין, וכתוצאה מכך הוכרזה שבידת נשק למשך עשרים ושמונה שנים בין צרפת לאנגליה.

⁸⁶ שארל החמישי, מלך צרפת- שארל החמישי נולד בשנת 1338 ונפטר בשנת 1380. הוא שלט על צרפת בחוכמה רבה בין השנים 1364-1380 ולכן כונה שארל "החכם". היה בן לשושלת ולואה ובזמן שלטונו הוא הצליח להחזיר את רוב הקרקעות שצרפת איבדה בזמן המלחמה עם ממלכת אנגליה.

⁸⁷ מורואה, 1959, עמ' 69

⁸⁸ התותחים בימי הביניים- בתקופת מלחמת מאה השנים התותחים היו תחילה בידי הצרפתים והעניקו להם יתרון גדול נגד האנגלים בתקופת שלטונו של שארל החמישי. מי שהחזיק בתותחים באותה התקופה, החזיק ביתרון מובהק בשדה הקרב. התותח נקרא אז: בומבורד. הבומבורד נכנס לשימוש בסוף המאה ה-14.

⁸⁹ ברטראן די גיסקלין- נולד בעיירה לה מוטה בשנת 1320 ונפטר בשנת 1396. גיסקלין הוא גיבור צרפתי לאומי, היה אחד המפקדים הדגולים ביותר תחת צבא צרפת בימי שלטונו של שארל החמישי, מלך צרפת.

⁹⁰ גיאן- נמצאת על נהר הלוואר, שמוניים קילומטר מאורליאנס במרכז צרפת.

לאחר מות המלך שארל החמישי, בנו, שארל השישי⁹¹, היה מיועד לכס צרפת אך גילו הצעיר מנע ממנו לקבל החלטות. כיוון שלא היה מלך בפועל והמלוכה בצרפת לא תפקדה, החלו סכסוכים בתוך משפחת המלוכה. דודיו של המלך הטרי, שארל השישי, סיכנו את ממלכת צרפת. פיליפ⁹² מבורגונדיה⁹³, דודו של שארל השישי, גרם למרידות בקרב האזרחים הצרפתים ולערעור שלטון המלוכה (ראו פרק ב'). כשמלך צרפת, שארל השישי, הגיע לבגרות, גילה כוונות טובות וביקש את עצתם של יועצי אביו, בעלי הניסיון. למרות כוונותיו הטובות, שארל השישי נישא לאישה נוכרייה, איזבל מבוואריה⁹⁴. אהבתו אליה וקנאתו הובילו אותו לשיגעון. אולם טירופו התגלה לסירוגין ולכן לא היה ניתן להכתיר מלך אחר במקומו. סביב שארל השישי התייצבו דודו, הדוכס מבורגונדיה, ואחיו, הדוכס מאורליאן. לואי ד'אורליאן, דוכס אורליאן⁹⁵, שהיה באותה עת צעיר ונודע בחוכמתו, היה נשוי לאישה איטלקייה, ובנוסף לכך היו שמועות לפיהן הוא היה המאהב של גיסתו, איזבל, אשתו של שארל השישי. מהצד האחר, ז'אן "ללא פחד", דוכס בורגונדיה⁹⁶, הורה לרצוח את בן דודו, דוכס אורליאן.

אנדרה מורואה, ההיסטוריון הצרפתי, מתאר את המלחמה הזו כאחת ממלחמות האחים המוזרות והמסובכות ביותר שהיו בצרפת. במקביל, להנרי החמישי, מלך אנגליה, נודע על המצב הקשה בצרפת והוא החליט להעלות מחדש את טענתו של אדוארד השלישי לכס המלכות הצרפתי. למעשה, הבסיס לתביעתו היה קלוש ביותר, אולם ביחד עם נישואים הולמים, נראה היה לו שיצליח, כפי שכתב מורואה: "לא הייתה לו כל זכות לכך, מאחר שהיה יורש רחוק מאוד של הפלאנטאג'יטים"⁹⁷, אבל הוא רצה לשאת לאישה את קתרינה נסיכת צרפת, בתו של שארל השישי, ויחד איתה לספח לו את הפרובינציות היפות ביותר של צרפת"⁹⁸.

בין השנים 1396-1415 התחולל בצרפת, כאמור לעיל, מאבק פיאודלי. להנרי החמישי, מלך אנגליה מבית לנקסטר, נודע על המצב בצרפת והוא החליט לנצל זאת ולחדש את פעולות המלחמה בשנת 1415.

⁹¹ שארל השישי, מלך צרפת- שארל השישי נולד בשנת 1368 ומת בשנת 1422. כונה בידי העם שארל "האהוב", מלך על צרפת משנת 1380 עד מותו תחת שושלת בית ולואה. בתקופת מלכותו, שארל השישי לקה בשיגעון ודודו, פיליפ "האמיץ" שימש עוצר על צרפת. בנו שארל השביעי, ירש את כס המלכות הצרפתי בסיום מלחמת מאה השנים.

⁹² פיליפ "האמיץ", דוכס בורגונדיה- פיליפ השני נולד בשנת 1342 ומת בשנת 1404. היה בנו של המלך ז'אן השני, קיבל לידי את דוכסות בורגונדיה משנת 1363 עד מותו. לאחר מכן, דוכסות בורגונדיה עברה לבנו, ז'אן "ללא פחד". החל משנת 1380 שימש כעוצר על צרפת עד 1388, ובשנת 1392 חזר לשמש כעוצר. התפתחה בינו לבין לואי הראשון יריבות מרה, בין בית אורליאן לבית בורגונדיה.

⁹³ בורגונדיה- בורגונדיה היא כיום אזור במרכז צרפת. בעבר, בתקופת מלחמת מאה השנים, מי ששלט על בורגונדיה היו דוכסי בורגונדיה. דוכסות בורגונדיה בתקופת מלחמת מאה השנים נודעה בחשיבותה הרבה. דוכסי בורגונדיה היו מסוכסכים עם בית המלוכה הצרפתי ואנגליה כרתה ברית עם דוכסות בורגונדיה. דוכסות בורגונדיה הסתיימה בשנת 1477 לאחר 589 שנים שבהם התקיימה.

⁹⁴ איזבל מבוואריה- נולדה בשנת 1370 ונפטרה בשנת 1435. איזבל הייתה רעייתו של שארל השישי ומלכת צרפת בין השנים 1422-1385. בעת אובדן שפייתו של שארל השישי, התנהגותה של איזבל הייתה מביישת והיא בגדה בבעלה ובצרפת.

⁹⁵ לואי הראשון, דוכס אורליאן- לואי הראשון נולד בשנת 1372 ונרצח בשנת 1407 בידי אנשיו של ז'אן "ללא פחד". לואי היה דוכס אורליאן בין השנים 1392-1407. לואי היה בנו של המלך, שארל החמישי. בתקופת השיגעון של אחיו, שארל השישי, נלחם עם פיליפ "האמיץ" על כס המלכות. לבסוף נרצח בידי אנשיו של ז'אן ללא פחד.

⁹⁶ ז'אן ללא פחד, דוכס בורגונדיה- ז'אן הראשון נולד בשנת 1371 ונרצח בשנת 1419 על גשר מונטרו. ז'אן "ללא פחד" היה דוכס בורגונדיה משנת 1404 עד מותו, היה בנו של פיליפ "האמיץ". ז'אן הורה לרצוח את לואי הראשון, דוכס אורליאן וכך נוצרה היריבות המרה בין שני הבתים; בית אורליאן ובית בורגונדיה. בשנת 1419 נרצח בידי אנשיו של יורש העצר, שארל השביעי, על גשר מונטרו.

⁹⁷ בית פלנטגינט- שושלת מלוכה ששלטה באנגליה ובתה כלולים גם בית יורק ובית לנקסטר. שושלת זו מלכה באנגליה בין השנים 1154-1485. כל מלכי בריטניה, קשורים בקשר דם לבית פלנטגינט.

⁹⁸ מורואה, 1959, עמ' 71

במהרה, המלחמה החלה שוב. הנרי החמישי, מלך אנגליה, בדומה לסבו, אדוארד השלישי, התייצב בנורמנדיה עם צבא שמנה 30,000 איש. בתחילה כבש את הארפלר, מחסן הנשק הגדול של מחוזות המערב, ולאחר מכן החליט להגיע לקרסי, שבה ניצח הצבא האנגלי את הצבא הצרפתי בשנת 1346. כיוון שהמלוכה הצרפתית הייתה מעורערת, לא היה מי שיתנגד למבצעי האנגלים. לעומת זאת, המלך האנגלי הקפיד לשמור על חוקי המלחמה של ריצ'רד השני, לא לתת לשלטונו להתערער בידי התושבים או בידי אנשי האצולה ולהילחם בצרפתים במלחמה הוגנת. לאחר שהותו הקצרה והבטוחה בקרסי, הנרי החמישי הגיע לאז'נקור והתנגש עם צבא האצולה הצרפתי בשנת 1415.

קרב אז'נקור ותוצאותיו

קרב אז'נקור, בצפון צרפת, התנהל בין כוח צבא אנגלי שמנה כ- 5,900 חיילים, ובין כוח צבא צרפתי שמנה כ- 25,000 חיילים. לצבא הצרפתי היה יתרון מספרי ברור. מתחילת הקרב, הצבא הצרפתי ביצע כמה טעויות גורליות, בזו אחר זו. תחילה, הקשתים האנגלים ירו כ- 5,000 חיצים לעבר הצבא הצרפתי. לאחר מספר דקות של גשם החיצים הגדול לעבר צבא צרפת, קו ההסתערות הראשון של הצבא הצרפתי יצא למתקפה ללא תיאום. קו הסתערות זה ספג מטחים נוספים מידי הקשתים האנגלים, וכאשר הפרשים הצרפתים הצליחו להגיע לקו הלחימה של האנגלים הם נתקלו במחסום נוסף- הכלונסאות⁹⁹ המחודדים שנעצו האנגלים באדמה. הפרשים נתקלו בכלונסאות המחודדים ולא הצליחו לפגוע באנגלים. כעת, הפרשים נסוגו לאחור, אך נתקלו בחיל הרגלים האנגלי. כך, נוצר שטח הריגה קלאסי לטובת האנגלים. הצרפתים שהסתבכו בבוץ בשדה הפריעו אחד לאחר להתקדם או לסגת, ובמקביל למהומה שנוצרה הם המשיכו לספוג מטחים של חיצים מצד האנגלים. הפרשים הצרפתים התשושים לא הצליחו לפגוע בכוח האנגלי. כוחו של הקו הראשון של צרפת נתקל בבעיה גדולה בנוסף לבעיה שנוצרה. חיילים צרפתים דחפו את חבריהם שמעדו על גופות חבריהם וסוסייהם. האנגלים יכלו להנות ממצב שבו יכלו לשחרר את חיצייהם להמולה שנוצרה מולם. לאחר השמדתו של קו ההסתערות הצרפתי הראשון, הגיע תורו של קו ההסתערות השני. חלק מהחיילים שהגיעו לשדה הקרב וראו את גופות חבריהם, נסו על נפשם, והחלק שהמשיך לנוע לעבר הכוח האנגלי חלק את גורלו יחד עם קו ההסתערות הראשון. במקביל ללחימה בחזית, נודע כי חיל רגלים צרפתי בזז את שיירת המטען בעורף הצבא האנגלי ולקח כשלל את אחד מכתריו של הנרי החמישי. הצבא האנגלי היה מצוי בבעיה, מכיוון שההתקפות של הצרפתים בחזית לא חדלו. במקביל, היו התקפות בעורף הצבא האנגלי והשבויים הצרפתים בידי האנגלים איימו להוות בעיה בגלל כמותם המספרים שעולה על כמותם של החיילים האנגלים. הנרי החמישי, מלך אנגליה, פקד על צבאו להוציא להורג את השבויים הצרפתים, אך שבועת האבירות של האבירים האנגלים מנעה זאת מהם. לכן, הקשתים עשו זאת במקומם. סך הכל, כ- 200 קשתים רצחו אלפי צרפתים. לבסוף, קו ההתקפה השלישי של צרפת נסוג ונטש את שדה הקרב. בקרב זה, ליד הכפר אז'נקור, הצרפתים נחלו שוב הפסד גדול מידי האנגלים ודוכס אורליאן נפל בשבי. קרב זה הושווה לקרב פואטייה הגדול בשנת 1356 עקב ניצחונם המוחלט של האנגלים ועקב האבדות הקשות שנחלו הצרפתים. הצרפתים איבדו כ- 8,000 חיילים בקרב זה, אל מול 400 חיילים מהצבא האנגלי ובהם גם אדוארד, דוכס יורק. הבורגונדים החליטו שלא להשתתף בקרב ולשמור על

⁹⁹ כלונסאות- בתקופת ימי הביניים ומלחמת מאה השנים, הכלונסאות שימשו גם כקו הגנה בשדה הקרב כאשר חידדו את קצותיהם ונעצו אותם באדמה. באותה תקופה הכלונסאות היו עשויים עץ.

יחסים טובים עם אנגליה. לאחר הניצחון המכריע בקרב זה, האנגלים כבשו בשנית את נורמנדיה כולה וכמעט הגיעו לפריז, עיר הבירה של צרפת.

קרב זה תואר על ידי אנדרה מורואה כאחד האכזריים ביותר בימי הביניים ובו האבירות הצרפתית הוכתה ללא רחמים על ידי בני המעמדות הנמוכים יותר באנגליה¹⁰⁰... הייתה זו מערכה איומה, שבה פולחה האבירות הפיאודלית הצרפתית האמיצה בחיצי הקשתים של הנרי החמישי, והוכתה בלי רחם על ידי חיל הרגלים האנגלי. היא [האבירות הפיאודלית הצרפתית] לא למדה דבר ולא הבינה את שהבין די גיסקלין בשעתו, היא לא פעלה לפי דפוסי הפעולה הטובים שלו, אלא עשתה טעויות אסטרטגיות וטקטיות רבות בקרב.. 10,000 צרפתים נספו בקרב דמים זה, אחד האכזריים ביותר בקרבות ימי הביניים¹⁰¹.

האנגלים ובראשם הנרי החמישי, פלשו לנורמנדיה שוב שנתיים לאחר מכן, והצרפתים פנו לעזרת מלכם, שארל השישי. אנשי המלך השיבו שהצבא המלכותי עסוק מדי במלחמתו עם ה"בורגוניונים"- אנשי בורגונדיה. במקביל, ז'אן הראשון, "ללא פחד", דוכס בורגונדיה, בן בריתם של האנגלים, יעץ לתושבי רואן שבצרפת להגיע להסכם עם האנגלים. בשנת 1419, ז'אן "ללא פחד" ויורש העצר, בנו של שארל השישי, ניהלו משא ומתן, אך אחד מידידיו של בנו של שארל השישי רצח את ז'אן "ללא פחד" על גשר מונטרו, מדרום מזרח לפריז. בעזרתו של הדוכס מבורגונדיה, ז'אן הראשון, "ללא פחד", ואשתו של שארל השישי, איזבל, בת בריתם של הבורגונדים, האנגלים הצליחו לכפות על המלך שארל השישי, "המשוגע", הסכם שלום הנקרא "חוזה טרואה", שתנאיו היו משפילים. חוזה זה הוא תוצאה ישירה של ההפסד שנחלו הצרפתים בקרב אזינקור. לפי הסכם זה, שנחתם בשנת 1420, אנגליה וצרפת התאחדו למלוכה אחת עם מלך משותף. לאחר מות שארל השישי, המלך המיועד היה הנרי החמישי, מלך אנגליה וקתרינה, בתו של שארל השישי, נועדה להיות עוצרת צרפת ויורשת כס המלוכה. לאחר חתימת הסכם זה, הנרי החמישי, מלך אנגליה, נישא לבתו של שארל השישי, קתרינה. לפי הסכם זה איבד שארל השביעי, בנו של שארל השישי, את זכותו לרשת את כס המלוכה הצרפתי. שארל השביעי, בנו של שארל השישי, ברח מפריז.

למרות הניצחון הצבאי והמדיני, ההיסטוריון הצרפתי אנדרה מורואה מדגיש שהצרפתים לעולם לא ויתרו על תרבותם ולא רצו להפוך לאנגלים. לפתע, לתדהמת שתי הממלכות, הנרי החמישי, מלך אנגליה, המיועד למלוך גם בצרפת, נפטר בשנת 1422 בהיותו בן שלושים ושש. בנוסף לכך, באותה השנה, נפטר גם מלך צרפת, שארל השישי. המצב המדיני של צרפת פתאום הסתבך עוד יותר ממה שהיה. ממשלת הממלכה המאוחדת בשלטון האנגלים החליטה להמליך את בנם של הנרי החמישי וקתרינה למלך אנגליה וצרפת בהיותו בן עשרה חודשים בלבד. המפלגה הצרפתית "הטהורה" לא הסכימה עם החלטה זו ועשתה מעשה-היא המליכה את שארל השביעי למלך על צרפת. מכיוון שהאנגלים שלטו על בירת צרפת, פריז, בירתו של שארל השביעי נחשבה העיר בורז' (מרכז צרפת- נמצאת דרומה לפריז) על יד הנהר לואר. עקב המצב העגום של צרפת, דרום וצפון צרפת הפכו לשתי ארצות אויב. מצבה הקשה של צרפת עורר דאגה וחרדה בקרב העם הצרפתי. ההיסטוריון מורואה תיאר כך: "מעולם לא הייתה צרפת שרויה במצב נואש כבאותם ימים. כמעט שלא הייתה קיימת עוד כמדינה עצמאית"¹⁰².

¹⁰⁰ מורואה, 1959, עמ' 71

¹⁰¹ מורואה, 1959, עמ' 71

¹⁰² מורואה, 1959, עמ' 72. מצבים נואשים דומים אירעו לצרפת בשנת 1871 כאשר הובסה על ידי גרמניה ובשתי מלחמות העולם במאה העשרים, בשנים 1914 ו-1940. בשנת 1871 צרפת הובסה על ידי גרמניה המאוחדת בקרב בו נפוליאון השלישי נהרג והקיסרות השנייה נפלה. בשנת 1914, מלחמת העולם הראשונה, צרפת נחלה הפסדים רבים מידי הגרמנים וסבלה ממשבר

מכיוון שהנרי השישי¹⁰³ היה בן עשרה חודשים, ג'ון מלנקסטר, הדוכס הראשון מבדפורד¹⁰⁴ שלט בצרפת. האומה הצרפתית באותם הימים מצאה עצמה בדילמה: מצד אחד, תינוק אנגלי בן עשרה חודשים, הנרי השישי, ומצד אחר בנו של שארל השישי, שארל השביעי, שלא הוכתר כמלך חוקי. אישיותו של שארל השביעי, לפי דברי מורואה, הייתה חלשה. הוא לא היה מוכן להיאבק על ממלכתו ועל השלטון. הוא היה חסר כסף וחסר חיילים, אך תקוותו ואמונתו של העם למלך צרפתי החזיקה אותו. למרות שג'ון, דוכס בדפורד, ניהל את צרפת בכישרון ובהגינות, בעיני הצרפתים הוא היה זר, "האנגלי". בדפורד שלט על צפון צרפת והחל להתקדם למרכזה. כשהגיע לאורליאן הוא נתקל בהתנגדות ואנשי העיר נלחמו נגדו. שארל ד'אורליאן, דוכס אורליאן, נלקח בשבי, ולפי חוקי המלחמה, היה אסור לתקוף שטח ללא השליט שלו.

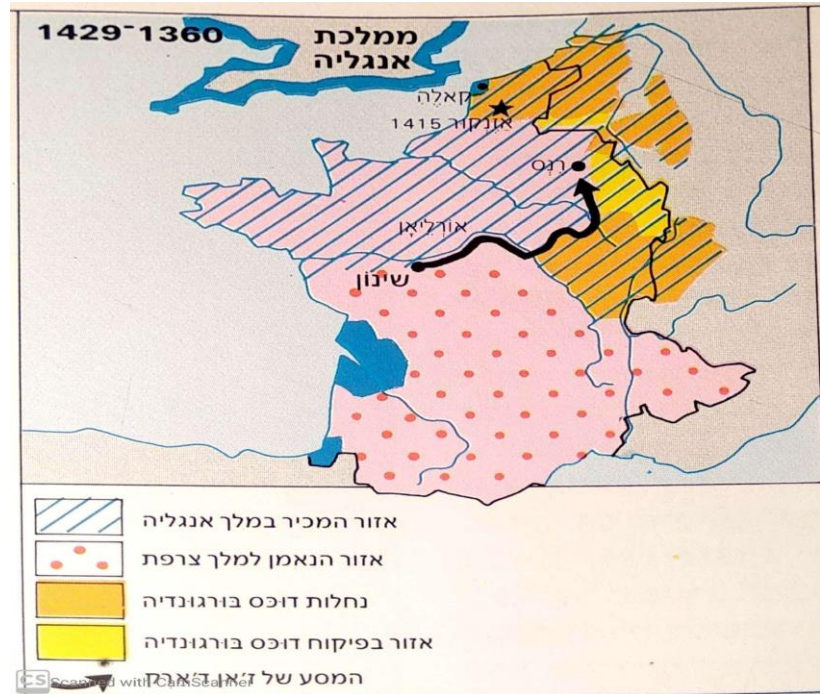
קרב אזינקור 1415¹⁰⁵

כלכלי וצבאי גדול. בדומה לכך, בשנת 1940, מלחמת העולם השנייה, צרפת הובסה בשנית על ידי גרמניה ובעלות בריתה, האימפריה נפלה וקמה "מדינת צרפת".

¹⁰³ הנרי השישי, מלך אנגליה- הנרי נולד בשנת 1421 ונפטר בשנת 1471. הומלך למלך בהיותו בן עשרה חודשים ובאותה עת שלטו באנגליה ובצרפת עוצרים מטעם ממלכת אנגליה. היה מלך מבית לנקסטר האנגלי.

¹⁰⁴ ג'ון מלנקסטר, הדוכס הראשון מבדפורד- ג'ון נולד בשנת 1389 ונפטר בשנת 1485. שימש כעוצר על צרפת בימי שלטונו של אחיינו, הנרי השישי. למרות ששלט על צרפת בצורה הגונה וטובה, צרפת רצתה שליט צרפתי ולא אהבה את מקומו ומעמדו בשלטון צרפת.

¹⁰⁵ מקור: נהרי, 2004, עמ' 104

מלחמת מאה השנים 1360-1429 ¹⁰⁶

הנערה שהושיעה את צרפת

כאשר המלכים ואנשי הצבא הכזיבו, הגיעה ישועתה של צרפת ממקום בלתי צפוי. בשנת 1429, הגיעה ז'אן ד'ארק, נערה ממחוז לורין מהכפר דומראמי שבמחוז לורין (מזרחה לפריז- גובלת עם גבול גרמניה) וביקשה לראות את שארל השביעי. כך תיאר אותה מורואה: "... בריאת בשר, עור פניה שזוף וחסונה מאוד, אבל צנועה בהליכותיה וקולה רך ונשי...".¹⁰⁷

בקשתה נענתה והיא נפגשה עם שארל השביעי. היא ראתה עצמה כאמיצת לב, וכך גם העריך אותה הצבא הצרפתי. ז'אן ד'ארק טענה שהמלאכים הגיעו אליה וביקשו ממנה שתלך אל שארל השביעי ותציל את אורליאן מכיבוש. בפגישתה הראשונה עם שארל השביעי היא כינתה אותו "דופין אציל". באותה תקופה שררה נבואה בקרב העם הצרפתי לפיה- מפני שצרפת איבדה את שלטונה בידי אישה (איזבו), הרי שהשלטון יחזור לצרפת בידי אישה. שארל השביעי הכיר את הנבואה והאמין למילותיה של ז'אן ד'ארק. בנוסף לכך, ז'אן ד'ארק אמרה לשארל השביעי שהוא יורש העצר האמיתי של צרפת. ז'אן ד'ארק הצטרפה לצבא הצרפתי והפכה אותו לצבא בעל משמעת. ז'אן ד'ארק שלחה שליח למלך אנגליה, הנרי השישי (שהיה עדיין ילד) ולדוכס בדפורד, והתריסה בפניהם לעזוב את צרפת ולמסור לשארל השביעי, מלך צרפת האמיתי לדבריה, את כל הערים שכבשו, והזהירה אותם שאם לא יעשו כן, היא תפתח במלחמה ותגרש את כל האנגלים מעל אדמת צרפת. ז'אן ד'ארק הצליחה לגייס בעזרת שארל השביעי צבא קטן, ובפעולתה הראשונה זכתה להצלחה רבה. היא הצליחה לשחרר את אורליאן ממצור האנגלים. עקב פעולה מוצלחת זו, כינויה של ז'אן ד'ארק, "הבתולה מאורליאן", הופץ ברחבי צרפת. דוכס בדפורד, עוצר צרפת, הכריז

¹⁰⁶ בר-נביא, 1993, עמ' 131

¹⁰⁷ מורואה, 1995, עמ' 72

עליה כעל מכשפה וגם האמין בכך, אבל זיאן ד'ארק המשיכה לפעול. זיאן ד'ארק סמכה על האינסטינקטים שלה והפצירה בפני שארל השביעי שיבוא איתה לריימס¹⁰⁸ שם יתקיים טקס ההכתרה והוא יוכתר למלך צרפת.

שארל השביעי קיבל את עצתה של זיאן ד'ארק ובשנת 1429 הוכתר למלך צרפת, כשלידו עומדת איתן זיאן ד'ארק. מאותו רגע שארל השביעי הוכר כ"מלך החוקי של צרפת". כתוצאה מכך, סמכותו ומידת הלגיטימיות שלו התחזקו מאוד.

זיאן ד'ארק פוגשת את שארל השביעי¹⁰⁹

בעיני האנגלים והבורגונדים, תומכיהם, זיאן ד'ארק הייתה מכשפה וכופרת מכיוון שבאופן טבעי, בעיניהם, לא ניתן היה לנצח ולהכתיר את שארל השביעי למלך צרפת בזמן כה קצר וללא צבא. זיאן ד'ארק הרגישה בטוחה בעצמה והציעה למלך, שארל השביעי, לעלות על פריז. אולם במקום לשמוע בעצותיה, מפקדי הצבא הצרפתי בראשות המלך שארל השביעי שלחו אותה לפעולות מלחמה קטנות שסיכנו את חייה. סמיונוב טוען כי: "באחד הקרבות הללו היא נלקחה בשבי בידי הבורגונדים, והם מסרוה לידי האנגלים בעבור ממון רב..."¹¹⁰

¹⁰⁸ ריימס- עיר בצפון מזרח צרפת, כ-130 ק"מ צפונית מזרחית לפריז. בתקופת מלחמת מאה השנים, העיר ריימס הייתה חשובה ביותר כתוצאה מהכתרתו של שארל השביעי למלך צרפת.

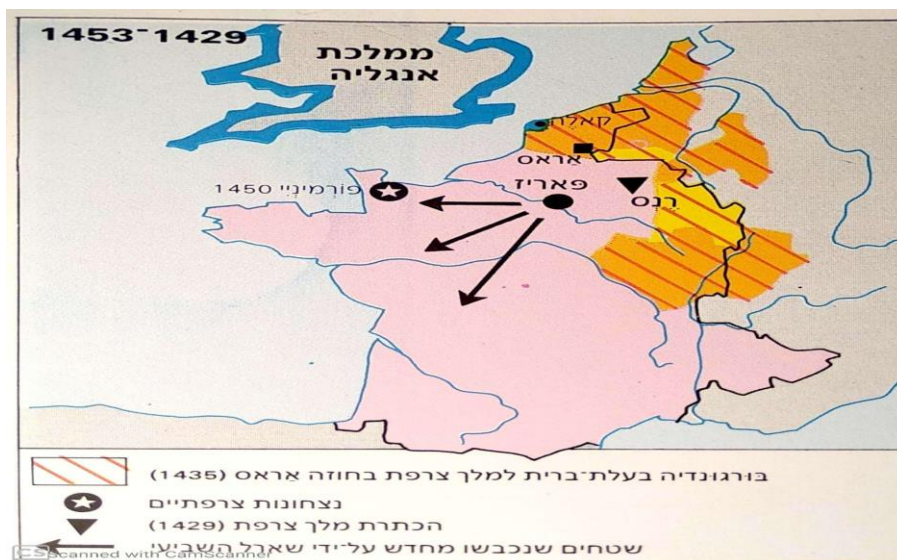
¹⁰⁹ שטיח רקום מהמאה ה-15. נהרי, 2002, עמ' 106

¹¹⁰ סמיונוב, 1956, עמ' 170

בשנת 1430, בזמן שז'אן ד'ארק וחייליה הנאמנים תקפו את העיר קומפיין¹¹¹, הובסו חייליה והיא נפצעה ונפלה בשבי דוכס בורגונדי שמכר אותה לאנגלים. לאחר שז'אן ד'ארק נפלה בידי האנגלים. שארל השביעי, מלך צרפת, לא הושיט יד ולא ניסה לשחרר או להציל אותה מידי מוות אכזרי ובטוח בידי אויביו האנגלים. משפטה נמשך חמישה חודשים ובסופו, ז'אן ד'ארק המכונה גם "הבתולה מאורליאן" עלתה על המוקד בתור מכשפה בכיכר העיר רואן, ב-30 במאי 1431, כשהייתה בת תשע עשרה בלבד. זכרה הדהד בראשי הצרפתים והמאבק על צרפת המשיך בשמה. לאחר מותה של ז'אן ד'ארק, שארל השביעי הצליח לאתר חיילים ומפקדים שהובילו אותו לשחרור צרפת.

בשנת 1435, דוכס בורגונדיה, פיליפ "הטוב", נכנע ומלחמת האזרחים שהתנהלה והחלישה את צרפת הסתיימה. בשנת 1436, שארל השביעי ניכנס לפריז כמלך, אך לא נשאר בה זמן רב, כיוון שטען שהעיר מעוררת בו זכרונות עגומים. ממלכת צרפת נכבשה כולה בחזרה בידי הצרפתים. אנדרה מורואה חוזר ואומר שז'אן ד'ארק היא הסיבה למהפכה שעברה צרפת: "ז'אן ד'ארק נשארה חקוקה בלב הצרפתים כסמל הטהור ביותר של אהבת המולדת. הכול סייע לכך: גילה הרך, אומץ ליבה, אמונתה הנלהבת, המצב הנואש של ארצה כשיצאה להצלה, הנס שבהצלחה, ניצחונה של רועת צאן על אויב אדיר- אבל בייחוד מותה באש על קידוש השם"¹¹². בידי האנגלים נשאר רק נמל אחד, קאלה.

מבחינה פורמלית, מלחמת מאה השנים מעולם לא נגמרה. מעולם לא נחתם חוזה שלום בין אנגליה לצרפת הקשור למלחמת מאה השנים. למרות זאת, הלחימה הצבאית והעימות המדיני הסתיימו בשנת 1453, לאחר 116 שנות מלחמה קשות ורצופות בין ממלכת אנגליה לבין ממלכת צרפת.

מלחמת מאה השנים 1429-1453¹¹³

¹¹¹ העיר קומפיין- קומפיין נמצאת בחבל או-דה-פראנס, בצפון מערב צרפת. ממוקמת כשישים קילומטר מצפון לפריז.

¹¹² מורואה, 1995, עמ' 75

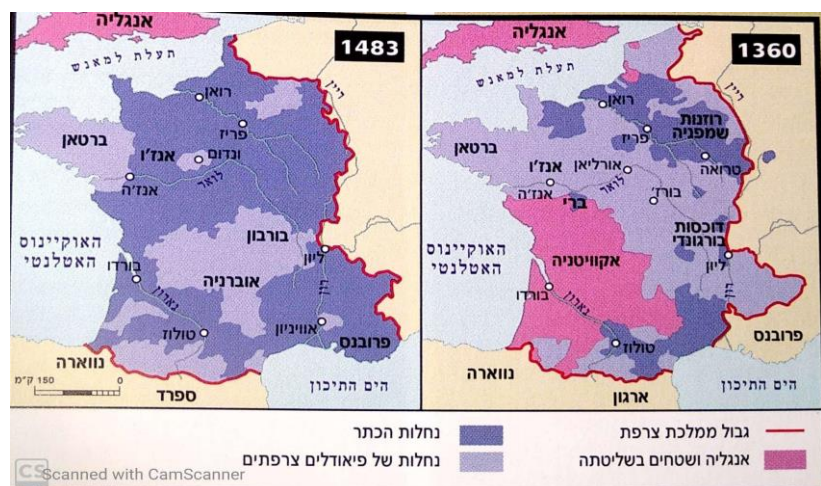
¹¹³ בר-נביא, תולדות העולם, עמ' 131

לסיכום, פרק זה עסק בתיאור העימותים בין אנגליה לצרפת, הסיבות להם, המאורעות העיקריים במסגרתם ותוצאותיהם.

נקודת המוצא של התיאור היא ההשתלטות האנגלית על שטחים בצרפת והרווחים הכלכליים שאנגליה הפיקה ממצב זה, במיוחד בדרום מערב צרפת. זאת כאשר ההתנגדות הצרפתית למצב עניינים זה הלכה וגברה. שלטון בית המלוכה האנגלי בשנת 1328, המלך אדוארד השלישי, תבע לעצמו את כס המלוכה של צרפת משלל סיבות (ראו לעיל). לפני תחילת המלחמה עמדה דילמה בפני שתי המדינות- האם לאחד את שתי הממלכות, או לנתק ביניהן לחלוטין על ידי עימות מזוין. השתלשלות האירועים לאחר מות מלך צרפת, שארל הרביעי, "היפה", הובילה לעימות מזוין בין אנגליה לצרפת שנמשך 116 שנים.

ניתן לראות בפרק זה ניתוח מעמיק של הקרבות המשמעותיים במלחמה, קרבות שהובילו לשינויים רבים בפן החברתי, הצבאי, השלטוני, האסטרטגי ועוד. מפרק זה ניתן להתחיל להבין את הבסיס לשינויים הגדולים שחלו לאחר מלחמת מאה השנים באנגליה ובצרפת באותה תקופה רבת פורענויות. פרק זה נותן סקירה ומידע המסייע להבין את התפתחות המהלכים והמאורעות, מצבי משבר, הצלחות וכישלונות והשלכותיהם.

פרק זה תורם לפתרון שאלת החקר משום שהוא מחבר בין העימותים שהיו בין צרפת ואנגליה לבין העימותים הפנימיים שהיו בצרפת. קרבות קרסי, פואטייה ואז'נקור הסתיימו אומנם בניצחון האנגלים אך ברגע האחרון, על סף תבוסה, אפשרה דמותה המיוחדת של ז'אן ד'ארק את הצלתה של צרפת. הקרבות שינו את פני הצבא באנגליה ובצרפת מאותה התקופה הלאה; שינויים אסטרטגיים וטקטיים, שימוש בנשקים חדישים ויעילים יותר כמו: הקשת הארוכה, תותחים ועוד, שינויים גיאוגרפים, בריתות חדשות, נפילת דוכסויות ועוד. תבוסת האבירים הצרפתיים בידי יורי הקשתות הארוכות וחיל הרגלים האנגלי, בישר על השינויים הצפויים. העימותים החיצוניים בין אנגליה וצרפת גרמו לשינויים רבים בחברה באותן המדינות. הפרק הבא יעסוק בעימותים הפנימיים באנגליה ובשינויים שעימותים אלו יצרו בחברה האנגלית.

114 ההתנתקות של אנגליה מצרפת (1360-1483)

114 נהרי, 2004, עמ' 108

פרק ב: "מלחמות השושנים"

פתיחה

הפרק הראשון של העבודה עסק בעימותים החיצוניים בין אנגליה לצרפת והיווה בסיס ורקע להבנת השינויים שחלו באוכלוסייה בשתי הממלכות. מטרת פרק זה היא לעסוק בעימותים הפנימיים באנגליה, ולאחר מכן, בפרק הבא, לעסוק בחיי האוכלוסייה בשתי הארצות- צרפת ואנגליה, באותן תקופות קשות ולא יציבות. תחילה אסקור את העימות הפנימי העיקרי באנגליה באותה התקופה שבה עוסקת העבודה- מלחמות השושנים, 1455-1485. בהמשך, יסקרו ההשפעות של עימות זה על השלטון האנגלי ועל אוכלוסיית אנגליה. לאחר מכן יסקר בקצרה העימות הפנימי בצרפת בין המלוכה לבין אחת הדוכסויות. לבסוף, אסכם את ההשפעות הללו באופן כולל ואת השלכותיהן.

הגורמים ל"מלחמות השושנים"

עקב מלחמת מאה השנים ותוצאותיה, לאצילים באנגליה היה כוח שעלה על כוחו של הכתר. לכל אציל היה צבא פרטי וכתוצאה מכך, עוצמתם של בתי האצולה ואנשים פרטיים הפכה למשמעותית במערך הכוחות בין הבתים הלוחמים ובאנגליה בכלל. אצילים נחשבים וגדולים כמו וורוויק ודוכס יורק החזיקו בצבא אדיר וכלכלה יציבה ולכן הכתר הפך ליעד שהם יכלו לשאוף אליו. מצב מעורער זה החריף את המאבק הפנימי בין הבתים על כס המלוכה האנגלי.

כיבושם של המארשים (Marshes)¹¹⁵ בידי בני האצולה, העניק לאצולה עצמאות וסמכויות נרחבות ומשמעותיות מאלו שהיו בידיה קודם לכן. בנוסף לכך, כתוצאה ממלחמת מאה השנים ואפילו ממלחמות השושנים עצמן, נוצרה תלות של בית המלוכה באצילים. המלחמות דרשו מבית המלוכה משאבים לא פוסקים, שעלו על יכולתו של המלך, ולכן האצולה לקחה על עצמה חלק נכבד מההוצאות.

יתר על כן, על אנגליה שלט הנרי השישי, מלך חלש וחולה, שככל שמצבו הדרדר כך הוא נתפס בידי העם כמלך שלא ראוי לשבת על כס המלוכה. שלטונו הכושל של הנרי ויועציו הביאו לכך, שכל אדמות אנגליה בצרפת אבדו. בגלל המדיניות החלשה של הנרי, נוצרה התנגדות פנימית שהובילה למלחמה בתוך אנגליה. מרבית תושבי אנגליה רצו שלטון חדש וחזק והעריצו את ריצ'רד פלנטג'נט הדוכס מיוורק¹¹⁶, כתוצאה מכך הנרי השישי עשה כל מה שהיה יכול כדי למנוע ממנו להגיע לשלטון: "הוא (הנרי השישי, מלך אנגליה) ניכר את ריצ'רד פלנטג'נט הדוכס מיוורק, האיש החזק ביותר באנגליה ובעל הטענה החזקה ביותר לכתר, והדירו מעמדות כוח בפוליטיקה האנגלית."¹¹⁷

גורם נוסף למלחמה הייתה התפיסה המקובלת בימי הביניים לפיה מצבו האישי של המלך משקף את מצבה של הממלכה. כך, באנגליה, כיוון שהמלך נתפס כמלך חלש ולא יציב, כך גם הממלכה האנגלית

¹¹⁵ מארשים- מארש הוא אזור גדול במזרח אנגליה בו נוצרו ביצות עקב ריבוי מי גשמים, זרימות המים וקשיי הניקוז. במאה ה-15 החלו לבצע תהליכים לייבוש הביצות, ניקוז המים וחשיפת הקרקע (Gardiner & Wenborn, 1997, p306).

¹¹⁶ ריצ'רד פלנטג'נט, דוכס יורק- ריצ'רד, דוכס יורק, היה נצר של אדוארד השלישי, מלך אנגליה (1327-1377) מצד אביו ומצד אמו. טענתו לכתר האנגלי הציתה את מלחמות השושנים. במהלך מלחמות השושנים, בקרב וויקפילד, נהרג ריצ'רד. שניים מבניו, אדוארד הרביעי וריצ'רד השלישי, היו מלכי אנגליה.

¹¹⁷ סווייד, 2010, עמ' 19

נתפסה כממלכה חלשה. פעולותיו של הנרי השישי, מבית לנקסטר, נחלו כישלון ועוררו חוסר שביעות רצון בקרב האוכלוסייה. בנוסף לכך, עם השפלתו של בית יורק, המתנגדים להנרי השישי מצאו מועמד ראוי.¹¹⁸

מלכותו של הנרי השישי

בשנת 1422 עלה הנרי השישי (Henry VI) על כס המלכות באנגליה, בהיותו בן עשרה חודשים. הנרי השישי השתייך לבית לנקסטר, הוריו היו הנרי החמישי¹¹⁹ (1413-1422), מלך אנגליה, וקתרין מוולואה¹²⁰ (1420-1422), מלכת אנגליה. בתקופה זו (1422-1437) שלטו עוצרים מאנגליה בפועל.

כאשר הנרי השישי גדל, אישיותו באה לידי ביטוי בכל המובנים כאישיות חלשה והוא היה אדם בעל אופי תמים ואדוק בדתו. הוא תואר על ידי ההיסטוריון וינסטון צ'רצ'יל¹²¹ כמלך לא צייתן, לא שומע לעצותיהם של יועציו הרבים ובעלי הניסיון. הוא הרבה להתגאות במעמדו המלכותי, ובילדותו מועצת המלוכה הציגה אותו והכתירה אותו בטקסים ובחגיגות רבות הן בפריז והן בלונדון. הנרי השישי היה מלך חלש, חולה ולא יציב. ריצ'רד דה ביוצ'מפ, רוזן וורוויק השלושה עשר (1382-1439)¹²² שהיה המורה שלו, תיאר אותו כ"אדם מגודל בשנים, בקומתו, וכן גם יודע הוא את מעמדו המלכותי ומתגאה בו, דבר הגורם לו שירגז על כל תוכחת מוסר"¹²³. כבר בגיל חמש עשרה, הנרי השישי נהג להשתתף בישיבות המועצה המלכותית. תפקידו היה לקבל את ההחלטה הסופית כאשר הדעות במועצה היו חלוקות. לעיתים קרובות, הנרי השישי מילא את תפקידו כראוי וגישר על המחלוקות שבין שני הצדדים בדרכי פשרה. האצילים לימדוהו דברים שלא התאימו לחוכמתו, לתקופת ניסיונו ולגילו. ההיסטוריון וינסטון צ'רצ'יל הביע שתי דעות מנוגדות עליו: "הוא גילה רפיון רוח ושכל ונחות מזג שלא הלמו כל עיקר את התחרויות העזות של תקופה מלחמתית... לעומת סיפורי חנופה על בינתו המצוינת נשמעו מעשיות משוחדות באותה מידה שלפיהן לא היה אלא שוטה שכמעט אינו מסוגל להבדיל בין טוב ורע"¹²⁴. כמה היסטוריונים (אנדרה מורואה, וינסטון צ'רצ'יל, אורי סוויד), עומדים מאחורי הדעה הפחות יפה על המלך הנרי השישי, בטענה שרק מלך חזק היה יכול להחזיר את האומה והאצולה לאיזון, וזה לא היה המצב. ככל הנראה גם אז הדעה הרווחת הייתה שמדובר במלך תמים אשר אישיותו, בין אם היא טובה או רעה, בגלל חולשתה, הופכת אותו למטרה קלה לפגיעה. אלה היו ימים רעים לאנגליה כולה.

כאשר מצבו הבריאותי התדרדר התרבו הטענות שאינו שפוי ומעמדו כמלך התערער. לשלטון המלוכה לא הייתה שום השפעה על התנהלות הממלכה והאצילים היו אלה ששלטו. שלטונו הכושל, חסר הניסיון וחסר

¹¹⁸ ראו נספח ב'.

¹¹⁹ הנרי החמישי-1386-1422. הנרי החמישי היה מלך אנגליה משנת 1413 עד מותו. הנרי החמישי השתייך לשושלת בית לנקסטר. הנרי החמישי חתם על "הסכם טרואה" (ראה פרק א') עם שארל השישי, מלך צרפת ובשנת 1420 הוכר כיוורש העצר של כס המלוכה הצרפתי. נפטר בפתאומיות ולא זכה למלוך על צרפת.

¹²⁰ קתרין מוולואה- נולדה בשנת 1401 ונפטרה בשנת 1437. קתרין הייתה רעייתו של מלך אנגליה, הנרי החמישי בין השנים 1420-1422. ילדה את יורש העצר של כס המלוכה מבית לנקסטר, הנרי השישי.

¹²¹ וינסטון צ'רצ'יל- סר וינסטון לאונרד ספנסר צ'רצ'יל חי בשנים 1874-1965. צ'רצ'יל היה פוליטיקאי ומדינאי בריטי. כיהן כראש ממשלת בריטניה בין השנים 1940-1945 ושוב בין השנים 1951-1955. צ'רצ'יל היה בחייו קצין בצבא, עיתונאי צבאי, סופר, היסטוריון ופוליטיקאי. צ'רצ'יל כיהן כראש ממשלת בריטניה בתקופת מלחמת העולם השנייה והוביל את בנות הברית במאבק נגד גרמניה הנאצית.

¹²² רוזן וורוויק השלושה עשר- נולד בשנת 1382 ונפטר בשנת 1439. ריצ'רד היה מפקד צבאי ונודע כמורו האישי של מלך אנגליה, הנרי השישי. הוא הוכתר לאביר תחת שלטונו של הנרי השישי והצליח מאוד כרוזן וורוויק בשנת 1401.

¹²³ צ'רצ'יל, 1958, עמ' 352

¹²⁴ צ'רצ'יל, 1958, עמ' 352

היכולת של הנרי ושלטונם בפועל של יועציו, הביאו לכך שהכנסייה לקחה לעצמה כספים רבים בשביל אינטרסים אישיים וכך לא היה אפשר לשלוח צבא ראוי וחזק לאדמת צרפת במלחמת מאה השנים (ראו בפירוט בפרק א'). כתוצאה מכך, כל אדמות צרפת השייכות לאנגלים (עקב מלחמת מאה השנים) אבדו וצרפת השתלטה עליהם שוב. במקביל למפלה בצרפת שגרמה המלוכה האנגלית, נוצרו באנגליה סכסוכים פנימיים שהביאו למלחמת אזרחים בתוך אנגליה עצמה (ראו להלן).

ריצ'רד פלנטג'נט, דוכס יורק (Richard of York), צאצא של אדוארד השלישי (1327-1377), מלך אנגליה, תואר על ידי ההיסטוריון סוויד¹²⁵ כאדם בעל הכוח הכי חזק באנגליה ובעל הטענה החזקה ביותר לכתר. בשנת 1453 אנגליה נחלה מפלה גדולה במלחמת מאה השנים והפסידה את כל השטחים והשליטה שהייתה לה בצרפת. עקב מפלה זו, הנרי השישי, מלך אנגליה איבד לחלוטין את שפיותו, התמוטט ושקע בהתמוטטות עצבים.

למרות התנגדותה של מרגרט מאנז'ו, רעייתו של הנרי השישי, ואדמונד ביופורט, הדוכס השני מסומרסט¹²⁶, מועצת המלך מינתה את ריצ'רד פלנטג'נט, דוכס יורק, הדוכס החשוב והגדול ביותר בממלכה, ללורד פרוטקטור¹²⁷ בזמן שהמלך לא יכול היה למלא את תפקידו. כאשר הנרי השישי היה בשלטון, אדמונד ביופורט היה בתפקיד הלורד צ'נסלור¹²⁸ של אנגליה. לעומת זאת, כאשר ריצ'רד מונה ללורד פרוטקטור הוא הדיח את אדמונד מהתפקיד ומינה במקומו את גיסו, ריצ'רד נוויל, הרוזן החמישי מסולסברי¹²⁹, וכך הייתה לו תמיכה משמעותית בקרב האצולה והמועצה של המלך.

בשנת 1455 הנרי השישי חזר לפתע לשפיותו ומרגרט מאנז'ו מיהרה לבטל את פעולותיו של דוכס יורק-לפטר את ריצ'רד מתפקידו כלורד פרוטקטור ואת ריצ'רד נוויל מתפקידו כלורד צ'נסלור. מרגרט מאנז'ו, תחת שמו של הנרי השישי, פגעה במעמדם של דוכס יורק וריצ'רד נוויל בפוליטיקה האנגלית. אדמונד ביופורט שב לתפקידו ובמקביל, דוכס יורק, ריצ'רד נוויל ובנו יחד לוויסל על מנת לגייס צבא שיתמוך בעניינם. לאחר פעולות פזיזות וחסרות כל היגיון מצד הנרי השישי (איבוד כל השטחים שנכבשו בצרפת במלחמת מאה השנים), הוא נתפס כמלך המביא בושה וחולשה על ממלכתו, והאוכלוסייה לא הייתה מרוצה משלטונו כלל. העם רצה מלך חזק שיוכל לשלוט בממלכה ביד רמה. העם האנגלי אהד את ריצ'רד פלנטג'נט, דוכס יורק, וראה בו מי שראוי להיות מלך, אדם חזק שיכול לשלוט ולהעצים את כוחה של אנגליה.

¹²⁵ סוויד, 2010, עמ' 19

¹²⁶ אדמונד ביופורט, הדוכס השני מסומרסט- נולד בשנת 1406 ומת בשנת 1455, היה דמות מרכזית במלחמות השושנים וידוע ביריבותו הקטלנית עם ריצ'רד השלישי, דוכס יורק. סבו מצד אביו היה ג'ון מגונט.

¹²⁷ לורד פרוטקטור- בתקופת ימי הביניים, התואר 'לורד פרוטקטור' היה תוארו של העוצר בממלכת אנגליה. לדוגמה: במקרה שהמלך הוא קטין, לא יכול לבצע את תפקידו מסיבות שונות וכו'. במהלך ההיסטוריה של ממלכת אנגליה היו רק חמישה אנשים שנשאו תואר זה. אחד מהם היה ריצ'רד פלנטג'נט, דוכס יורק.

¹²⁸ לורד צ'נסלור- כיום, הלורד צ'נסלור הוא תפקיד בממשלה הבריטית- שר המשפטים. בתקופת ימי הביניים, התואר, 'לורד צ'נסלור' היה מיועד לאחד מיועציו הקרובים ביותר של המלך, חבר במועצה המלכותית ושומר החותם המלכותי. לורד צ'נסלור עמד בראש הרכב שיפוטי והיה אף שופט בעצמו. יכול לסטות מהמשפט המקובל לשם עשיית צדק לפי עקרונות היושר. הלורד צ'נסלור שמר על האינטרסים האישיים של המלך ופעל לטובתו אף שלפעמים סתרה את טובת הציבור.

¹²⁹ ריצ'רד נוויל, הרוזן החמישי מסולסברי- נולד בשנת 1400 ונפטר בשנת 1460. ריצ'רד נוויל היה אחד מהתומכים המרכזיים של בית יורק בתחילת מלחמות השושנים. היה אביו של ריצ'רד נוויל, "ממליך המלכים".

מהלך המלחמה

העימות הפנימי העיקרי באנגליה בתקופה שבה עוסקת העבודה היה מלחמות האזרחים שזכו לכינוי "מלחמות השושנים" בין השנים 1455-1485. מלחמת אזרחים היא מלחמה שבה הצדדים היריבים משתייכים לאותה מדינה או לאותה ישות מדינית. מאבק ממושך זה היה בין שני בתי אצולה מרכזיים ומשמעותיים באנגליה- בית לנקסטר (House of Lancaster) ובית יורק (House of York).

בית לנקסטר, שסמלו הייתה השושנה האדומה, מלך על אנגליה בשנים 1399-1471 מלבד לתקופה קצרה בין השנים 1460-1470. בית לנקסטר נקרא כך מכיוון שמלכיו היו צאצאיו של ג'ון מגונט¹³⁰, דוכס לנקסטר. מטרת בית לנקסטר הייתה להמשיך להחזיק במלוכה באנגליה. מפקדי צבא בית לנקסטר היו הנרי השישי, מלך אנגליה; מרגרט מאנז'וי¹³¹, רעייתו של הנרי השישי, אדוארד נסיך ויילס והנרי השביעי, מלך אנגליה (1485-1509).

בית יורק, שסמלו היה השושנה הלבנה, מלך על אנגליה בין השנים 1461-1485 חוץ מתקופה קצרה בין השנים 1470-1471. ריצ'רד, דוכס יורק באותה תקופה, לא אהב את שלטונו של הנרי השישי, ונראה היה שיש בו תכונות טובות וחיוניות למלך. כתוצאה מכיבוש נחלותיה של אנגליה בצרפת עקב השלטון הרעוע של הנרי השישי, התפתח עימות אלים בין תומכי ריצ'רד לבין תומכי המלך. מטרת בית יורק הייתה לקחת את השלטון המלכותי באנגליה ולהחזיר את הכבוד של אנגליה לאחר ההפסד לצרפת במלחמת מאה השנים. מפקדי צבא בית יורק היו ריצ'רד פלנטג'נט, דוכס יורק; אדוארד הרביעי¹³², מלך אנגליה וריצ'רד השלישי, מלך אנגליה¹³³.

תחילה השלטון היה בידי בית לנקסטר אך לאחר מכן בית יורק הצליח לכבוש את הכתר וידו הייתה על העליונה, אך עקב בגידה של אחד מהתומכים החזקים של בית יורק, בית לנקסטר עלה שוב לשלטון. כתוצאה מהמלחמה בית יורק באנגליה הושמד ולכס המלוכה עלה לבסוף בית טיודור החזק, בראשות הנרי טיודור¹³⁴, האחרון לבית לנקסטר שסיים את המלחמה. הנרי טיודור הקים שושלת חדשה שסימלה את שילוב השושנים האדומות והלבנות וחתם מאות שנים של סכסוכים בין המלך לבין האצילים.

המונח "מלחמות השושנים" נטבע על ידי סר וולטר סקוט¹³⁵ (1771 – 1832) משורר וסופר סקוטי. הוא היה הראשון לקרוא למלחמת האזרחים הממושכת באנגליה במאה ה-15 בכינוי "מלחמות השושנים". הכינוי

¹³⁰ ג'ון מגונט, דוכס לנקסטר הראשון- נולד בשנת 1340 ונפטר ב-1399. ג'ון היה חבר בית המלוכה האנגלי מבית פלנטג'נט ובנו של אדוארד השלישי, מלך אנגליה. שלושת בתי המלוכה משנת 1399- בית יורק, בית לנקסטר ובית טיודור היו צאצאיו של ג'ון מגונט.

¹³¹ מרגרט מאנז'וי- נולדה בשנת 1430 ונפטרה בשנת 1482. מרגרט מאנז'וי הייתה מלכת אנגליה ורעייתו של הנרי השישי, מלך אנגליה מבית לנקסטר. היא הובילה את המאבק של בית לנקסטר במלחמות השושנים. מרגרט מאנז'וי שלטה בפועל מכיוון שבעלה לא תפקד כמלך, והנהיגה את בית לנקסטר.

¹³² אדוארד הרביעי- נולד בשנת 1442, נפטר ככל הנראה כתוצאה מדלקת התוספתן בשנת 1483. אדוארד הרביעי, בנו של ריצ'רד, דוכס יורק, היה מלך אנגליה מבית יורק משנת 1461 עד מותו. בימי חייו נראה שאדוארד השיג לבית יורק ניצחון במאבק נגד בית לנקסטר. אך אחיו ריצ'רד השלישי איבד את פירות ההצלחה.

¹³³ ריצ'רד השלישי- ריצ'רד השלישי נולד בשנת 1452 ומת בקרב בשנת 1485. ריצ'רד השלישי היה אחיו של אדוארד הרביעי. לאחר מות אחיו, ריצ'רד מונה לאפוטרופוס של אחיינו, אדוארד החמישי. ריצ'רד השלישי מתואר בפני היסטוריונים רבים כאדם רע וכמושל אכזר. הוא נודע ברציחתם של אחייניו, אדוארד החמישי ואחיו ריצ'רד משרוסברי, דוכס יורק- הנסיכים שבמצודה.

¹³⁴ הנרי טיודור- הנרי טיודור, הנרי השביעי (1457-1509) היה מלכה של אנגליה בין השנים 1485-1509. הנרי היה מייסדה של שושלת טיודור ונחשב לאחד ממלכיה המוצלחים ביותר של אנגליה. מדיניותו של הנרי השביעי דגלה בשלום ובשגשוג כלכלי.

¹³⁵ וולטר סקוט- סר וולטר סקוט (1771-1832) היה משורר וסופר סקוטי, נולד באדינבורג, בירת סקוטלנד. נודע בעיקר בזכות הרומנים ההיסטוריים שכתב. סקוט הושפע גם משייקספיר.

מוטעה מכיוון שהוא יוצר רושם של סדרת מלחמות רצופה כתוצאה ממריבה בין בית לנקסטר לבין בית יורק- השושנה האדומה והשושנה הלבנה. לעומת זאת, האמת היא שהיו כמה מלחמות נפרדות.

המלחמה הראשונה שנכללה בתוך "מלחמות השושנים" התרחשה עקב חוסר ההתאמה של המלך הנרי השישי למלוכה, כפי שתואר לעיל. שלטונו של הנרי השישי היה שלטון לא יציב שגרם ליריבות בין אצילים שעודדו את ריצ'רד מיורק לקחת את הכתר. סכסוך זה הסתיים כאשר אדוארד הרביעי ניצח בקרב טאוטון (Towton) בשנת 1461.

המלחמה השנייה שהתנהלה במסגרת "מלחמות השושנים" הייתה בין השנים 1469-1471 ונגרמה עקב חוסר שביעות הרצון של ריצ'רד נוויל¹³⁶ (Richard Neville), האציל של ורוויק. נוויל תמך בתחילת המלחמה בבית יורק, אך עקב חוסר שביעות הרצון שלו משלטונו של אדוארד הרביעי (1461-1483) הוא כרת ברית עם מרגרט מאנז'ו (1445-1461), אשתו של הנרי השישי (1422-1461, 1470), מלך אנגליה לשעבר, מבית לנקסטר. הצטרפותו של נוויל לבית לנקסטר נתנה לבית זה לגיטימציה לחדש את הלחימה, אך מאבק זה נגמר כבר בשנת 1471 כאשר אדוארד הרביעי הרג את הלנקסטרים ששרדו את קרב טאוטון (שהתרחש בשנת 1461). לאחר שאדוארד השבית את בית לנקסטר, הוא שלט על אנגליה בשלום עד מותו בשנת 1483.

המלחמה השלישית והאחרונה מתוך "מלחמות השושנים" התנהלה בין השנים 1483-1487 והחלה כתוצאה משלטונו הלקוי של ריצ'רד השלישי (1483-1485) אשר בצורה מסתורית העלים את אחייניו, בניו של המלך, אדוארד הרביעי, וטען לעצמו את הכתר. בגלל התנהגותו של ריצ'רד השלישי, הנרי טיודור מבית לנקסטר נלחם בו, הביס אותו והוכתר למלך אנגליה, הנרי השביעי, אשר הנהיג את בית יורק ובית לנקסטר יחד.

מהלך הקרבות

שיטות הלחימה הטקטיות והאסטרטגיות היו מסורתיות: כוחות הצבא הגיעו לשדה הקרב רכובים על סוסים ולחמו בדרך כלל ברגל, שני הצדדים השתמשו בקשת הארוכה בה האנגלים היו ידועים בכישרונם, אולם מכיוון שכל צד השתמש בקשתות הארוכות, אף צד לא נהנה מיתרון. במהלך הקרבות נעשה שימוש בתותחים¹³⁷ אך ככל הנראה גם אמצעי חדיש זה, באותה עת, לא העניק יתרון משמעותי לאף צד.

למלחמה היו גם השלכות חברתיות וכלכליות. השלכות אלו לא הורגשו בקרב האוכלוסייה מכיוון שמאבק זה היה מאבק פנימי בין בתי האצולה ולא עירב את העם. מכיוון שמלחמות השושנים היו בעיקר בין אצילים, רוב ההרוגים היו אצילים. פשוטי העם השתתפו בקרבות אך לא באותה תשוקה ונמרצות שהאצילים נלחמו. האצילים נלחמו על מעמדם וזכויותיהם. כתוצאה מכך, האצילים לחמו זה בזה עד

¹³⁶ ריצ'רד נוויל, הרוזן ה-16 מוורויק- יכונה לימים "ממליך המלכים" (1428-1471). ורוויק נודע בתמיכתו בבית יורק ובגידתו הגדולה לאחר מכן, כאשר העביר את תמיכתו לבית לנקסטר. בתקופת מלחמות השושנים היה האיש העשיר ורב ההשפעה באנגליה. הובס ונהרג בקרב בארנט.

¹³⁷ תותחים- תותחים החלו להופיע בשדה הקרב בשלהי ימי הביניים, בסוף המאה ה-14. בימי הביניים התותח נקרא בומבורד. התותח ואבק השריפה הומצאו על ידי הסינים. אבק שריפה הומצא במאה התשיעית, ואילו התותח במאה השנים עשרה. התותח הגיע לאירופה רק בסוף המאה הארבע עשרה.

מוות. יתר על כן, המנהיגים רצו לשמור את דעת הקהל לצידם ולזכות בתמיכת האוכלוסייה, ולכן המאבק לא התחולל בערים ולא גבה חי אדם שלא לצורך.

שני הצדדים הגיעו לכדי עימות ב־22 במאי 1455 בסנט אלבנס (St Albans). קרב זה היה הקרב הראשון מבין קרבות מלחמות השושנים. ריצ'רד מיורק עמד בראש כוח צבא בעל 3,000 אנשים מתומכיו וכבש את המבצר של המלך בעיר סנט אלבנס. קרב זה היה קצר וקשה. נהרגו 300 איש, רובם אצילים תומכי המלך, הנרי השישי.

יועציו של המלך הנרי השישי נפלו במערכה והמלך נלקח בשבי. סמכויותיו של ריצ'רד מיורק הושבו אליו והוא הצליח להגיע להסדר עם בית לנקסטר. התוצאה העיקרית של קרב סנט אלבנס היא "אקט ההסכמה", חוזה בין בית יורק לבית לנקסטר, שהיה אחד מהישגיו הפוליטיים הבולטים ביותר של בית יורק וריצ'רד בפרט. ב"אקט ההסכמה" הוגדר שהמלך, הנרי השישי, יוחזר לשלטון אך לאחר מותו יירש את הכתר צאצא מבית יורק. "אקט ההסכמה" הוא לא תוצאת משא ומתן שהתנהל בין שני הבתים הלוחמים, אלא נכפה על הנרי השישי על ידי ריצ'רד מיורק וריצ'ארד נוויל. אקט ההסכמה לא היה מקובל על בית לנקסטר ובעיקר על מרגרט מאנז'ו. עד שנת 1460 שרר שקט ברחבי אנגליה ובמקביל, שני הצדדים המשיכו לגייס לעצמם תומכים, חיילים ונשק. יתר על כן, המלכה, מרגרט מאנז'ו, הכריזה על גיוס חובה בממלכה.

מרגרט הובילה ניסיון התנקשות בריצ'רד מיורק ב־9 בספטמבר 1460 בלונדון, ומשם התחדשה האלימות, בקרב נורת'המפטון¹³⁸ (Northampton). ריצ'רד מיורק שהה באירלנד לטובת שליחות ובאותה עת, כוח מתומכי יורק, בראשותו של ריצ'רד נוויל, הרוזן מוורוויק, התקיף את אנשי המלך בנורת'המפטון, זאת לאחר מספר עימותים שנערכו בין שני הבתים בחודשים שקדמו לכך. בקרב זה, המלך ותומכיו נחלו מפלה משמעותית. בהמולה שנוצרה, המלך, הנרי השישי, נתפס והובא אל ארמון וסטמינסטר¹³⁹ שבלונדון. המלכה מרגרט ובנה, אדוארד, הצליחו להימלט. בקרב זה לא היו הרוגים רבים מכיוון שהכוחות הלוחמים לא היו גדולים.

ב־30 בדצמבר 1460 נערך קרב וויקפילד (Wakefield) בו חוסלה הנהגת בית יורק וריצ'רד מיורק נהרג יחד עם בנו, אדמונד. לקראת קרב וויקפילד, מרגרט מאנז'ו ובנה הפליגו לסקוטלנד על מנת להשיג תומכים שיעזרו בקרב נגד בית יורק. לאחר שהתומכים התאספו, כוח הצבא של בית לנקסטר מנה כ-20,000 חיילים בערך. כנגד פעולות אלה, ריצ'רד מיורק אסף את חייליו והחל לצעוד צפונה לעבר צבא בית לנקסטר. כוח צבאו של בית יורק מנה כ-6,000 חיילים. ככל הנראה, ריצ'רד מיורק לא העריך נכון את כוחותיו של בית לנקסטר ויצא לקרב לא מוכן. כאשר הגיע ריצ'רד מיורק לשדה הקרב בוויקפילד, הוא פעל במהירות וביהירות. ריצ'רד מיורק הבחין בכוח הצבא הלנקסטרי וגילה הזדמנות לתקוף. בזמן ההתקפה, צבא בית יורק נחשף והכוח של בית לנקסטר החל לתקוף מכל החזיתות. צבאו של ריצ'רד מיורק היה בנחיתות מספרית עצומה, הקיפו אותו מכל הכיוונים ולבסוף הוכרע. האבדות שנחלו אנשי בית יורק היו גדולות-2,500 איש, יחסית לאנשי בית לנקסטר, שאיבדו רק 700. הדוכס מיורק ובנו, אדמונד, נהרגו בקרב. תוצאות הקרב היו קשות. ראשיהם של ריצ'רד מיורק ובנו נכרתו והוצגו לראווה ועל ראשו של יורק

¹³⁸ נורת'המפטון- אזור שנמצא בצפון אנגליה וגובל בים הצפוני.

¹³⁹ ארמון וסטמינסטר- כיום ארמון וסטמינסטר הוא בית הפרלמנט הבריטי בלונדון. בתקופת ימי הביניים, עד שנת 1529, התגורר בארמון וסטמינסטר בית המלוכה ואף המלך עצמו. בשנת 1529, בתקופת מלכותו של הנרי השמיני, פרצה שריפה שאילצה אותו לעבור לארמון אחר- ארמון וויטהול.

הוצג כתר מנייר כדי ללעוג לטענתו לכס המלכות האנגלי. מותו של ריצ'רד מיורק לא סיים את המלחמה ולא השכיח את טענתו של בית יורק לזכאות לכתר אנגליה.

תקוותו האחרונה של בית יורק נותרה בידי בנו הבכור של ריצ'רד, אדוארד¹⁴⁰. אדוארד היה חסר פחד, צמא לנקמה, נחוש, אכזר ובעל כישרון צבאי גדול. לצידו של אדוארד עמדו אָחיו, ג'ורג' פלנטג'נט, הדוכס מקלארנס¹⁴¹ וריצ'רד-שניהם, בדומה לאחיהם הבכור, היו חסרי מעצורים, אכזריים, בעלי כישורים אסטרטגיים ומלאי רצון בנקמה. מיד לאחר תבוסת אביו בקרב וויקפילד, אדוארד, יחד עם אחיו וצבאו, עלה ללונדון לפני המלכה מרגרט מאנז'ו ובאהדת והערצת בני העם, אדוארד תבע לעצמו את כס המלוכה וב־4 במרץ בשנת 1461 הוכתר בכנסיית ווסטמינסטר למלך אנגליה, אדוארד הרביעי.

בקרב הראשון, קרב סנט אלבנס, ריצ'רד מיורק היה מרוצה ממותם של יריביו. בוויקפילד ובכל הקרבות שבאו לאחר מכן במלחמות השושנים, המנצחים היו מחסלים לא רק את מנהיגי ומפקדי הצד היריב אלא גם את בני משפחותיהם ואת תומכיהם. מעשים אלו הפכו את המאבק על כס המלכות למאבק אישי, אכזרי ונקמני הרבה יותר.

זמן קצר לאחר הקרב בו נהרג אביו, אדוארד הרביעי יצא צפונה עם צבאו ישירות אל מרכז הכוח של לנקסטר ובקרב עקוב מדם בטאוטון (Tauton) ניצח את בית לנקסטר.

קרב טאוטון נערך ליד העיירה טאוטון ב־29 במרץ 1461. קרב זה היה אחד הקרבות העזים והקשים ביותר בהיסטוריה האנגלית. בניגוד לכל שאר קרבות השושנים, זה היה קרב עם צבאות גדולים ואבדות כבדות בנפש. לפי אומדנים שונים במהלך ההיסטוריה, הצבאות נעו בין 50,000 ל־100,000 חיילים בכל צד, כאשר היחס היה 60:40 לטובת בית לנקסטר. מכיוון שמספר הלוחמים היה כה גדול, פעמים רבות הצדדים הלוחמים נאלצו להפסיק את הלחימה כדי לפנות את ההרוגים, על מנת ליצור מגע ביניהם. תוצאותיו של קרב קשה זה היו 30,000 הרוגים לצד בית לנקסטר, וכך הניצחון היה של בית יורק. מעשהו הראשון של אדוארד היה לכבוש את העיר יורק, להוריד מחומותיה את ראשיהם של אביו ואחיו ולתלות את ראשיהם של האצילים שניצח.

במקביל, הנרי השישי, מלך אנגליה לשעבר, מלכתו מרגרט מאנז'ו ובנם הצעיר ברחו לסקוטלנד ולאחר מכן לצרפת ומשם המשיכו את מאבקם על הכתר. בשנת 1464 אדוארד הרביעי, לאחר קרבות רבים וקשים נגד בית לנקסטר, רצה לנוח ולהנות משלטונו. וורוויק לקח לעצמו את התפקיד ושימש כשליט בשם אדוארד הרביעי. באותה שנה, אדוארד הרביעי נשא בסתר לאליזבת וודוויל¹⁴², אצילה ממשפחה של תומכי בית לנקסטר. נישואים אלו הוסתרו מעיני כול לרבות ריצ'רד נוויל, הרוזן ה-16 מוורוויק, יועצו הקרוב ביותר של המלך. לאליזבת וודוויל היו בני משפחה רבים וכאשר הנישואים של השניים נודעו בציבור, השלטון כבר לא היה נתון בידי של וורוויק אלא בידיהם של אצילים חדשים לבית וודוויל. וורוויק לא אהב כלל את הנישואים של אדוארד הרביעי עם אליזבת ומחא על כך בפניו פעמים רבות. אדוארד הרביעי נטה

¹⁴⁰ אדוארד הרביעי, מלך אנגליה, מבית יורק- נולד בשנת 1442 ונפטר ככל הנראה עקב דלקת בתוספתן. אדוארד הרביעי היה מלך אנגליה משנת 1461 עד מותו. בימי חייו נראה שאדוארד השיג לבית יורק את הניצחון נגד בית לנקסטר, אך אחיו ריצ'רד השלישי הצליח לאבד את כל ההצלחה.

¹⁴¹ ג'ורג' פלנטג'נט, הדוכס מקלארנס- נולד בשנת 1449 ונפטר בשנת 1478. היה אחיו של המלך אדוארד הרביעי מבית יורק. שימש תפקיד מרכזי בזמן מלחמות השושנים. לחם לצד אחיו עד שריצ'רד וורוויק הציע לו להחליף את אחיו ולהיות מלך אנגליה. הוא נתפס בידי אחיו והוצא להורג.

¹⁴² אליזבת וודוויל- אליזבת וודוויל נולדה בשנת 1437 ונפטרה בשנת 1492. אליזבת נישאה למלך אנגליה, אדוארד הרביעי והייתה למלכת אנגליה בין השנים 1461-1483. אליזבת הייתה סבתו של הנרי השמיני, מלך אנגליה. הייתה אמם של "הנסיכים במצודה"- אדוארד החמישי ואחיו ריצ'רד ואימה של אליזבת, מלכת אנגליה, אשתו של הנרי טיודור.

להאזין ולקבל את עצותיו של וורוויק אך לא בעניין הזה. כאשר לוורוויק, יועצו וחברו הנאמן של אדוארד הרביעי, נמאס מהמצב והוא לא היה יכול לשאת עוד את שליטתה של אליזבת במלך, החליט לגייס לעצמו את אחיו של אדוארד הרביעי, ג'ורג', הדוכס מקלארנס שגם הוא לא אהב את בני משפחת וודוויל. וורוויק וג'ורג' קשרו קשר נגד אדוארד הרביעי והחליטו למרוד בו. בשנת 1469, בקרב ביצת הדגיקוט (צפונית ללונדון), הובס אדוארד הרביעי בידי וורוויק ואחיו, ג'ורג'. אדוארד הובא לטירתו של וורוויק ושם הוא נאסר. אדוארד הרביעי הסכים לתנאים שוורוויק הציב בפניו; אדוארד רשאי להישאר על כס המלוכה, אך וורוויק הוא שיהיה השליט האמיתי. כאשר אדוארד שוחרר ממעצרו וחזר לארמון ווסטמינסטר לצידה של אליזבת, הוא חזר בו מההסכם עם וורוויק ולא הסכים להיות בובה בידיו. בשנת 1470 הצליח אדוארד לאסוף צבא וניהל קרבות מתמשכים בצפון נגד בית לנקסטר ותומכיו שהסתתרו בנורת'מברלנד¹⁴³ (Northumberland) המערכת הפוליטית באנגליה, שהחלה להתייצב, חזרה והתערערה שוב.

כפי שכתב סוויד: "כס המלוכה מעולם לא נראה כה בלתי יציב ונעדר סמכות כבתקופה זו".¹⁴⁴ אדוארד הרביעי הכריז על וורוויק וג'ורג' כעל בוגדים והם נאלצו לגלות לצרפת, שם שהה בית לנקסטר בראשות מרגרט מאנז'ו ובנה אדוארד. וורוויק ומרגר מאנז'ו כרתו ברית ביניהם על מנת לחתור תחת אדוארד הרביעי ולהפיל אותו מכס המלוכה. באמצע שנת 1470, וורוויק וג'ורג' חזרו לחופי אנגליה כשהם מניפים בידיהם את דגל בית לנקסטר- השושנה האדומה. לאחר זמן קצר, וורוויק הגיע ללונדון והכתיר בשנית את הנרי השישי למלך אנגליה ובמקביל גירש את אדוארד מלונדון. מרגרט מאנז'ו ובנה נותרו בצרפת, בעוד שוורוויק שלט שוב באנגליה והפעם בשמו של הנרי השישי. בחורף 1470, אדוארד הרביעי נותר חסר כל ונואש, הצבאות של בית לנקסטר כיתרו אותו ונראה היה שמפלתו קרובה מתמיד.

במצב זה הוא החליט לערב את דוכס בורגונדיה, שארל הראשון¹⁴⁵ וכבר בשנת 1471 אדוארד הרביעי שב ללונדון בראש צבא שכירים קטן של 1,200 לוחמים והשיב לעצמו את הכתר. הוא כבש את לונדון בחזרה. זמן לא רב לאחר מכן, באותה שנה, יצא כנגד ריצ'רד מוורוויק שבגד בו ובקרב בברנט (Barnet) יצא כשידו על העליונה, ריצ'רד מוורוויק הובס ונהרג בקרב.

במקביל, מרגרט מאנז'ו, מלכתו של הנרי השישי, ניסתה להחזיר לעצמה את השלטון בעזרת צבא שכירי חרב ותומכים, אך כל זה לא עזר ובקרב טוקסברי (Tewksbury), בצפון אנגליה, בית לנקסטר הובס שוב. זה היה הקרב האחרון של בית לנקסטר במלחמות השושנים. תוצאות הקרב היו מכריעות ואחרוני תומכי בית לנקסטר הובסו; בנם של מרגרט והנרי, אדוארד נסיך ויילס, נהרג והנרי השישי מצא את מותו בצורה מסתורית במצודת לונדון לאחר ביקור של ריצ'רד, אחיו של אדוארד הרביעי. ככל הנראה ריצ'רד רצח את המלך הנרי השישי. מרגרט נותרה ללא בעל או בן ושבה לנדוד בין חצרות המלכים באירופה עד למותה חסרת כל בצרפת בשנת 1482. אחיו הבוגדני של אדוארד הרביעי, ג'ורג' מקלארנס, הומת בדרך לא ידועה; במחזותיו של שייקספיר¹⁴⁶, דרך המוות שלו היא הטבעה בחבית של יין (המחזה- "ריצ'רד השלישי").

¹⁴³ נורת'מברלנד- המחוז הצפוני באנגליה. בירת המחוז היא מורפט'.

¹⁴⁴ סוויד, 2010, עמ' 22

¹⁴⁵ דוכסות בורגונדיה ו שארל הראשון- בורגונדיה נמצאת במרכז צרפת ובירתה היא דז'ון. הדוכס האחרון ששלט בדוכסות בורגונדיה היה שארל הראשון שמת בשנת 1477 בכיבוש העיר נאנסי שבצפון מזרח צרפת.

¹⁴⁶ ויליאם שייקספיר- ויליאם שייקספיר היה מחזאי, משורר ושחקן תיאטרון אנגלי. הוא נולד בשנת 1564 ונפטר ב- 1616. ביו מחזותיו הידועים שעסקו בימי הביניים היו: הנרי השישי (שלושת החלקים), ריצ'רד השלישי והנרי השמיני. ויליאם שייקספיר נחשב לגדול הכותבים בשפה האנגלית ולאחד המחזאים הבולטים שפעלו אי פעם.

אנגליה זכתה לתקופה קצרה של שקט יחסי, וכאשר נדמה היה שהיציבות השלטונית תימשך עם צאצאיו של אדוארד הרביעי, מותו הפתאומי בשנת 1483, ככל הנראה עקב דלקת התוספתן, ערער שוב את היציבות. לפני מותו של אדוארד הרביעי, הוא הכריז על ריצ'רד¹⁴⁷, אחיו, כאפוטרופוס של בנו, אדוארד החמישי בן השנים עשרה וריצ'רד משרוסברי, דוכס יורק. ריצ'רד תואר על ידי שייקספיר במחזה "ריצ'רד השלישי" כאדם גיבן, בעל יד משותקת, מכוער ומרושע. ריצ'רד נודע ברשעותו לכל אורך שנות המלחמה וברציחתו של הנרי השישי. לפני שאדוארד החמישי, בנו של אדוארד הרביעי, הוכתר למלך, ריצ'רד הזמין אותו ואת אחיו, ריצ'רד, דוכס יורק, לבקרו בלונדון. כאשר הגיעו ללונדון, הוא העלים אותם בצורה מסתורית במצודת לונדון והכתיר עצמו כמלך אנגליה, ריצ'רד השלישי.

שלטונו של ריצ'רד התחיל כשלטון מצליח וטוב. הוא התגלה כאחד המצביאים המוצלחים ביותר במלחמות השושנים וכמושל ראוי. למרות כל זה, אופיו האכזרי הרחיק ממנו את תומכיו ואת תמיכת העם. התנהגותו המחפירה של ריצ'רד השלישי עוררה חלחלה בקרב האוכלוסייה. העם לא הסכים לקבל מלוכה שמבוססת על רצח שני ילדים. בשלב זה, כאשר השלטון התערער שוב, קם נציג מבית לנקסטר והשושנה האדומה חזרה לעימות.

אחרון הזכרים מבית לנקסטר, הנרי טיודור, הוביל מרד נגד ריצ'רד השלישי מבית יורק. אביו של הנרי טיודור היה אדמונד טיודור¹⁴⁸, ואמו, לידי מרגרט בופור¹⁴⁹, הייתה קשורה בשושלת שלה לאדוארד השלישי, דוכס לנקסטר. כך, הנרי ירש מאביו את השם טיודור ומאמו ירש את הטענה לכתר מצד בית לנקסטר. הנרי טיודור פלש לאנגליה בעזרת כוחו של דוכס בורגונדיה כאשר הוא זוכה לתמיכה מכלל העם. בקרב בוסורת' (Bosworth¹⁵⁰) ב-22 באוגוסט 1485, ריצ'רד השלישי הובס. קרב בוסורת' התרחש בשדה בוסורת' ליד מחוז לסטרשייר במרכז אנגליה. קרב בוסורת' הכריע את המלחמה בין בית לנקסטר בראשות הנרי השביעי מבית טיודור וצבא בית יורק בראשות ריצ'רד השלישי, מלך אנגליה.

הצבא המלכותי של ריצ'רד השלישי מנה כ-10,000 חיילים עם מגוון כלי נשק, כגון: קשתים, נושאי רומח, פרשים וכו'. בניגוד לכך, הצבא הטיודורי מנה כ-5,000 חיילים. הנרי טיודור התקדם עם צבאו לעבר הצבא המלכותי של בית יורק. להנרי היה חסר ניסיון בשדה הקרב ולכן הפקיד את הפיקוד בידיו של ג'ון דה ורה, רוזן אוקספורד¹⁵¹, שהיה לוחם ומפקד בעל ניסיון רב.

¹⁴⁷ ריצ'רד- ריצ'רד השלישי נולד בשנת 1452 ומת בקרב בשנת 1485. ריצ'רד השלישי היה אחיו של אדוארד הרביעי. לאחר מות אחיו, ריצ'רד מונה לאפוטרופוס של אחיינו, אדוארד החמישי. ריצ'רד השלישי מתואר על ידי היסטוריונים רבים כאדם רע וכמושל אכזר. הוא נודע ברציחתם של אחייניו, אדוארד החמישי ואחיו ריצ'רד משרוסברי, דוכס יורק- הנסיכים שבמצודה.

¹⁴⁸ אדמונד טיודור, הרוזן הראשון של ריצ'מונד- אדמונד טיודור נולד בשנת 1430 ומת ב-1456. אדמונד היה אביו של הנרי השביעי, מלך אנגליה בשנים 1485-1509. אדמונד היה אחיו למחצה של הנרי השישי, וכתוצאה מכך הייתה לבנו טענה לכס המלכות.

¹⁴⁹ לידי מרגרט בופור, רוזנת ריצ'מונד ודרבי- לידי מרגרט בופור נולדה בשנת 1443 ונפטרה בשנת 1509. לידי מרגרט הייתה אמו של הנרי השביעי, מלך אנגליה. מרגרט הייתה נינתו של ג'ון מגונט ובעלת אחוזות ונכסים רבים. בנוסף לרכושה הרב ולקרבתה לשושלת בית לנקסטר, מרגרט הפכה לאחת הנשים החזקות והעשירות בממלכה ויכלה גם לרשת את כס המלוכה. במהלך מלחמת השושנים, בשנת 1472, לידי מרגרט בופור נישאה ללורד תומאס סטנלי.

¹⁵⁰ קרב בוסורת'- נערך ב-22 באוגוסט 1485 בשדה בוסורת' במחוז לסטרשייר, במרכז אנגליה מצפון ללונדון. בקרב, שהיה המכריע וסיים למעשה את מלחמות השושנים, נחל בית לנקסטר ניצחון חשוב. בקרב זה הסתיים שלטונו של בית פלנטגינט והתחיל שלטונו של בית טיודור.

¹⁵¹ ג'ון דה ורה, רוזן אוקספורד- ג'ון נולד בשנת 1442 ומת בשנת 1513. ג'ון היה אחד ממפקדיו העיקריים של בית לנקסטר במהלך מלחמות השושנים. ג'ון היה המפקד הראשי של צבא המלך הנרי השביעי בקרב בוסורת', והוביל את הצבא לניצחון.

בנוסף לבתים המרכזיים במלחמה, נוסף כעת עוד צד לוחם- בית סטנלי. בית סטנלי לחם רוב המלחמה לצד בית לנקסטר. לורד תומאס סטנלי¹⁵², בעלה של ליידי מרגרט בופור, היה ידוע בהעברת תמיכתו מצד לצד פעמים רבות. לורד תומאס נמנע מבחירת צד עד שידע לבטח מי יהיה הצד המנצח. בכך זכה לאהדתם של חייליו שהרגישו שהוא לא מקריב אותם לחינם. לפני היציאה לשדה הקרב, הנרי טיודור ביקש מהלורד סטנלי את תמיכתו בקרב בוסוורת'. לורד סטנלי השיב לו בצורה מעורפלת שיעזור כאשר הנרי יאסוף את צבאו ויתחיל בקרב. בנוסף לכך, לפני הקרב, ריצ'רד השלישי רצה להבטיח שבית סטנלי יהיה לצידו ולכן חטף את בנו של לורד סטנלי ואיים להרוג אותו אם הלורד סטנלי לא יתמוך בו בזמן הלחימה. כאשר התחיל הקרב, הלורד סטנלי הוביל את צבאו נגד בית יורק. ריצ'רד פנה עם 800 מחייליו לעבר הנרי טיודור, מכיוון שחשב שאם יהרוג אותו, המלחמה תסתיים במהירות. כאשר ריצ'רד השלישי, רכוב על סוסו, דהר לעבר הנרי טיודור עם חייליו, הנרי שמר על עמדתו ולא נרתע. שומרי ראשו של הנרי טיודור הופתעו מאומץ ליבו של מפקדם ועמדו לצדו. כאשר לבסוף לורד סטנלי שיחרר את צבאו לעבר ריצ'רד השלישי וחייליו, הם היו נתונים בנחיתות מספרית ועמדו בפני תבוסה. ריצ'רד השלישי נסוג לאחור ונפל מסוסו, נאלץ להמשיך להילחם ברגל ולבסוף הוכנע, הובס ונהרג בשדה הקרב.

היסטוריונים רבים, ג'. מ. טרוולין, אורי סוויד, וינסטון צ'רצ'יל ועוד מסכימים ומאמינים שעד סופו המר של ריצ'רד הוא לחם בגבורה ובאומץ אפילו כשעמד בפני תבוסה מובטחת.¹⁵³ צבאו של ריצ'רד השלישי הובס וצבאו של הנרי טיודור ניצח בקרב. האבדות בנפש של הצבא היורקי היו כאלף לעומת האבדות של הצבא הטיודורי שמנו כמאה חיילים. בסיומו של קרב בוסוורת', ב־30 באוקטובר 1485, הוכתר הנרי למלך אנגליה, הנרי השביעי. הנרי השביעי לא בזבז זמן ומיהר להתחתן עם אליזבת מבית יורק בשנת 1486, וכך הצליח לאחד את 'השושנה האדומה' (בית לנקסטר) עם 'השושנה הלבנה' (בית יורק) ולהביא לסיום המלחמה.

¹⁵² לורד תומאס סטנלי, הרוזן הראשון בדרכי- נולד בשנת 1435 ומת בשנת 1504. תומאס סטנלי נישא לליידי מרגרט בופור בשנת 1472 וכך הפך אותו לאביו החורג של המלך, הנרי השביעי.

¹⁵³ טרוולין, 1968, עמ' 234. סוויד, 2010, עמ' 23. צ'רצ'יל, 1958, עמ' 409.

ווילס ואנגליה במלחמות השושנים¹⁵⁴

צרפת- בורגונדיה

בתקופת מלחמת מאה השנים (1377-1453), הייתה מלחמה פנימית בצרפת בין שתי מחנות: המחנה למען צרפת- בית המלוכה ותומכיו, והמחנה הבורגונדי- דוכסות בורגונדיה שתמכה באנגליה. במהלך מלחמת מאה השנים דוכסי בורגונדיה לא השתתפו בהגנה על מולדתם, הלוא היא צרפת, אלא באנגליה שרצתה לשמור על השטחים עליהם השתלטה בצרפת.

אחיו הצעיר של שארל החמישי¹⁵⁵, מלך צרפת, פיליפ "האמיץ"¹⁵⁶, קיבל מאביהם, המלך ז'אן "הטוב"¹⁵⁷, את דוכסות בורגונדיה. שארל החמישי עודד את אחיו להינשא למרגרט השלישית מפלאנדריה¹⁵⁸, רוזנת פלאנדריה ובכך למנוע מאדוארד השלישי, מלך אנגליה, לחתן את אחד מבניו עם מרגרט ולהביא את האנגלים למרכז צרפת. כתוצאה מכך, רוזנות פלאנדריה ודוכסות בורגונדיה התאחדו ונוצר בית אחד שאיחד את גבולות מזרח וצפון צרפת. לפי דברי מורואה, צעד זה היה שגוי ומבשר רעות; "המשטר הפיאודלי, מהיותו קשר אישי בין משפחה ומחוז ובהטילו מרות החוק הפרטי על החוק הציבורי, היה מקור למלחמות אחים. צרפת חזתה זאת מבשרה באחת מן התקופות הכואבות ביותר בתולדותיה."¹⁵⁹

כאשר שארל החמישי מת ובנו שארל השישי היה רק בן שתיים עשרה, בעיה זו באה לידי ביטוי במלוא סכנתה. דודו, פיליפ מבורגונדיה, שימש כעוצר על צרפת וגרם לממלכה להיהרס. מעשיו; עליית מיסים, ארגון מופעי ראוה רבים וצעדים אחרים גרמו למרידות בקרב בני העם. כשהגיע שארל השישי לבגרות, הוא הביע כוונות טובות אך לבסוף לקה בבעיות שכליות והשתגע. כתוצאה מכך, בנו של פיליפ "האמיץ", ז'אן ללא פחד, דוכס בורגונדיה הבין שזו ההזדמנות שלו לעלות לכס מלכות צרפת וציווה להרוג את אחיו של שארל השישי, לואי הראשון, דוכס אורליאן. מורואה תיאר: "ונתלקחה אחת מאותן מלחמות אחים המוזרות והמסובכות שביתרו תכופות כל כך את צרפת. זה מול זה ניצבו מפלגת אורליאן ומפלגת בורגונדיה."¹⁶⁰ לואי הראשון נרצח בידי כוחותיו של ז'אן ללא פחד בשנת 1407.

בשנת 1415, בעת פלישתם של האנגלים לצרפת ובקרב אז'נקור העקוב מדם (ראו פרק א') הבורגונדים ובראשותם ז'אן ללא פחד, עזרו לאויב, הנרי החמישי, מלך אנגליה¹⁶¹ ולצבאו. בפריז פרצו מהומות ושארל השישי היה חסר אונים. לבסוף, אחד מידידיו של שארל השישי הרג את ז'אן ללא פחד, דוכס בורגונדיה, על גשר מונטרו בשנת 1419.

¹⁵⁵ שארל החמישי, מלך צרפת- חי בין השנים 1388-1380. כונה המלך "החכם" ושלט על אנגליה משנת 1364 עד מותו. שארל החמישי שלט בזמן מלחמת אזרחים (מרד הז'אקרי-ראו פירוט בפרק ג'), והצליח להחזיק את המלוכה בידי בית ולואה ולדכא את המרד.

¹⁵⁶ פיליפ "האמיץ", דוכס בורגונדיה- פיליפ השני נולד בשנת 1342 ומת בשנת 1404. היה בנו של המלך ז'אן השני, קיבל לידי את דוכסות בורגונדיה משנת 1363 עד מותו. לאחר מכן, דוכסות בורגונדיה עברה לבנו, ז'אן "ללא פחד". החל משנת 1380 שימש כעוצר על צרפת עד 1388, ובשנת 1392 חזר לשמש כעוצר. התפתחה בינו לבין לואי הראשון יריבות מרה, בין בית אורליאן לבית בורגונדיה.

¹⁵⁷ ז'אן "הטוב", מלך צרפת- ז'אן השני נולד בשנת 1319 ומת בשנת 1364. שלט על צרפת בין השנים 1350-1364. בשנת 1356 נלקח בשבי האנגלים ובנו שימש עוצר על צרפת באותה התקופה.

¹⁵⁸ מרגרט השלישית מפלאנדריה- מרגרט נולדה בשנת 1350 ונפטרה ב-1405. נישואיה השניים של מרגרט היו בשנת 1369 לפיליפ "האמיץ" דוכס בורגונדיה. בשנת 1384 ירשה את רוזנות פלאנדריה יחד עם בעלה עד מותה.

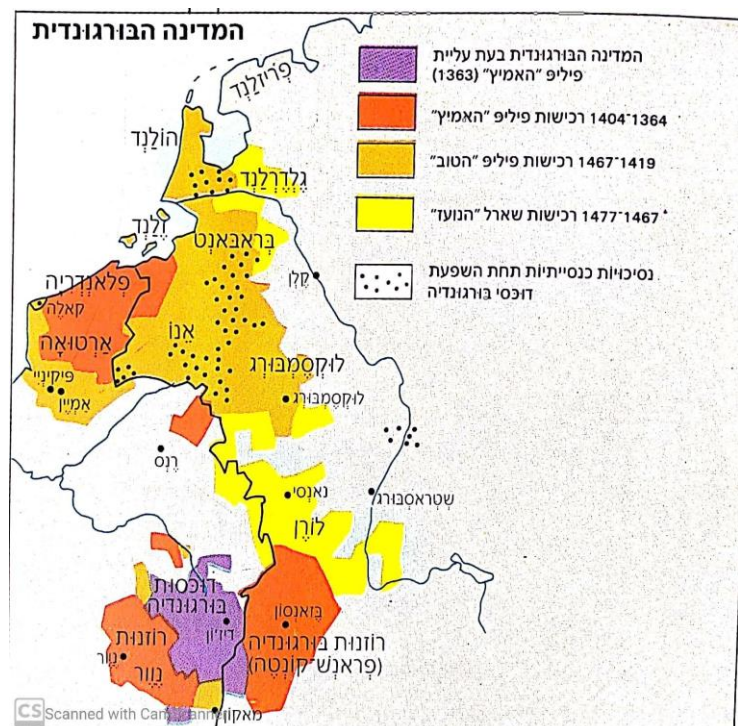
¹⁵⁹ מורואה, 1959, עמ' 69

¹⁶⁰ מורואה, 1959, עמ' 70

¹⁶¹ הנרי החמישי, מלך אנגליה- הנרי החמישי נולד בשנת 1386 ונפטר בשנת 1422. היה מלך אנגליה מבית לנקסטר בין השנים 1413-1422. היה מלך גדול ומפקד צבאי נהדר. השגו הגדול היה קרב אז'נקור בין צבאו לבין צבא הצרפתים.

כאשר הגיעה ז'אן ד'ארק להושיע את צרפת ממצבה האומלל והמר, הבורגונדים והאנגלים ראו בה מכשפה וכופרת. בעת לחימתה האמיצה והאיתנה היא נתפסה בידי הבורגונדים, בני עמה, ונמכרה לאנגלים בשנת 1430. הבורגונדים בגדו במולדתם וארצם לכל אורך מלחמת מאה השנים. בזכותם הצליחו האנגלים לכבוש ערים ולנצח בקרבות רבים נגד הצרפתים.

בשנת 1467 דוכסות בורגונדיה הגיעה לשיאה והשתוותה במעמדה לממלכות מערב אירופה. כאשר שארל הראשון, דוכס בורגונדיה¹⁶² נהרג בקרב על העיר נאנסי¹⁶³ בשנת 1477, לווי האחד עשר, מלך צרפת, השתלט על דוכסות בורגונדיה וכך הסתיים קיומה של דוכסות בורגונדיה שהתקיימה במשך 589 שנים בין השנים 888-1477.

המדינה הבורגונדית בין השנים 1364-1477¹⁶⁴

התוצאות וההשלכות של מלחמות השושנים

לסיכום, בפרק הקודם דנתי בעימותים החיצוניים בין צרפת לבריטניה. בפרק זה נסקרו בהרחבה מלחמות השושנים באנגליה, העימות הפנימי העיקרי בשתי הארצות (אנגליה וצרפת) לאחר מלחמת מאה השנים, בתקופה הנבחנת בעבודה זו, ובנוסף לכך גם העימות הפנימי בזמן מלחמת מאה השנים בצרפת. בפרק תוארה השתלשלות האירועים ותוצאותיהם של הקרבות השונים. בדרך זו הפרק משתלב בחיפוש מענה

¹⁶² שארל הראשון, דוכס בורגונדיה- שארל הראשון נולד בשנת 1433 ונפטר בשנת 1477. היה אחרון דוכסי בורגונדיה ושלט עליה בין השנים 1467-1477. לחם בשוויצרים וניסה לכבוש את העיר נאנסי, נהרג בקרב.

¹⁶³ העיר נאנסי- העיר נאנסי נמצאת במזרח צרפת, היא עיר הבירה של דוכסות לורייין.

¹⁶⁴ בר-נביא, 1993, עמ' 131

לחלק משאלת החקר העוסק בבדיקת השפעת העימותים הפנימיים באנגליה על חיי האוכלוסייה בכל אחת מהממלכות. ההשלכות של מלחמת מאה השנים (העימותים החיצוניים בין אנגליה לצרפת והפנימיים בצרפת) ו"מלחמות השושנים" (העימותים הפנימיים באנגליה) על חיי האוכלוסייה בצרפת ובאנגליה ייבחנו בפרק הבא.

בין ההיסטוריונים קיים ויכוח מתי בדיוק התחילה ומתי הסתיימה מלחמת השושנים באנגליה, אך הזמן הרווח והמקובל על כולם הוא תקופה של שלושים שנה בין השנים 1455-1485. בכל זאת, הזמן הכולל של הלחימה הממשית לא עלה על יותר מחמישה עשר חודשים.¹⁶⁵

מלחמות השושנים פרצו מסיבות רבות ושונות (ראו לעיל) אך הסיבה העיקרית והגדולה ביותר היא שלטונו הגרוע של הנרי השישי מבית לנקסטר, כפי שנראה בעיניו של ריצ'רד מבית יורק. ריצ'רד מיורק טען שהוא האדם שמתאים להיות מלך אנגליה וניסה לעשות כל מה שאפשר כדי להפוך למלך. החולשה של הנרי השישי, מלך אנגליה, יחד עם עלייתו של בעל טענה חזקה לכתר, דודו, ריצ'רד, דוכס יורק, הביאו לתחילתו של המאבק בין שני הבתים.

ניתן ללמוד מהפרק על הסיבות לשינויים שנוצרו בחברה האנגלית בימי הביניים. קרבות וויקפילד, טאוטון, בוסורת' ועוד רבים אחרים השפיעו משמעותית על החברה באנגליה ובעיקר על בתי האצולה שספגו את המכה הקשה ביותר עקב המלחמה. הפרק הבא יעסוק בחיי האוכלוסייה בשתי הארצות הללו וכיצד הושפעו מהעימותים.

צריך להבחין בין תוצאות מיידיות לתוצאות ארוכות טווח. הצבאות שנלחמו זה בזה במהלך המלחמה היו בדרך כלל קטנים, וכתוצאה מכך, מלחמות האזרחים האלה לא גרמו לנזק חומרי ולאבדות קשות וכבדות בנפש בקרב האזרחים האנגלים. בניגוד לכך, היו אבדות כבדות בנפש בקרב האצילים, מכיוון שהם היו עיקר הלוחמים - זו הייתה מלחמה פנימית בין בתי אצולה.

כתוצאה מאובדן אנשי אצולה רבים, נותר זיכרון רע ומר של זוועות מלחמות השושנים בקרב האצולה האנגלית. בית טיודור החדש דאג להנציח זיכרון זה¹⁶⁶. ויליאם שייקספיר, מחזאי גדול וידוע, עסק רבות במחזותיו במלחמות השושנים: הנרי השישי (חלק ראשון, חלק שני וחלק שלישי), ריצ'רד השלישי והנרי השמיני. בנוסף לכך, התוצאה המיידית וארוכת הטווח שנוצרה עקב מלחמות השושנים היא הקמתה של שושלת בית טיודור. שושלת בית טיודור שלטה באנגליה בין השנים 1485-1603. מבית טיודור יצאו חמישה מלכים, שלושה מלכים ושולטים בולטים בשושלת זו, הם: הנרי השביעי, הנרי השמיני והמלכה אליזבת הראשונה¹⁶⁷. שלושתם סייעו וביססו את מעמדה של אנגליה בסוף תקופת ימי הביניים ובתחילת הרנסאנס¹⁶⁸. שושלת בית טיודור הפכה את אנגליה ממדינה בינונית בימי הביניים למעצמה מרכזית בתקופת הרנסאנס. בימיו של הנרי השמיני, בנו של הנרי השביעי, המלך הפך לראש הכנסייה

¹⁶⁵ Gardiner & Wenborn, 1997, p793-795

¹⁶⁶ Gardiner & Wenborn, 1997, p793-795

¹⁶⁷ המלכה אליזבת הראשונה - המלכה אליזבת הראשונה נולדה בשנת 1553 ונפטרה בשנת 1603. היא שלטה על אנגליה משנת 1558 ועד מותה. אליזבת הראשונה נחשבת לאחת מגדולי שליטי אנגליה עד היום, בזכות הפריחה שלה זכתה אנגליה בתקופת שלטונה. אליזבת הראשונה הייתה השליטה האחרונה מבית טיודור ששלטה על אנגליה מכיוון שנפטרה ללא צאצאים כלל. היא כונתה "המלכה הבתולה". אליזבת נאבקה נגד ספרד. בשנת 1588 הטביע הצי הבריטי את הצי הספרדי שנודע בכינוי "הארמדה הבלתי מנוצחת". קרב זה סימן את תחילת השליטה האנגלית בימים שנמשכה מאות שנים והניח את היסוד לאימפריה הבריטית.

¹⁶⁸ הרנסאנס - הרנסאנס היא תנועה תרבותית, פילוסופית ואמנותית שהתפשטה באירופה בסוף ימי הביניים עד המאה ה-17.

האנגליקנית¹⁶⁹ והחלה סדרה של מלחמות דת ממושכות וארוכות שהסתיימו סופית רק בשנת 1829 עם הגעתה של האמנציפציה הקתולית.¹⁷⁰ מלחמות הדת והעימותים בין האצילים לבית המלוכה במהלך השנים שלאחר מלחמות השושנים וימי הביניים בכלל, הובילו ליציבות שלטונית באנגליה וכך היא הפכה למעצמה אימפריאלית במאה ה-19 ובמחצית הראשונה של המאה ה-20.

¹⁶⁹ הכנסייה האנגליקנית- הכנסייה האנגליקנית היא המוסד הנוצרי הרשמי באנגליה החל מהמאה השש עשרה. הכנסייה האנגליקנית הוקמה בתקופת שלטונו של הנרי השמיני, מכיוון שהאפיפיור לא הסכים לבטל את נישואיו לקתרין מאראגון. לכן הקים הנרי השמיני את הכנסייה האנגליקנית- הכנסייה הלאומית העצמאית של אנגליה.

¹⁷⁰ אמנציפציה- אמנציפציה היא מתן שוויון זכויות אזרחיות, חברתיות ומדיניות לציבור או לקבוצה מסוימת של אנשים שלא נהנתה מזכויות אלו לפני כן.

פרק ג: השינויים בחיי האוכלוסיות באנגליה ובצרפת

פתיחה

בפרקים הקודמים הוצגו הגורמים לשינויים שחלו בין השנים 1300-1500 באנגליה ובצרפת של ימי הביניים. פרקים אלה סייעו להבין מה בדיוק אירע בכל אחת משתי הממלכות באותן השנים. למעשה, פרק זה בוחן באיזו מידה ובאיזה דרכים השפיעו "מלחמת מאה השנים" ו"מלחמות השושנים" על חיי האוכלוסיות באנגליה ובצרפת. השאיפה היא לנסות ולעמוד על השינויים בכל תחומי החיים. מלחמה היא עניין חיצוני במידה רבה מכיוון שהיא מתנהלת מול אויב. אולם במידה רבה יש לה השלכות פנימיות מרחיקות לכת. כך, לדוגמא, ניתן להניח שהמלחמה רבת השנים בין צרפת לאנגליה חידדה את הזהות הייחודית של כל אחד מהצדדים הלוחמים מכיוון שאילצה את כל המשתתפים להחליט למי הם נאמנים באופן מוחלט. עניין זה ייבחן בהמשך הפרק. ענין נוסף אשר עומד להיבחן באופן עמוק בפרק הוא עניין המעמדות ובעיקר המעמד השלישי בזמן אותן מלחמות.

הופעתו של הפטריטיזם

ההיסטוריונית שולמית שחר הגיעה למסקנה שבימי הביניים ובכלל, במאות ה-14 וה-15 באנגליה ובצרפת, הנדונות בעבודה זו, התחזקה המלוכה ובמקביל ירד כוחה של הכנסייה והופיעה ראשיתו של הפטריטיזם, שבא לידי ביטוי המלא בלאומיות של המאה ה-19.

ישנם מספר גורמים שגרמו לשינוי זה ובעיקר להתחזקות המלוכה. הגורם העיקרי הוא החוק הציבורי הרומי שהתפשט ברחבי אירופה במאה ה-12 במקומות שונים. החוק הציבורי הרומי ביטא שני עקרונות: האחד הוא עיקרון שהפריד בין אופיו של המלך לבין תפקיד המלך, והשני הוא העיקרון שקובע כי השליט הוא בסיס הריבונות ולכן הוא מקור החוק.¹⁷¹

עקרונות אלו מפקידים בידי השליט כוח ציבורי רב לטובת הכלל. לחוק הרומי היה השפעה משמעותית על התפתחות השלטון והמדינה בימי הביניים. תרומתו העיקרית של החוק הרומי הציבורי הייתה השינוי בהעברת השלטון מהעברה אישית להעברה ציבורית. כלומר, המלך לא יכול עוד להחליט ולחלק סמכויות וטריטוריות כאוות נפשו, אלא החוק הציבורי כעת הוא הקובע את דרך העברת השלטון והסמכויות.

החוק הרומי הציבורי והעקרונות הנובעים ממנו באו לידי ביטוי באופן ברור בצרפת במאה ה-14, כאשר הייתה מחלוקת בין המלך הצרפתי, פיליפ הרביעי "היפה" (1285-1314), לבין האפיפיור בוניפיציוס ה-8.¹⁷² המחלוקת הייתה על בסיס כלכלי; האם יש למלך את הסמכות להטיל מיסים על הכנסייה ללא אישורו של האפיפיור. היועץ המלכותי של המלך, על בסיס החוק הרומי הציבורי, הביע את דעתו הנחרצת על הנושא: "על כל אזרחי המדינה- חילוניים כאנשי כנסייה, מוטלות חובות מסוימות למדינה הריבונית שאת ריבונותה מגלם המלך, ושום נאמנות אחרת אינה קודמת לנאמנותם למדינה, ואינה פוטרת אותם ממילוי חובות אלה לה. על כן רשאי המלך- וזו המסקנה המתבקשת- להטיל מס על הכמורה שבארצו, גם ללא אישורו של

¹⁷¹ שחר, 1985, עמ' 39

¹⁷² בוניפיציוס השמיני- בוניפיציוס השמיני נולד בשנת 1235 ומת בשנת 1303. בוניפיציוס היה האפיפיור בין השנים 1294-1303. בשנת 1301 נוצר סכסוך בין בוניפיציוס השמיני לבין מלך צרפת, פיליפ הרביעי, עקב הטלת מיסים על הכנסייה ללא אישור האפיפיור. לדעת בוניפיציוס עליונות האפיפיור היא מעל לכל שלטון חילוני.

האפיפיור".¹⁷³ בתגובה, האפיפיור בוניפציוס השמיני העמיד את פיליפ הרביעי לדין בפני הכנסייה בטענה שאף שליט חילוני לא יכול להטיל מיסים ולשפוט איש כנסייה. פיליפ הרביעי זימן את אספת המעמדות¹⁷⁴ הצרפתית (האצולה, הכמורה והמעמד הבינוני) שהודיעו לאפיפיור בכתב, עקב הוראתו של פיליפ הרביעי, שכל אחד מהם נאמן לשלטון החילוני. הסכסוך לא נפסק ובוניפציוס פרסם את האיגרת 'אחת קדושה'¹⁷⁵, שבה טען כי עליונות האפיפיור היא מעל כל שלטון חילוני. בשנת 1303 זימן פיליפ הרביעי את מועצתו והכריז על בוניפציוס השמיני כעל שליט מושחת ודיקטטורי ודרש את פיטוריו. האפיפיור בתגובה הוציא צו נידוי כנגד המלך, אך לפני שהספיק לפרסם אותו, אלפיים שכירי חרב מטעם מלך צרפת, פשטו על ארמון האפיפיור, שבו שהה בוניפציוס השמיני ואסרו אותו. ארבע מאות פרשים מאנשי בוניפציוס שחררו אותו ממעצר והביאו אותו אל הוותיקן ברומא¹⁷⁶, שם נפטר לאחר חודשים ספורים עקב אכילת פטרייה רעילה.¹⁷⁷

שינוי נוסף בימי הביניים הוא התפתחות הפטריוטיות. ראשית התפתחותה של הפטריוטיות החלה בארצות אירופה השונות עקב רצון עז של העם לשלטון בית מלוכה, מכיוון שבית המלוכה חיבר את כלל האנשים הנמצאים בטרטוריה אחת. המלכים ניצלו את הרגש הפטריוטי והשתמשו בו, וכך נוצר הייחוד של המדינה. פטריוטיות היא אהבת המולדת והארץ.

תהליך ההתגבשות של ההרגשה הפטריוטית היה הדרגתי. לפני הפטריוטיות היה רגש ההשתייכות הבסיסי לכפר שבו האדם נמצא, למקום הולדתו או אפילו למדינה שאליה הוא השתייך. ההיסטוריונית שולמית שחר לא בחרה במושג לאומיות והשתמשה במושג פטריוטיות בכוונה והיא מסבירה את דבריה כך: "אף אחד מהוגי הדעות המדיניים של התקופה לא דן בלאום או בלאומיות כמרכיב ביצירה המדינית. יתר על כן, גם באידיאולוגיות של העת החדשה, במשך מאות שנים, עדיין לא מילאה הלאומיות כל תפקיד, ולא היא שנתנה את הלגיטימציה למדינה".¹⁷⁸

ביטוי לפטריוטיות בתקופת ימי הביניים הוא אישיותה ומעשיה של ז'אן ד'ארק. ז'אן ד'ארק היא סמל לפטריוטיות הצרפתית הטהורה ביותר וסיפורה ידוע בכל רחבי צרפת גם היום. סיפורה של ז'אן ד'ארק הובא בפירוט בפרק הראשון בעבודה זו. כפי שתואר שם, בתקופת מלחמת "מאה השנים", הבינה ז'אן ד'ארק שעליה להמליך את הדופין למלך כדי ליצור מלוכה לגיטימית ולאחד את העם הצרפתי בהרגשת שייכות ופטריוטיות לצרפת. לכן, מיד אחרי שחרור אורליאן מהמצור האנגלי, ז'אן ד'ארק מיהרה לקחת את הדופין, שארל השביעי, לריימס ולהמליכו למלך צרפת. בתקופת מלחמת מאה השנים, העיר ריימס שבצרפת, לאחר כיבוש עיר הבירה פריז, הפכה לעיר המרכזית.

סיפורה של ז'אן ד'ארק היה מיוחד במינו ודמותה הפכה למיתוס של העם הצרפתי עד היום. ז'אן ד'ארק הייתה לדמות מופת. היא הוגדרה כקדושה מעונה לאחר שהועלתה על המוקד בגיל תשע עשרה. תכונותיה היו מעבר למצוינות: היא הייתה מוכנה להקריב את עצמה למען המולדת, הראתה נכונות לפעולה,

¹⁷³ שחר, 1985, עמ' 40

¹⁷⁴ אספת המעמדות - "אספת המעמדות" היא גוף שהתקיים בצרפת מאז 1302 ואליו נבחרו נציגים משלושת המעמדות בחברה: מן הכמורה, מן האצולה, ומן המעמד השלישי של חסרי זכויות היתר - שכלל את העירוניים והאיכרים.

¹⁷⁵ אחת קדושה - אחת קדושה היא מכתב מאת האפיפיור בוניפציוס השמיני שבה טען כי: "כנסייה אחת, קדושה, קתולית ואפיסטולית, אשר מחוץ לה אין ישועה ולא כפרת עוונות...".

¹⁷⁶ הוותיקן ברומא - קריית הוותיקן היא המדינה העצמאית הקטנה ביותר בעולם.

¹⁷⁷ שחר, 1985, עמ' 41

¹⁷⁸ שחר, 1985, עמ' 42

מנהיגות, כריזמטיות, ואין ספק שהייתה טהורה ונקייה. בנוסף לכל אלו, ז'אן ד'ארק תקשרה, לטענתה, עם העליטבעי, וכך הצליחה להוביל צבא של גברים בכל רחבי צרפת בתקופה שבה נשים היו קבוצה נחותה. ז'אן ד'ארק ערערה על מקומן של הנשים בחברה באותה התקופה כאשר היא תפסה את מקומו של הגבר בשדה הקרב. בספר לימוד היסטוריה של ימי הביניים בצרפת, שהופץ בשנת 1943, נכתב: "הממלכה, שאבדה בידי אישה (איזבו, המלכה מבווריה) תיגאל בידי נערה... הייתה זו אישה צעירה, 'עלמה' ולה תום הנעורים, שנבחרה לגאול את צרפת, ולכך נודעה סמליות עמוקה. עוד בהיותה ילדה שמעה בכפר על הנבואה המוזרה שסיפרה כי ממלכת צרפת, שנמכרה בידי אישה נואפת, המלכה איזבו מבווריה, תיושע בידי בתולה מלורן."¹⁷⁹

בגידתו של המלך שארל השביעי, שלא עשה דבר להצילה והמוות האכזרי שבו הסתיימו חייה כאשר הועלתה על המוקד בשנת 1431, הפכו אותו לסמל לפטריוטיזם ולאהבת העם הצרפתי. דמותה של ז'אן, נתפסת כיום כסמל להרואיות נשית והיא קידמה את האחדות, הלאומיות והשוויון בצרפת.

מדוע וכיצד הסתיימו ימי הביניים

על פי התפיסה המקובלת, בשנת 1492, שבה גילה קולומבוס את אמריקה והיהודים גורשו מספרד, הסתיימו ימי הביניים באירופה. שאלה חשובה היא מדוע וכיצד הסתיימו ימי הביניים באירופה. ההיסטוריון האנגלי ג'ורג' מקולי טרוולין, הבליט שהשינוי ההיסטורי באנגליה לא חל רק בגלל המלך הנרי השמיני¹⁸⁰ (1509-1547) שהסתכסך עם האפיפיור, אלא בגלל תהליכים ממושכים שהתרחשו בין השנים 1300-1500. להלן: "המבנה החברתי של ימי הביניים עבר מהעולם לא עקב מקרה או בשל רצונו של מלך חסר סבלנות להתגרש מאשתו, אלא עקב שינויים עמוקים בהרגליהם של בני העם האנגלי, שינויים שאת רובם ראינו בפעולתם במאות הארבע-עשרה והחמש-עשרה"¹⁸¹.

הנרי השמיני, מלך אנגליה, הסתכסך עם האפיפיור קלמנס השביעי¹⁸² מכיוון שהנרי השמיני רצה לבטל את נישואיו לקתרין מאראגון¹⁸³, כיוון שלא הצליחה להוליד לו יורש זכר. מאבקו של הנרי השמיני לביטול נישואיו עם קתרין מאראגון הוביל להתנתקותו של בית המלוכה מהכנסייה הקתולית ומהאפיפיור ולהקמתה של הכנסייה האנגליקנית¹⁸⁴.

ההיסטוריון ג'. מ. טרוולין מדגיש כי סיום ימי הביניים בסוף המאה ה-15 אינו תוצאה מיידיית של אירוע אחד אלא מדובר בתהליך הדרגתי ומורכב. תהליך זה התחיל במאה הארבע עשרה כתוצאה משחרור הצמיתים, התפתחותה של לונדון, צמיחתם של מעמדות הביניים, מהפכה בתעשיות רבות (ביניהן תעשיית הצמר), התחזקות הגאווה הלאומית והרגש הלאומי עקב מלחמת מאה השנים, הפיכתה של השפה

¹⁷⁹ אלפון וג'ינגס, 1998, עמ' 72

¹⁸⁰ הנרי השמיני, מלך אנגליה- נולד בשנת 1491 ונפטר בשנת 1547. עלה לכס המלכות האנגלי בשנת 1509 עד מותו. במהלך חייו, הנרי השמיני נישא לשש נשים.

¹⁸¹ טרוולין, 1968, עמ' 9

¹⁸² האפיפיור, קלמנס השביעי- נולד בשנת 1478 ונפטר בשנת 1534. קלמנס היה לאפיפיור בין השנים 1523-1534. סירב לבטל את נישואיו של הנרי השישי לקתרין מאראגון.

¹⁸³ קתרין מאראגון- נולדה בשנת 1485 ונפטרה בשנת 1536. קתרין מאראגון הייתה אישתו הראשונה של הנרי השמיני. עברה שמונה הריונות שמתוכם רק ילדה אחת זכתה להגיע לגיל הבגרות.

¹⁸⁴ הכנסייה האנגליקנית- הכנסייה האנגליקנית היא המוסד הנוצרי הרשמי באנגליה מהמאה ה-16. כנסייה זו נוסדה רשמית עקב התנתקותה של אנגליה מהכנסייה הקתולית במאה ה-16 ואיננה כפופה לאפיפיור.

האנגלית לסמל לאומי, המצאת התותח ועוד.¹⁸⁵ גם אירוע כגון "המגפה השחורה" במאה ה-14 חולל שינויים רבים. כל השינויים הללו, רוחניים ומוחשיים, גרמו לכך שהחיים החברתיים של ימי הביניים באנגליה ייעלמו ויתחלפו.

בתקופת השינוי שחלה באירופה המערבית, היא החלה להתגבש למדינות לאומיות עצמאיות ריבוניות כמו צרפת, ספרד ואחרות. בכל מדינה עצמאית חדשה, הכוח התרכז בעיקר במלך. בעוד שבצרפת המלוכה החדשה הייתה בעלת הברית של הכנסייה, באנגליה המלוכה הייתה בברית עם הפרלמנט. בצרפת השתמרה הדת של ימי הביניים, בניגוד לאנגליה, שבה הדת של ימי הביניים השתנתה ונשתמרו הפרלמנט, המשפט המקובל (Common Law)¹⁸⁶ והאופי החוקתי של המלוכה.

התרבות הצרפתית והתרבות האנגלית, שבתקופות מסוימות לא יכלו להבחין ביניהן, הפכו לנפרדות לחלוטין. השלטון הטיודורי באנגליה, שהחל עם סיום "מלחמות השושנים", אומנם עורר מהפכה ושינוי במבנה החברתי, אך שמר על צורתם וכוחם של מוסדות רבים. רוב המוסדות הגדולים והמסגרות בעלות הכוח, שהיו בעלי משמעות בימי הביניים, נשארו בתנאי שיהיו כפופים לסמכותם של המדינה והמלך. לעומתם, המוסדות והארגונים שלא היו מתאימים לסדר החדש, הושמדו ללא רחמים בידי השלטון. זכויות הכמורה צומצמו ואף בוטלו מכיוון שהגבילו את הפעולה של החוק הלאומי. סמכותו של הכתר גברה ובמקביל קטנו, בצורה קיצונית, כוחם של האפיפיור והכנסייה.

נראה שאחת ההשפעות החשובות של "מלחמת מאה השנים" הייתה אובדן הממד הרב-לאומי של הפאודליזם והכנסייה, כפי שאומר טרוולין: "הפאודליות הקוסמופוליטית והכנסייה הקוסמופוליטית עברו ובטלו מן העולם מול הרעיון החדש של מדינה לאומית שאליה מסונפת כנסייה לאומית".¹⁸⁷ הזכויות והכוחות של הכנסייה והכמורה, והשטחים והעצמאות הגדולה שהייתה בידיים פרטיות במסגרת הפאודליזם, נלקחו לטובת החברה תחת חסותה של המדינה.

בתקופת מלכות בית טיודור התקדם ושגשג תחום הכלכלה. הדאגה לחלשים בחברה, שלא היו מסוגלים לדאוג לעצמם, הייתה כעת לעניין של הציבור כולו. המדינה באנגליה נקטה מכאן ואילך בפעולות ממשיות. זאת בשונה מן העבר, כאשר הטיפול בחלשים בחברה היה רק עניין של מוסדות צדקה פרטיים. האנשים שפיקחו על החוקים ועל הזכויות החדשות בתחום הכלכלה ובתחום החברתי בכלל והוציאו לפועל את הצעדים שנקטו, היו שופטים ללא שכר, שמונו מטעם הכתר, והם היו החוט המקשר בין השלטון לבין העם.

השלטון במדינה זכה בסמכויות עצמאיות בלתי מוגבלות. בית טיודור תבע לעצמו את מלוא הכוח בזכות העובדה שהוא גירש ודיכא את הרשויות הזרות והרשויות המקומיות ותחת שלטונם הושגה יציבות פנימית ממושכת לאחר מלחמת אזרחים ("מלחמות השושנים") ועימות אלים ממושך עם צרפת, שגם לו היו השלכות פנימיות מרחיקות לכת (מלחמת "מאה השנים"). בדרך זו הטיודורים תבעו לעצמם את הזכות לעשות כרצונם באנגליה. תביעתם ליכולת פעולה ללא הגבלה באה לידי ביטוי בעיקר בזכויות שנטל לעצמו

¹⁸⁵ טרוולין, 1968, עמ' 9

¹⁸⁶ המשפט המקובל- המשפט המקובל הוא שיטה משפטית שהתפתחה באנגליה בתקופת ימי הביניים המאוחרות ומושמש כיום במדינות רבות השייכות לחבר העמים הבריטי, או שהיו בעבר תחת שלטונה של בריטניה. המשפט המקובל כולל בתוכו עקרונות וחוקים רבים שלא התקבלו בהכרח על ידי הפרלמנט או הממשלה.

¹⁸⁷ טרוולין, 1968, עמ' 10

המלך ובעוצמתו האישית. המלך המכהן גילם באישיותו ובמעמדו את הסמכויות המלאות של המדינה הריבונית החדשה. מלכי בית טיודור והמועצה המלכותית הכתיבו את נהלי המדיניות החדשה לאנשי הפרלמנט ולשופטים החדשים.

השינוי המיוחד שחל באנגליה בן הדתי באותה תקופה העניק יתרון לכס המלכות האנגלי. השינוי שדרדר את כוחה של הכנסייה של ימי הביניים ואת זכויותיה המופרזות גרם לשושלת בית טיודור לרשת לא רק את כוחה הגדול של הכנסייה אלא אף הביא את השושלת הטרייה בברית עם הכוחות החזקים ביותר של התקופה החדשה (לונדון, מעמדות הביניים, אנשי הים והאצולה הנמוכה ששוחדה וקיבלה את האדמות של הכנסייה). כוחות אלו, כך התברר, היו חזקים יותר מכוחות העולם הישן.

המוות השחור

באוקטובר 1347, בזמן מלחמת מאה השנים, לאחר נפילת נמל קאלה, עגנו בנמל שבסציליה ספינות שעל סיפונן אנשים גוססים וגופות מתים. המחלה המסתורית שהגיע לחופי אירופה התגלתה בשתי צורות: האחת הייתה זיהום במחזור הדם שגרם לדלקות במפשעות ולדימום פנימי והתפשטה באמצעות מגע; והאחרת, אלימה יותר וקשורה בדרכי הנשימה, פגעה בריאות והתפשטה באמצעות הידבקות של מערכת הנשימה. בשתי הדרכים הללו המחלה הייתה קטלנית לגופו של האדם ולבסוף הרגה אותו, לפעמים תוך ימים ספורים ולפעמים תוך שעות אחדות.

בספרה של ברברה טוכמן, ראי רחוק, המחלה תוארה כך: "מהירות התפשטותה של המחלה מאדם לרעהו היתה כה גדולה, עד שהרופא הצרפתי סימון דה קובינו אמר שחולה אחד בלבד יכול להדביק את העולם כולו."¹⁸⁸ המגפה הקשה, שלימים כונתה "המוות השחור" או "המגפה השחורה", הייתה כה זוועתית משום שבני האדם לא ידעו איך למנוע את התפשטותה ואיך לרפא את האנשים שנדבקו. המגפה החלה לראשונה בסין והגיע לראשונה לאירופה בשנת 1346. עד תחילת שנת 1348 המגיפה כבר הגיעה לצרפת ולחופי אנגליה. התפשטות המגיפה נחלשה בחודשי החורף הקרים אך כבר בחודשים מרץ ואפריל, המגפה חזרה והוסיפה עוד קורבנות רבים.

עד שנת 1350, המגפה הכתה במרבית אירופה. שיעור התמותה היה שונה מעיר לעיר. היו ערים בהן "רק" מחצית מהתושבים נספו כתוצאה מהמגיפה והיו ערים שכל תושביהן מתו, ללא יוצא מן הכלל. שיעור התמותה היה תלוי באוכלוסייה שהתגוררה באותה עיר. יהודים היו חייבים לפי דתם לשמור על היגיינה ולכן חלו פחות במחלה. בנוסף לכך, שיעור התמותה היה תלוי ברמת הצפיפות בערים השונות. לפי ההערכות של אותם הימים, "כשליש העולם מת"¹⁸⁹. לפי הערכה זו, כ-200,000,000 (!) בני אדם מתו ברחבי העולם. עד היום, איש אינו יודע בוודאות כמה נפגעו ומתו כתוצאה מהמגפה. בשלב מוקדם של התפרצות המחלה באירופה ובעולם בכלל, מקומות הקבורה של בני האדם התמלאו. גופות המתים הושלכו לנהרות. בלונדון בורות הקבורה התמלאו לגמרי והחלו להערים גופות ולקבור אותן יחד. המספר הכללי של המתים בפריז בלבד היה כחמישים אלף- מחצית מן האוכלוסייה. בלונדון שבאנגליה מתו כשליש עד שני שלישים מכלל התושבים.

¹⁸⁸ טוכמן, 1995, עמ' 104

¹⁸⁹ טוכמן, 1995, עמ' 106

נוצר מחסור רב בידיים עובדות- איכרים בני המעמד השלישי, אנשי חקלאות ועוד. מחסור זה סיכן את עתיד בני המאה ה-14 שעתה היו תלויים בקציר השנתי כמזונם לשנה הקרובה ואולי גם לשנה שאחריה. למרות ששיעור התמותה בקרב העניים היה גדול בהרבה משיעורי התמותה של בני האצולה, גם על המעמד הגבוה המגפה לא פסחה. המלך היחיד שמת במגפה היה אלפונסו האחד עשר מקסטיליה¹⁹⁰. יחד אתו מתו עוד יורשי עזר, בני מלוכה ואנשי אצולה רבים. התמותה בקרב אנשי הכמורה והרופאים הייתה גבוהה בשל עיסוקם.

גורם המגפה לא היה ידוע באותם הימים ובעיה זו עוררה תחושת אימה גבוהה יותר. רק כעבור חמש מאות שנה התגלה גורם המחלה- פרעושים שנשאו את החיידק והעבירו אותו לבני האדם. אולם, לא ידוע למה החיידק הפך מבילתי מזיק לקטלני. המוני העם סברו שגורם המחלה הוא זעמו של האל. אנשי הכמורה האמינו באותו גורם ושכנעו את העם כולו. אוכלוסיית העולם - ובעיקר האוכלוסייה באירופה - האמינה שבשל תאוות הבצע, חטא החמדנות, החומרנות, הניאוף, חילול השם ושאר חטאים, התפרצה המגפה הרצחנית. כיוון ששיעור התמותה הגדול נחשב כעונש מאלוהים, לא היו התפרצויות והאשמות כלפי השלטון מצד האוכלוסייה על תוצאותיה של המגפה השחורה. כיוון שבקרב היהודים המחלה לא התפשטה ולא פגעה כמו בשאר האוכלוסייה באירופה, הם הואשמו בכשפים ובאחריות להפצתה. התוצאה הייתה פרעות ומעשי טבח ולבסוף גירוש ומוות. היו ערים בהן היהודים נגרו מבתיהם והושלכו חיים למדורות. באירופה הנוצרית, למרות שהאמינו שהמגפה היא מעשה האל, עקב מצוקתם הגדולה של האנשים, הם חשו להאשים את היהודים כשעיר לעזאזל. היהודי היה המטרה הברורה ביותר, הזר הניצח. היהודי נבדל מן העולם הנוצרי והנוצרים למדו לשנוא אותו. היהודים היו חסרי אונים והגנה מבחינה חוקית, פוליטית וגופנית.

לאחר חלוף המגפה חלו כמה שינויים ניכרים. שיעור הנישואים גדל אך לא מאהבה. יתומים רבים נישאו אך ורק לטובת נדוניה מכובדת. הילודה הייתה מועטה, החיים היו חסרי שמחה ואושר, מכיוון שהנישואים נעשו עקב תאוות בצע לרכוש ולחומר. איכרים מצאו בתים נטושים והשתלטו על רכוש שלא שייך להם. בהמות ובקר התרוצצו ללא בעלים ברחבי אירופה וכמות הכסף שנשארה הייתה עצומה ביחס לאנשים שנשארו לחלוק אותו. תיארה ברברה טוכמן: "העניים השתלטו על בתים שנתרוקנו מיושביהם, ישנו במיטותיהם ואכלו בכלי כסף. איכרים נטלו לעצמם כלי עבודה שאיש לא טען לבעלות עליהם ובעלי חיים משוטטים, ואפילו גתות לדריכת יין, מפחות וטחנות קמח שנתרו בלא בעלים עברו לידיהם. הם מצאו עצמם מחזיקים ברכוש שכמותו לא היה בידיהם מעולם."¹⁹¹

החינוך נפגע עקב מחסור באנשי כמורה. לא היו רבים שידעו קרוא וכתוב. בשנת 1350, בסוף המגפה, הכמרים שנצלו הפכו לתאבי בצע ודרשו כסף רב תמורת הוראת קרוא וכתוב. עקב הרצון והדאגה להציל את הידע הרב שנמצא בסכנת הכחדה, הוקמו אוניברסיטאות¹⁹² חדשות. הקיסר, קארל הרביעי¹⁹³, דאג

¹⁹⁰ אלפונסו האחד עשר מקסטיליה- נולד בשנת 1311 ומת במגפה השחורה בשנת 1350. היה מלך קסטיליה משנת 1312 עד מותו.

¹⁹¹ טוכמן, 1995, עמ' 127

¹⁹² אוניברסיטה- אוניברסיטה היא מוסד להשכלה גבוהה. האוניברסיטה הראשונה שקמה הייתה בשנת 387 לפנה"ס. האוניברסיטאות האירופאיות הראשונות נוסדו בימי הביניים במאה העשירית.

¹⁹³ הקיסר, קארל הרביעי- קארל הרביעי נולד בשנת 1316 לשם ואצלב ונפטר בשנת 1378. קארל הרביעי היה קיסר האימפריה הרומית הקדושה בין השנים 1355-1378. היה דודו של שארל הרביעי, מלך צרפת. בנוסף להיותו קיסר האימפריה הרומית הקדושה, קארל היה גם מלך בוהמיה השני, מלך איטליה ומלך בורגונדיה.

לגורל הידע ובשנת 1348, כשהמגפה הייתה בשיאה, הקים את אוניברסיטת פראג ופרסם צווים להקמת עוד חמש אוניברסיטאות במשך חמש השנים הבאות.

התוצאה הישירה והמיידית של המגפה השחורה הייתה דילול האוכלוסייה. מותם של חייבי מס רבים אילץ את בית המלוכה להעלות את שיעורי תשלום המס וצעד זה הגביר את התקוממות האזרחים וגרם למרידות חוזרות ונשנות במהלך עשרות השנים הבאות. מחיר מזונות, כמו חיטה, עלה כמעט פי ארבעה בשל מחסור בידיים עובדות.

תגובת השליטים הייתה דיכוי מיידית. המלוכה ניסתה לשמור על רמות השכר כמו בעבר ולכל המסרבים נקבעו עונשים. כעת, בטלנות ועצלנות מצד העובד באנגליה נחשבה לפשע נגד החברה משום שמערכת חיי החברה בימי הביניים התבססה על חובת העובד לעבוד ולהפיק תוצרים.

תחושת החטא שהייתה בכל אדם ואדם במהלך התפשטות המגפה, נעלמה. לאחר המגפה הייתה הכנסייה עשירה יותר אך פחות אהובה. משום שמוות פתאומי איים על אנשי הכמורה, זרם המענקים והתרומות שזרמו למוסדות הדת התחזק. הכמרים השתמשו במענקים אלו לטובתם האישית והתנהגות זו עוררה את זעם הציבור והכמרים הותקפו. באנגליה, הייתה השנאה לכנסייה טבועה בתושבים שנים רבות. האנשים חשו שהכמרים לא מילאו את תפקידם כשליחי האלוהים ולא עזרו להם כלל בשעת צרה.

בשנים 1424-1425, בזמן תקופת ההתאוששות מהמגפה השחורה, סמל "המוות השחור" אופיין בדמות של שלד כאשר בידו האחת שעון חול ובידו השנייה חרמש. דמות השלד עטופה בתכריכים לבנים וחיוכו אירוני ומר, מגיע לבשר את גורלם של בני האדם המשתקף בדמותו, כפי שמטעימה טוכמן: "כל בני האדם, החל בקבצן וכלה בקיסר, החל בזונה וכלה במלכה, החל בפקיד הלבוש סחבות וכלה באפיפיור, כולם יגיעו למצב הזה."¹⁹⁴

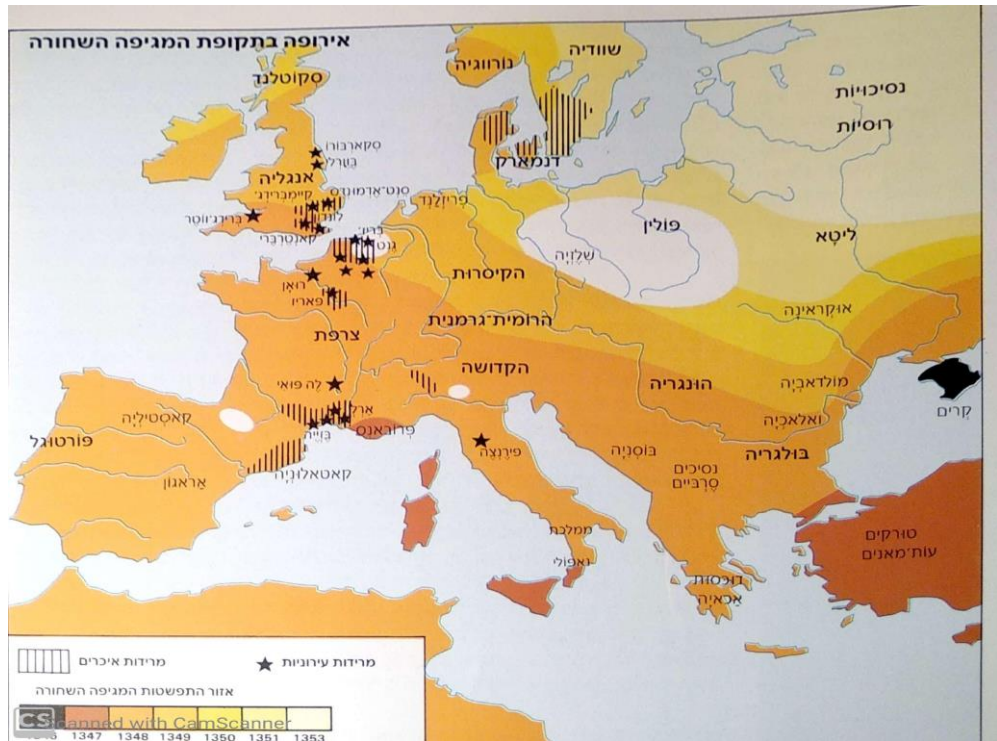
האנשה של המוות לוקח חיי אדם¹⁹⁵

¹⁹⁴ טוכמן, 1995, עמ' 133

¹⁹⁵ ויקיפדיה, תחת הערך- המוות השחור.

”אנשים מתפללים להקלה במגפה ומסביבם גופות, ליתוגרפיה מאת פ. האורד”¹⁹⁶

מפת אירופה בתקופת המגפה השחורה¹⁹⁷

¹⁹⁶ אנציקלופדיה, תחת הערך- המגפה השחורה.

¹⁹⁷ בר-נביא, 1993, עמ' 133

ז'אקרי- מרד האיכרים בצרפת

בתקופת מלחמת מאה השנים בין צרפת לאנגליה (1337-1453) התחולל מרד של המעמד השלישי בצרפת. בני המעמד השלישי¹⁹⁸ בפריז היו חסרי כל עקב מלחמת מאה השנים, וכתוצאה מהמגיפה השחורה שערערה את חיי החברה באירופה. מלחמת מאה השנים גרמה להכבדת עול גביית מיסים על כלל האוכלוסייה. מכיוון שרוב האוכלוסייה הייתה מהמעמד השלישי, הם הרגישו מקופחים וחסרי אונים נגד השלטון.

לאחר קרב פואטייה¹⁹⁹ בשנת 1356 שבו נלקח בשבי מלך צרפת, ז'אן השני²⁰⁰, עלה בנו העוצר, שארל²⁰¹ לכס המלכות בצרפת. בשנת 1358, שנתיים לאחר קרב פואטייה האיום והנורא (ראו הרחבה בפרק א') לא יכלו עוד אנשי המעמד השלישי לסחוב את העול הכספי שנפל עליהם עקב מלחמת מאה השנים. אנשי המעמד השלישי והאיכרים בנו וביססו ארגון התקוממות נגד הממלכה ונגד שארל, העוצר הצעיר וחסר הניסיון. מנהיגם של המעמד השלישי ושל ארגון ההתקוממות היה אטיין מרסל²⁰². אטיין מרסל היה סוחר אריגים עשיר שמעמדו הקביל למעמדו של ראש עיריית פריז. דרישתו הראשונה של אטיין מרסל בשם ארגון האיכרים לאספת המעמדות (ראו לעיל) הייתה לפטר שבעה יועצים מלכותיים שנודעו בשחיתותם, להחרים את רכושם ולא לאפשר להם לכהן במשרה ציבורית שוב. דרישתו השנייה הייתה שבמקום שבעה יועצים אלו, אספת המעמדות תקבל שנים עשר אצילים, שנים עשר בורגנים²⁰³ וארבעה אנשי כנסייה. שארל, דופן צרפת²⁰⁴, נראה כלפי חוץ כאדם לא מרשים ופחדן. לעומת זאת, אישיותו הפנימית הייתה שונה לחלוטין ממראהו החיצוני. הוא התברך ביכולת עמידה ובתבונה שעזרו לו בשעות מצוקה. לא היה לו עניין במלחמות ובשאיפות צבאיות, ולפיכך הרבה להשכיל ולהעשיר את מוחו ועקב כך, השתפר חוש מנהיגותו ושלטונו. שארל החמישי, שכעת כיהן כמלך בהיעדר אביו, החליט לא להיענות לבקשת אטיין מרסל וציווה על פיזור אספת המעמדות. אספת המעמדות התנגדה לפקודת המלך וסירבה להתפזר. רצונו של מרסל היה להכניע את יורש העצר, שארל החמישי, וכדי לעשות זאת החל לגייס את בני המעמד השלישי למאבק. תחילה איים בשביתות ובאלימות עממית. כשניסה שארל לגייס כספים הוא עורר את זעמם של האיכרים בפריז ולא נותרה לו ברירה אלא לכנס שוב את אספת המעמדות.

במאי 1358 שארל נקט צעדים שהובילו להתקוממות מרד האיכרים שכונה ז'אקרי (jacquerie), ז'אקרי הוא כינוי לעג לאיכר, כינוי שבסיסו בבגדיו הבלויים והפשוטים שאיתם יצא האיכר לקרב. ישנן מספר

¹⁹⁸ בני המעמד השלישי- המעמד השלישי, מרבית העם הצרפתי, כמעט ולא נהנה מזכויות כלשהן. הזכויות הפוליטיות והאחרות הוענקו למעמדות הגבוהים יותר- האצולה, הכמורה והמלוכה. ישנם שני שכבות במעמד השלישי- העניים והבורגנים. מעמד הבורגנות היה עשיר יותר.

¹⁹⁹ קרב פואטייה (1356)- קרב פואטייה הוא קרב משמעותי שהתחולל במהלך מלחמת מאה השנים בין צרפת לאנגליה. בקרב זה, סמוך לעיר פואטייה שבצרפת, צרפת נחלה הפסד גדול. בנוסף להפסד הגדול, מלך צרפת, ז'אן השני, נלקח בשבי על ידי אדוארד הנסיך השחור של אנגליה.

²⁰⁰ ז'אן השני- ז'אן נולד בשנת 1319 ומת בשנת 1364. מלך על צרפת משנת 1350 עד מותו. נלקח בשבי האנגלים במהלך קרב פואטייה. חתם הסכם עם האנגלים ושב לצרפת. כאשר בנו נסוג מההסכם, ז'אן חזר לשבי מרצונו ומת בשנת 1364.

²⁰¹ שארל, לימים שארל החמישי, מלך צרפת- נולד בשנת 1338 ונפטר בשנת 1380. כיהן כמלך צרפת משנת 1364 עד מותו. שארל החמישי נודע כמלך חכם. הוא הצליח להחזיר את רוב השטחים שנכבשו במהלך מלחמת מאה השנים בידי האנגלים, לידי צרפת. שלטונו מציין את סוף החלק הראשון של מלחמת מאה השנים. הצליח לדכא את מרד ז'אקרי ולמנוע מלחמת אזרחים.

²⁰² אטיין מרסל- נולד בשנת 1302 ונפטר בשנת 1358. משנת 1357 עד מותו הנהיג את תנועת המרד הז'אקרי כנגד האצילים ובית המלוכה.

²⁰³ בורגנים- הבורגנים היו העשירים שבמעמד השלישי. במהלך כל תקופת ימי הביניים, הבורגנים היו צריכים לשלם את רוב המיסים לבית המלוכה מכיוון שבדרך כלל פטרה ממס את האצילים ואת הכמרים.

²⁰⁴ דופן צרפת- דופן הוא תואר של יורש העצר של צרפת בין השנים 1350-1791 ואחר כך בשנים 1824-1830. יורש העצר הראשון שזכה בתואר דופן היה בנו של המלך ז'אן השני, שארל החמישי.

גרסאות מדוע פרץ מרד האיכרים. גרסה אחת היא שהאצילים החרימו את הבהמות והרכוש הדל שהיה לאיכרים, על מנת לממן את ההוצאות של מלחמת מאה השנים, וכתוצאה מכך עוררו את ההתקוממות. גרסה אחרת היא שאטיין מרסל הסית את האיכרים כנגד הדופין וגרם להם לחשוב שהחרמת רכושם היא רק הצעד הראשון למעשי דיכוי שעוד יבואו. הכפרים נבזזו על ידי האצילים וכלי עבודתם נבזזו כדי לבנות מהם נשק. הבהמות נלקחו כדי לספק מזון לחיילים וציוו על האיכרים לעבוד בעבודה נוספת על מנת שיוכלו לגנוב מהם יותר.

ב-28 במאי התכנסה אספת מחאה. האיכרים האשימו הן את האצילים והן את המלך. ההתקוממות לא איחרה לבוא. יום אחרי האסיפה, בלילה, קבוצה של כמאה איכרים, כשבידיהם סכינים וכלים שונים, הסתערו על בית האחווה הקרוב לכפר שלהם, פרצו למקום, הרגו את האביר, את אשתו ואת ילדיו והעלו את המקום באש. ברברה טוכמן מציגה בספרה, ראי רחוק, עדויות של האצילים ואנשי הכמורה לגבי אותו לילה: "יצאה הקבוצה לאחת הטירות הבצורות שבסביבה, כבלו את האביר בעל המקום ואנסו את אשתו ובתו בזו אחר זו, לעיני האדון הכפות; לאחר מכן הרגו את האישה, שהייתה בהריון, את הבת ואת כל ילדיו של האביר ולבסוף גם את האביר עצמו, ומשסיימו את מלאכת ההרג, החריבו את הטירה עד היסוד והעלוה באש".²⁰⁵

מרד הז'אקרי התפשט במהרה ומדי יום הצטרפו איכרים חדשים עם נכונות לתקוף את האצילים, משפחותיהם ורכושם. האצילים בתגובה לפרעות לא החזירו מלחמה אלא נסו עם משפחותיהם על נפשם והשאירו את כל רכושם מאחור. סיפורים רבים והמחשות לאותה התקופה התפשטו ברחבי אנגליה. הסיפורים נועדו להקצין את מעשיהם האכזריים של האיכרים, כפי שמתארת טוכמן: "הרגו וצלו את בשרו [של האציל] על שיפודים לעיני אשתו וילדיו. לאחר מכן אנסו עשרה או שנים־עשר מן התוקפים את הגבירה באכזריות רבה ומשכילו בה את זממם אילצוה לאכול את בשר בעלה ולאחר מכן הרגוה".²⁰⁶

במרד זה המורדים לא עסקו רק בהרג וברצח אלא גם בהרס וביזה. במקומות בהם מידת השנאה כלפי הכמורה הייתה דומה למידת השנאה כלפי האצולה, מיהרו הז'אקרים (כינוי המורדים) לתקוף ולבזוז גם את הכנסייה. אטיין מרסל, שעמד בראש המרד, נקלע לשלב מכריע במאבק. הוא הציע וסימן למורדים הז'אקרים את אחוזותיהם של יועציו של המלך כמטרת תקיפה. אחוזותיהם של שניים מהמקורבים אל בית המלוכה נבזזו ונהרסו. בעלי האחוזות אולצו להישבע כי הם לא עוד מן האצילים והם מביעים נאמנות לתנועת הז'אקרי. מרסל, שידיו הוכתמו בדם ובהרס, הפך לאכזרי. לבסוף, לאחר שריפת אחוזות, רצח, אונס וביזה, האצילים החליטו להגיב למרד במלחמה.

הקרב בין שני המעמדות התנהל על גשר צר בין העיר פריז לבין המבצר בו ישבו האצילים. האיכרים היו ביתרון מספרי נגד האצילים, אך שדה קרב זה לא אִפְּיֵר להם לנצל יתרון זה. האבירים הרוכבים על סוסיהם שעטו קדימה לעבר האיכרים האוחזים בנשק הדל ורמסו אותם. הקרקע נהפכה במהרה למרחץ דמים. האיכרים ניסו להתנגד לאבירים, אך גורלם נחרץ והם מתו בקרב. אלו שנסו על נפשם נתפסו, נוצרה בהלה נוראה והטבח היה איום. קבוצת האבירים איבדה לוחמים בודדים בלבד בעוד שהאיכרים כמעט וחוסלו לגמרי. קרב זה יצר נקודת מפנה במרד הז'אקרי. האצילים הצרפתים שאבו השראה ועידוד מן הניצחון הגדול שנחלו הלוחמים האבירים והצטרפו אליהם. המעמד הגבוה פשט על כפרי האיכרים ועשה

²⁰⁵ טוכמן, 1995, עמ' 182

²⁰⁶ טוכמן, 1995, עמ' 182

פעולות הרס ונקם. מכאן ואילך החל דיכוי מרד הז'אקרי ובמהלכו אף נפל מרסל אטיין, המנהיג.²⁰⁷ שארל החמישי מנורה עמד בראש האצילים. הוא ידע שעל מנת לזכות בכתר צרפת, עליו לשתף פעולה עם האצילים כדי לקבל מהם סיוע בעתיד. שארל הביא עימו צבא שמנה מאות לוחמים. בעיר פריז התחולל הקרב הגדול בין בית המלוכה והאצילים לבין המעמד השלישי. חיל האיכרים זעק קריאות קרב ונופף בדגלי המרד. עוד לפני שהקרב החל, חיל האצילים תפס את מנהיגם ומפקדם של האיכרים. כתוצאה מכך ביטחון הז'אקרים התמוטט והאיכרים קרסו וחוסלו בידי האצילים והאבירים. שארל מנורה והאצילים טבחו שלושת אלפים איכרים. כך דוכא המרד בידי בית המלוכה והמעמד הגבוה. כל מרד נוסף שנוצר לאחר מרד הז'אקרי דוכא לפני התפשטותו. עם מותו של מרסל הגיע הקץ למרד הז'אקרי.

איור המתאר את סופו של מרד הז'אקרי²⁰⁸

מרד האיכרים באנגליה

מרד האיכרים האנגלי פרץ מסיבות דומות לנסיבות בהן פרץ מרד הז'אקרי בצרפת. גביית מיסים גדולה יותר עקב מלחמת מאה השנים והמגפה השחורה הובילה להתקוממות האיכרים. לפני פרוץ המרד, בשנת

²⁰⁷ טוכמן, 1995, עמ' 185

²⁰⁸ ויקיפדיה, היסטוריה של אירופה.

1377, אדוארד השלישי, מלך אנגליה²⁰⁹, לפני מותו באותה השנה, הטיל על אנשי אנגליה מס גולגולת²¹⁰ כדי לממן את מלחמת מאה השנים נגד צרפת. בשנת 1381, מרד האיכרים האנגלי פרץ נגד המלך ריצ'רד השני²¹¹. כאשר ריצ'רד השני מלך על אנגליה, שיעור המס הועלה, ואנשים בעלי מעמד שונה התבקשו לשלם מס שונה. כתוצאה מכך, גביית המס נתפסה על ידי האיכרים והמעמד הבורגני כמפלה ולא הוגנת כלפיהם. כיוון שבשנת 1381, ריצ'רד השני היה רק בן 14, היו לו יועצים רבים שנחשבו בעיני העם מושחתים. אחד ממנהיגי המורדים של האנגלים היה ווט טיילור²¹². השמועות על המרד בצרפת -מרד הז'אקרי, עוררו את ווט טיילור לפעול. ווט דרש מבית המלוכה והאצילים להפחית את המיסים ולתת לאיכרים שוויון זכויות מעמדי. כאשר אחד מגובי המס הגיע לעיירה ברנטווד שבמחוז אסקס²¹³ סירבו התושבים לשלם את המיסים בטענה שהם שילמו די והותר. המון זועם של למעלה ממאה איש סילק את גובי המס מהעיירה. גובי המס זימנו תגבורת מלונדון אך היא לא הועילה. ההמון הזועם בברנטווד הרג שישה מהפקידים של המלך. השמועות על המרידה התפשטו במהירות ובמהרה כל העיירות במחוזות אסקס וקנט²¹⁴ סירבו לשלם מס.

ווט טיילור, מנהיג המרד, ניצל את ההצלחה של המאבק הראשון ויצא בראש קבוצת איכרים לכיוון לונדון. הצבא של ווט טיילור, צבא האיכרים, מנה כ- 50,000 לוחמים. טיילור וחייליו נכנסו למצודת לונדון והרגו את סיימון סאדברי²¹⁵, לורד צ'נסלור²¹⁶ וארכיבישוף קנטרברי²¹⁷. המורדים המשיכו לארמון סבוי²¹⁸ העלו אותו באש והרגו את דודו של המלך. מלך אנגליה, ריצ'רד השני, ניסה להרגיע את ההמון הזועם והוציא צו הנענה לדרישותיהם ומבקש מהם לחזור לביתם. חלק מהמורדים סירבו להסתפק בצו ודרשו התחייבויות נוספות ומעשים בפועל. האיכרים דרשו לקבל מהמלך כתבי זכויות המבטלים את מעמדם כצמיתים.²¹⁹ לבסוף, בנובמבר 1381 הסתיים המרד כאשר ווט טיילור מת. ישנם מספר סיפורים לגבי מותו של ווט טיילור. האחד הוא שבמהלך ויכוח שפרץ בין המורדים לבין שומרי המלך, ווט טיילור נהרג. לפי סברה אחרת ווט טיילור נפגש עם המלך ואנשיו בארמון המלך כדי לדון בדרישות האיכרים, ונטען שבמהלך

²⁰⁹ אדוארד השלישי, מלך אנגליה - נולד בשנת 1312 ומת בשנת 1377. שלט על אנגליה משנת 1327 ועד מותו. נחשב לאחד משליטיה המוצלחים ביותר של אנגליה. הנהיג את אנגליה בקרבות פואטייה וקרסי נגד הצרפתים בהצלחה רבה. בתקופת שלטונו השתוללה המגפה השחורה באירופה.

²¹⁰ מס גולגולת - מס גולגולת היא אחת הדרכים בה מדינה יכולה לגבות מס מתושביה. מס גולגולת נקבע באופן אחיד וזהה על כל אדם בממלכה.

²¹¹ ריצ'רד השני - מלך אנגליה - נולד בשנת 1367 ומת בשנת 1400. מלך על אנגליה בין השנים 1377-1399. ריצ'רד היה בנו של אדוארד הנסיך השחור, ונכדו של מלך אנגליה, אדוארד השלישי. האתגר הראשון העיקרי שעמו ריצ'רד היה צריך להתמודד היה מרד האיכרים האנגלי בהיותו בן 14. ריצ'רד ניהל את המאבק היטב והצליח לדכא את המרד.

²¹² ווט טיילור - ווט טיילור נולד בשנת 1342 ומת במהלך מאבקו במרד האיכרים האנגלי בשנת 1381. הנהיג את המוני האיכרים במאבקם ובדרכם ללונדון. עם מותו הסתיים מרד האיכרים האנגלי.

²¹³ מחוז אסקס - אסקס הוא מחוז אנגליה המכיל בתוכו עיירות רבות.

²¹⁴ מחוז קנט - מחוז קנט נמצא בדרום מזרח אנגליה וגובל במחוז סאקס. במחוז קנט יש מעל 40 עיירות.

²¹⁵ סיימון סאדברי - נולד בשנת 1317 ונפטר בשנת 1381. היה ארכיבישוף קנטרברי בין השנים 1375-1381. מונה בשנת 1380 ללורד צ'נסלור וכתוצאה מכך האיכרים המורדים ראו בו את האחראי למיסים הגבוהים שמוטלים אליהם והרגו אותו.

²¹⁶ לורד צ'נסלור - הלורד צ'נסלור הוא חבר בממשלה הבריטית וכיום הוא משמש כשר המשפטים. בתקופת ימי הביניים הלורד צ'נסלור היה בחבר במועצה המלכותית, ועם הזמן התווספו אליו תפקידים חשובים נוספים.

²¹⁷ ארכיבישוף קנטרברי - הארכיבישוף קנטרברי הוא מנהיג הכנסייה האנגליקנית באנגליה כיום. בתקופת ימי הביניים, הארכיבישוף קנטרברי היה מנהיג הכנסייה בלונדון.

²¹⁸ ארמון סבוי - ארמון סבוי היה ארמון המלוכה באנגליה בתקופת ימי הביניים. לאחר קרב פואטייה, במהלך מלחמת מאה השנים, ז'אן השני, מלך צרפת נתפס והובא לשם. הארמון נהרס במהלך מרד האיכרים האנגלי בשנת 1381. היה ממוקם ברחוב הסטרנד המפורסם בלונדון.

²¹⁹ צמיתים - צמית היה המעמד הנמוך ביותר. מעמדו הקביל למעמד העבד עם הבדל אחד. לא ניתן היה לרכוש אותו או למכור אותו ללא האדמה אותה עיבד.

השיחה, ווט טיילור העליב את המלך ושלף סכין ולכן הוצא להורג. סברה שלישית היא שווט טיילור התנהג בגסות רוח בעת פגישתו עם המלך ואחד מאנשי המלך דקר אותו כאשר הוא לא היה חמוש. לאחר מותו של ווט טיילור המלך הצליח לשכנע את האיכרים הלוחמים שהכל התנהל כשורה ושהוא נענה לבקשותיהם. אך במקביל, הצליח לגייס צבא של 7,000 חיילים לחיסול המורדים. צבא המלך התגבר על האיכרים וניצח אותם במאבק. המלך, ריצ'רד השני, לא נענה לבקשותיהם של האיכרים ולא ביטל את המיסים החדשים כמו שהבטיח. במהלך הקרב האיכרים הבינו שמנהיגם מת ולכן לא נלחמו. למעשה, מותו של ווט טיילור הביא לסיום מרד האיכרים האנגלי.

איור של המאבק בין שומרי המלך לבין המורדים בלונדון, ומות המנהיג ווט טיילור²²⁰

לסיכום, אנו יכולים לראות שעל פי המתואר בפרק, אלה הם השינויים שהתחוללו באנגליה ובצרפת בין השנים 1300-1500 בימי הביניים. המלחמות, מלחמת מאה השנים בין צרפת לאנגליה ומלחמות השושנים באנגליה, שינו את האופי של שתי הממלכות וגרמו לשינויים בלתי הפיכים, הן בשלטון והן ביחס לחברה. בעקבות המלחמות בין בתי האצולה של צרפת ואנגליה, ובאנגליה המלחמות הפנימיות, התחזקו הפטריוטיזם והזהות הנפרדת של כל אחת מהממלכות אנגליה וצרפת. הוצאות המלחמות גרמו לעושה כלכלי ובצרפת ובאנגליה האיכרים מרדו. שורת השינויים, שכללה גם את ערעור מעמד הכנסייה, השפיעה וגרמה למעבר לתקופת הרנסאנס. המרידות באנגליה ובצרפת בישרו על המהפכות שהיו אז בחיק העתיד, דוגמת המהפכה האמריקאית והמהפכה הצרפתית במאה ה-18 והמהפכה התעשייתית במאה ה-19. תחושת הפטריוטיזם ולבסוף הלאומיות התחזקה עד שהגיעה לשיאה במאה ה-19. אנשי אירופה למדו מה זו אהבת מולדת ונאמנות לארץ, לא רק נאמנות לאדם אחד, אלא לתרבות שלמה. אנשים הבינו שיש משהו גדול מהם והם לא שולטים בחוקי הטבע, כפי שהבינו מהמגפה השחורה. בתי המלוכה הבינו יותר את המגבלות לשלטונם והמעמד השלישי התחיל להבין שכולם שווים ומאות שנים אחר כך דרש שוויון זכויות ועורר את המהפכות שהוזכרו.

²²⁰ כהן, כשכשו את לונדון, 2017

סיכום

שאלת החקר בעבודה זו הייתה כיצד השפיעו העימותים הפנימיים באנגליה (במיוחד מלחמת השושנים) ובצרפת והעימותים והחיצוניים בין שתיהן (במיוחד מלחמת מאה השנים) על חיי האוכלוסייה בכל אחת מהממלכות. בהתאם לשאלת החקר, עבודה זו נכתבה בשלושה פרקים: העימותים החיצוניים (מלחמת מאה השנים), העימותים הפנימיים באנגליה (מלחמות השושנים) וההשפעות של העימותים משני הסוגים על האוכלוסיות באנגליה ובצרפת. כל זאת בתקופה של שלהי ימי הביניים, עד תחילתה של העת החדשה המיוחסת לגילוי אמריקה על ידי קולומבוס בשנת 1492.

בפרק הראשון העיסוק העיקרי הוא במלחמת מאה השנה: הסיבות, המאורעות שקדמו למלחמה, המאבק עצמו ותוצאות המלחמה. נקודת המוצא של תחילת השתלשלות האירועים היא ההשתלטות של הממלכה האנגלית על שטחים בצרפת לטובת רווחים כלכליים, זאת כאשר ההתנגדות הצרפתית הלכה וגדלה. בנוסף לזה, דרישתו של המלך אדוארד השלישי, בשנת 1328, לכס המלוכה של צרפת התסיסה את בית המלוכה הצרפתי. אנגליה וצרפת לא היו בעלי ברית ולא שאפו לכרות ברית שלום ביניהן. אולם הן היו תלויות זו בזו מבחינה כלכלית. לפני תחילת המלחמה עמדה דילמה בפני שתי הממלכות- האם להתאחד או להתנתק בעימות אליים. בפרק א' ניתן ניתוח מעמיק של העימות הקשה בין אנגליה לצרפת שנמשך 116 שנים- "מלחמת מאה השנים". מלחמת מאה השנים יצרה שינויים רבים והדגישה את הזהות הנפרדת של הצרפתים והאנגלים. במהלך מלחמת מאה השנים אירעו אירועים יוצאי דופן וחריגים. אולי הבולט שבהם הוא הופעתה של ז'אן ד'ארק. נערה כפרית הובילה צבאות של גברים לעבר פריז במטרה לשחרר את צרפת מידי האנגלים. היא יעצה והכניסה רוח לחימה במלך, שארל השביעי, והביאה לניצחון צרפת במלחמה. נערה כפרית, בת 19, הפכה לסמל הפטריוטיות, ולימים סמל הלאומיות, של צרפת. ז'אן ד'ארק היא אירוע חריג בפני עצמו. החברה באותם ימים לא יכלה להתמודד עם יוצאי דופן ולכן העלו אותה על המוקד בטענה שהיא מכשפה. אולם דמותה הפכה לסמל לאומי ולימים היא גם הוכרה כקדושה על ידי הכנסייה הקתולית.

אנגליה פיתחה את הקשת הארוכה והפעילה צבאות בשורת קרבות (קרסי, פואטיה ואז'נקור) שבהם בני מעמדות נמוכים אנגלים הצליחו להנחיל תבוסות למעמד האבירים שהיה לו עד אז מונופול על המלחמה בימי הביניים. באותם ימים, הצבא האנגלי היה הצבא החזק ביותר על אדמת אירופה.

לאחר סקירת העימותים החיצוניים בין שתי הממלכות, הוקדש פרק לדיון בעימותים הפנימיים באנגליה- "מלחמות השושנים". למלחמות השושנים נודעה משמעות ארוכת טווח על אנגליה ואחר כך, כאשר אנגליה התעצמה, על העולם כולו. הן היו בסיס לשינוי מהותי בהיסטוריה האנגלית ובסיס לשינוי מידי בחברה האנגלית באותה תקופה. מלחמות השושנים החלו מייד אחרי מלחמת מאה השנים. בפרק ב' ניתן להבחין בסיבות שבגללה פרץ מאבק בין שני הבתים החזקים באנגליה; בית יורק ובית לנקסטר. בנוסף לכך, ניתן בפרק זה ניתוח מעמיק ורחב על השתלשלות האירועים ותוצאות הקרבות. הקרבות השפיעו רבות על החברה האנגלית באותן השנים ובעיקר על בתי האצולה שספגו את המכה הכי חזקה. מלחמות השושנים היו מאבקים בין בתי האצולה ולכן רוב המתים היו אנשי בעלי מעמד גבוה ומכובד. כתוצאה מהמלחמות הללו, הושמדו רוב בתי האצולה באנגליה.

הפרק האחרון בעבודה מסכם ומסביר את השינויים הברורים שיצרו המאבקים בין אנגליה לצרפת, מלחמות השושנים והמאבקים הפנימיים בכל אחת מהארצות בחיי האוכלוסיות. המלחמות שינו את האופי של שתי הממלכות וגרמו לשינויים בלתי הפיכים בן החברתי, הפוליטי, הגיאוגרפי, הדמוגרפי ועוד.

האזרחים של שתי הממלכות למדו את המושג פטריטיזם והתחזקו תחושות שייכותם למקום שממנו באו. הפרק האחרון מכיל בתוכו ניתוח של נתונים היסטוריים וגם מסקנות והשערות של היסטוריונים משתי הממלכות לגבי השינויים שהתחוללו. פירמידת המעמדות התערערה עקב מלחמות אלו, בשתי המדינות היו מרידות איכרים, מעמד הכנסייה ירד, המלוכה התחזקה והאצילים נחלשו, אופי הצבאות השתנה, הן בטקטיקות הלחימה והן על ידי שימוש בכלי נשק חדישים, דוגמת הקשת הארוכה ותותחים. מעל לכל אלה, רבץ צילה של "המגפה השחורה" שהשמדה חלק גדול מהאנושות במאה ה-14.

לאחר הדיון בעיקרי הממצאים והמסקנות מהפרקים, בכוונתי לנסות ולענות על שאלת החקר. לפי המחקר והמקורות שקראתי, מלחמת מאה השנים ומלחמות השושנים השפיעו רבות על האוכלוסייה בכל אחת מהממלכות באופנים שונים. עקב מלחמות עקובות מדם אלו, החברות באנגליה ובצרפת התקוממו והציתו ניצוצות רבים של מרד, חוסר הסכמה עם המצב הקיים, תחושת שייכות ורצון לשוויון ושלו. השינויים שנוצרו עקב המלחמות באנגליה ובצרפת הם שינויים בלתי הפיכים ששינו את פני הממלכות האלה ושינו את פני אירופה והעולם בכלל.

אני מאמינה שללא מלחמות אכזריות אלו, העולם לא היה מגיע לאן שהוא היום. העולם התפתח בצורה משמעותית מאוד, הן בפוליטיקה, הן בחברה, הן בכלכלה והן בצבא. מרד הז'אקרי בצרפת הבעיר ניצוצות למהפכה הצרפתית שנוצרה בצרפת מאות שנים לאחר מכן. ז'אן ד'ארק נשארה מאז ועד היום סמל לפטריטיזם וללאומיות של העם הצרפתי. אנגליה התפתחה למעצמה הבריטית שהייתה במאות ה-19 וה-20. תחת ההשפעה האנגלית נוצרה המדינה הדמוקרטית הגדולה ביותר בעולם, ארצות הברית. העימות עם צרפת ומלחמות השושנים פתחו את הדרך להפיכתה של אנגליה למעצמה עולמית. בנוסף לכך, ללא ההשלכות של מלחמות אלו, ללא הפיכתה של אנגליה למעצמה הבריטית, וללא הצהרת בלפור, לעולם לא הייתה קמה מדינת ישראל בה אנו חיים היום.

מכיוון שז'אן ד'ארק היא בערך בת גילי, יצא לי לחשוב במהלך כתיבת העבודה עד כמה היא הייתה אישיות מיוחדת. אינני יודעת מה הייתי עושה אם הייתי במצבה. נדירים האנשים שיש להם את הכוחות הנפשיים והיכולת להוביל צבא שלם ולפעול באומץ הלב ובגבורה שהיא פעלה בה.

לאור המחקר שערכתי הגעתי אל מסקנותיי אלו ואני מאמינה שהמחקר אפשר לי לקבל את הכלים כדי שאוכל לדבר באופן חופשי על ההיסטוריה של שתי הממלכות, על השינויים החברתיים שיצרו ועל השפעתם בעולם. במהלך כתיבת העבודה למדתי דברים חדשים על כתיבת מחקר היסטורי ככלל ועל הנושא הנרחב הזה בפרט. למדתי איך נראה מבנה של עבודה בסדר גודל כזה- עבודה אקדמית, מה שלפי דעתי ייתן לי יתרון בעתיד. למדתי לסכם ספרים היסטוריים מורכבים, לשלב בין מספר מקורות ו"להיכנס לראש" של היסטוריונים. למדתי איך להוסיף הערות שוליים ואת משמעותן והשפעתן על העבודה.

במהלך כתיבת העבודה נתקלתי בקשיים רבים עקב לימודי בבית הספר בשנה האחרונה ובעת המיונים שלי לצבא. לא מצאתי הרבה זמן להשקיע בכתיבת העבודה ורק בחללים הריקים שלי ביום המשכתי בכתיבה. כתוצאה מכך, כתיבת עבודה זו נעשתה באופן איטי מאוד. התמודדתי עם הקשיים הללו בעזרת המנחה שלי ומעת לעת בחנתי עם עצמי את סדר העדיפויות שלי.

מעבר ללמידה המשמעותית, למדתי את הרלוונטיות של הנושא עליו חקרתי למציאות היום. המלחמות, המרידות ו"המוות השחור" הן תופעות קיימות גם היום. עבודה זו מגיעה לסיום ממש בתוך ההתמודדות של העולם כולו ובתוכו מדינת ישראל עם מגפת הקורונה. ניתן לראות את ההשפעה של הטכנולוגיה ואת ההתמודדות של השלטון עם המגפה בכל המדינות בעולם.

לסיכום, הלמידה שלי מתוך מחקר זה הייתה למידה משמעותית, רכשתי כלים לחשיבה ולכתיבת מחקר היסטורי שימשיכו ללוות אותי ולעזור לי גם בעתיד.

רשימת המקורות והקיצורים

- אבן שושן, א. (1981). **המלון החדש**. ירושלים : קריית הספר.
- אלפון, מ. וג'ינגס, א. (1998). להמציא מחדש את ז'אן : האיקונולוגיה של ז'אן ד'ארק בספרי הלימוד של וישי. **זמנים**, 64, עמ' 66-79.
- בורד, א. (1964). **תולדות בריטניה הגדולה**. יפו : מ. מזרחי.
- בר-נביא, א. (1993). **האטלס ההיסטורי תולדות העולם**. ת"א : ידיעות אחרונות/ספרי חמד/ספרי תל אביב. הויזינחה, י. (2009). **סתיו ימי הביניים**. ירושלים : כרמל.
- זוק, ד, והייאס, ר. (1981). **קיצור תולדות המלחמות**. ת"א : מערכות/משרד הבטחון.
- טוכמן, ב. (1995). **ראי רחוק : המאה ה-14 הרת הפורענויות**. תל אביב : דביר.
- טרוולין, ג'י. מ. (1968). **דברי ימי אנגליה**. תל אביב : מסדה בע"מ.
- כהן, מ. (19 ביוני 2017). כשכבשו את לונדון ורצחו עורכי דין : המחאה החברתית נוסח 1381. אוחר מתוך **הארץ, בלוגים, הסטוריה גדולה בקטנה** : <https://www.haaretz.co.il/blogs/neilbar/BLOG-1.4180297>
- מורואה, א. (1937). **דברי ימי אנגליה**. תל אביב : מסדה בע"מ.
- מורואה, א. (1959). **דברי ימי צרפת**. תל אביב : מסדה בע"מ.
- מנשה, ס. (1986). איזבל מצרפת מלכת אנגליה דרכה של מלכה. **זמנים**, 21, עמ' 32-39.
- נהרי, א. (2004). **אטלס היסטורי של העולם**. ת"א : מפה.
- סוויד, א. (2010). גורמי כוח פריפריאליים והשפעתם על המרכז : מלחמת הורדים כמקרה מבחן. עבודת גמר, מא. **האוניברסיטה העברית בירושלים**.
- סמיונוב, ו.פ. (1956). **היסטוריה כללית של ימי-הביניים**. תל אביב : הקיבוץ המאוחד.
- פרוינד, י. (1956). **היסטוריה של ימי הביניים**. **למרחב**. 19 באוקטובר. עמ' 7,8.
- צ'רצ'יל, ו. (1958). **היסטוריה של העמים דוברי האנגלית**. ת"א : עם הספר.
- קול, א. (2013). התגובה על קרב פואטייה : זהות צרפתית בכתיבה הפוליטית בראשית מלחמת מאה השנים. **זמנים**, 124, עמ' 18-29.
- שחר, ש. (1985). **מורשת ימי הביניים**. ת"א : האוניברסיטה המשודרת.
- שפר, ט. (2004). **הבט אחורה בזעם : הפוליטיקה של הרגשות בימי הביניים**. **זמנים**, 87, עמ' 22-33.
- שראל, ב. (1990). **אנציקלופדיה כללית כרטא**. ירושלים : כרטא-משרד הביטחון.
- Gardiner, Juliet & Wenborn, Neil (ed.). (1997). **The Columbia companion to British history**. New York: Columbia University Press.

נספח א': אירועים עיקריים בשנים 1300-1500

- 1309-1377 : האפיפיורות עברה מרומא לאביניון. בתקופה זו כיהנו שישה אפיפיורים.
- 1302 : פיליפ ה-4 "היפה" הוא מלך צרפת הראשון שכונס אסיפת מעמדות. מטרת הכינוס היא גיוס תמיכה נגד האפיפיור בוניפציוס ה-8, שהתנגד לניסיון של פיליפ להטיל את מרותו על הכמורה של צרפת.
- 1317 : בצרפת נחקק החוק הסאלי, הקובע כי גברים בלבד יכולים להיות מלכים. מטרת החוק היא לתת לגיטימציה לשלטון פיליפ ה-5, בנו השני של פיליפ ה-4, שעלה לשלטון תוך התעלמות מזכותה של בת אחיו לכתר.
- 1337-1453 : מלחמת מאה השנים
- 1340 : הצי האנגלי הביס את צי צרפת בקרב סלויס.
- 1346 : האנגלים מביסים את הצרפתים בקרב קרסי, וכובשים בעקבות הניצחון את קאלה (1347).
- 1348-1351 : המגפה השחורה גורמת למותם של כרבע עד שליש מאוכלוסיית אירופה. גל של פרעות נגד היהודים, המואשמים באחריות לאסון.
- 1356 : האגלים הביסו את הצרפתים בקרב פואטיה. אדוארד "הנסיך השחור" לקח בשבי את ז'אן השני, מלך צרפת.
- 1356-1358 : מהומות בפריז. ראש מועצת העיר, אטיין מרסל, ניצל את העובדה שהמלך ז'אן השני "הטוב" נמצא בשבי האנגלים וכפה על יורש העצר שארל לפרסם את "הצו הגדול" של שנת 1357, המכפיף את גביית המיסים להסכמת אספת המעמדות הכלליים.
- 1358 : "ז'אקרי", התקוממות איכרים באיל דה-פראנס, שמפני ופיקרדיה. בדיכוי המרד נהרגו כעשרים אלף איש. המרד של אטיין מרסל בפריז ומרד האיכרים דוכאו על ידי יורש העצר שארל (לימים ה-5) באכזריות רבה. המרידות פרצו בגלל המיסים הכבדים שהוטלו עקב המלחמה על תושבי צרפת.
- 1360 : בחוזה ברטיניי הכירה צרפת בשלטון אדוארד ה-3 מלך אנגליה על שליש משטחה.
- 1361-1363 : התפרצות שנייה של מגפת דבר באירופה.
- 1369-1374 : שרל ה-5 חידש את מלחמת מאה השנים. עד לשנת 1374 הצליחה צרפת לחזור ולהשתלט על מרבית השטחים שאנגליה כבשה ממנה.
- 1373-1383 : מרידות של כפריים המתפשטות עד לונדון. המנהיג הוא הכומר ג'ון בול, המטיף לשוויון בין בני האדם. תנועת הלולארדים, המקבלת את השראתה מג'ון ויקליף, הופכת להתקוממות.
- 1378-1417 : עקב עימות במוסד האפיפיורות, יש שני אפיפיורים : אחד ברומא והאחר באביניון.
- 1399 : ראשית שלטון בית לנקסטר באנגליה.
- 1413-1414 : מהפכה בפריז בהנהגת הקצב סימון קאבוש, שכרת ברית עם המפלגה הבורגונדית נגד יורש העצר שארל השישי.
- 1415 : הנרי ה-5 פלש עם צבאו לצרפת, השמיד את צבאה בקרב אז'נקור וכבש את נורמנדי ואת צפון צרפת.
- 1419 : ז'אן "ללא חת" דוכס בורגונדי נרצח בידי אנשיו של יורש העצר שרל (ה-7). בנו ויורשו פיליפ "הטוב" כרת ברית עם הנרי ה-5 מלך אנגליה ולחם לצידו נגד צרפת.

- 1429 : זיאן דארק שחררה את אורליאן. חודשיים לאחר מכן נערך טקס ההכתרה של שרל ה-7 למלך צרפת.
- 1431 : זיאן ד'ארק הורשעה בכפירה והועלתה על המוקד ברואן. הנרי ה-6 הוכתר בפריז למלך צרפת.
- 1436 : שארל השביעי החזיר את פריז לשלטונו.
- 1485-1455 : מלחמת הוורדים (או השושנים) באנגליה בין בית יורק (ורד לבן) לבין בית לנקסטר (ורד אדום). הנרי טיודור, אחד מצאצאי בית לנקסטר, כונן שושלת חדשה בשנת 1485 .
- 1453 : סיום מלחמת מאה השנים. צרפת סילקה את צבא אנגליה מכל שטחה, למעט העיר קאלה.
- 1455 : יוהן גוטנברג בנה מכבש דפוס יעיל והדפיס את התנ"ך. כך החלה מהפכת הדפוס.
- 1477 : שארל "הנועז", דוכס בורגונדיה, הובס ונפל בקרב נאנסי, לאחר שנכשל בניסיונו לכבוש את שוויץ. כך הוסר האיום של מדינת בורגונדיה על צרפת. 1482 : בשלום אראס הסתיים המאבק על ירושת שרל "האמיץ". בורגונדי נמסרה לצרפת ופלנדריה נמסרה לבית הבסבורג.
- 1494 : שרל ה-8 פלש לאיטליה ובשנת 1495 כבש את נפולי. תביעתו לכתר איטליה סיבכה את צרפת במלחמה שנמשכה 65 שנים על השלטון באיטליה ²²¹.

²²¹ בר-נביא, 1993, עמ' 130-133. נהרי, 1993, עמ' 92-114.

נספח ב': מלכי אנגליה וצרפת בין השנים 1300-1500

אנגליה

בית פלנטג'נט

אדוארד הראשון 1239-1307 (**Edward 1** – מלך על אנגליה (England) בין השנים 1239-1307. אדוארד הראשון היה מבית פלנטג'נט, ובתקופת מלכותו הצליח הרחיב את שטח אנגליה וחיזק את שלטון אנגליה על סקוטלנד.

אדוארד השני 1284-1327 (**Edward 2**) - היה מלך אנגליה משנת 1307 ועד כליאתו בגלוסטרשייר (אחד ממחוזות אנגליה) בשנת 1326. מת בעודו בכלא ממות טבעי אך יש הסוברים כי נרצח.

אדוארד השלישי 1312-1377 (**Edward 3**) - שלט במלוכת אנגליה משנת 1327 עד 1377 במותו. אדוארד השלישי נחשב לאחד ממלכיו המוצלחים של אנגליה ושלטונו (50 שנה) נחשב לארוך במיוחד. בשנת 1337 הכריז על עצמו בורש החוקי של צרפת מה שגרם לפתיחה של מלחמת מאה השנים.

ריצ'ארד השני 1367-1400 (**Richard 2**) - מלך בין השנים 1377-1399 על אנגליה עד הדחתו בידי הנרי הרביעי (המלך הבא). עלה לשלטון בגיל 10 ובשנותיו הראשונות בכס המלוכה ניהלו את אנגליה מועצת יועצים מטעם האצולה.

בית לנקסטר

הנרי הרביעי 1367-1413 (**Henry 4**) - מלך על אנגליה משנת 1399 עד מותו בשנת 1413. הנרי הרביעי היה המלך הראשון באנגליה מבית לנקסטר, סבו היה אדוארד השלישי ואביו היה דוכס לנקסטר.

הנרי החמישי 1386-1422 (**Henry 5**) - מלך על אנגליה בין השנים 1413-1422. היה המלך השני בשושלת בית לנקסטר. בראשיתו כמלך אנגליה, חידש את המלחמה עם צרפת והגיע להשגים מרשימים וכבש כמעט את צרפת כולה. בשנת 1420 הנרי החמישי חתם על הסכם שבו הוא הוכר כמלך הבא של צרפת. הוא נישא לביתו של שארל השישי, מלך צרפת.

הנרי השישי 1421-1471 (**Henry 6**) - שלטונו של הנרי השישי היה מסובך יותר מקודמיו (פירוט בפרק ב' של העבודה). הנרי השישי מלך על אנגליה בין השנים 1422-1461 ומשנת 1470 עד 1471. הנרי השישי עלה לכס מלכות אנגליה וצרפת בעודו בן תשעה חודשים. בשנת 1429 שלטונו על צרפת פסק מכיוון ששארל השביעי, דודו, הומלך על ידי ז'אן דארק למלך החוקי של צרפת.

בית יורק

אדוארד הרביעי 1442-1483 (**Edward 4**) - מלך באמצע תקופת מלכותו של הנרי השישי מבית לנקסטר. אדוארד הרביעי מלך בין השנים 1483-1461 למעט מספר חודשים בין השנים 1470-1471 בהם מלך הנרי השישי. אדוארד הרביעי מבית יורק היה אחד היה דמות מרכזית במלחמה בין בית יורק ובית לנקסטר- "מלחמת השושנים" - ראו בפירוט בפרק ב'.

אדוארד החמישי 1470-1483 (**Edward 5**) - אדוארד החמישי מלך על אנגליה היותו בן שתיים עשרה כחודשיים בשנת 1483, בעיצומה של מלחמת השושנים. בשנת 1483 הוכרז כממזר והוחלף על ידי דודו, ריצ'רד השלישי.

ריצ'רד השלישי 1452-1485 (3) - **Richard** ריצ'רד השלישי מלך על אנגליה משנת 1483 עד מותו בשנת 1485. מותו התרחש בקרב בוזוורת' (בהרחבה בפרק ב') שסיים את מלחמת השושנים.

בית טיודור:

הנרי השביעי 1457-1509 (**Henry 7**) - מלך על אנגליה משנת 1485 עד שנת 1509 במותו. איחד בין הבתים יורק ולנקסטר והקים את שושלת המלכים של בית טיודור. נחשב לאחד ממלכיה המוצלחים ביותר של אנגליה.

צרפת

בית הקפטינגים

פיליפ הרביעי 1268-1314 (**Philippe 4**) - פיליפ הרביעי, מכונה גם "היפה", בן לבית הקפטינגים. מלך על צרפת משנת 1285 ועד מותו בשנת 1314.

לואי העשירי 1289-1316 (**Louis 10**) - לואי העשירי, בן לבית הקפטינגים שלט על צרפת בין השנים 1314-1316. שלטונו הקצר התאפיין במאבק בינו לבין אצילי הממלכה.

פיליפ החמישי 1293-1322 (**Philippe 5**) - פיליפ החמישי, מכונה גם "הגבוה", היה בן לשושלת הקפטינגים ומלך על צרפת בין השנים 1317-1322. עלה לשלטון לאחר מות אחיו, לואי העשירי, מכיוון שבנו של לואי מת חמישה ימים לאחר לידתו.

שארל הרביעי 1294-1328 (**Charles 4**) - שארל הרביעי היה המלך האחרון מבית הקפטינגים בצרפת. מלך על צרפת משנת 1322 עד מותו. מכיוון שמת ללא צאצאים דודו של שארל, פיליפ, רוזן ולואה תפס את כס המלכות.

בית ולואה

פיליפ השישי 1293-1350 (**Philippe 6**) - פיליפ השישי היה הראשון מבית ולואה ששל על צרפת. מלך על צרפת משנת 1328 עד מותו.

ז'אן השני 1319-1364 (**Jean 2**) - ז'אן השני כונה גם ז'אן הטוב בגלל טוב ליבו כלפי העם. היה בן לשושלת ולואה, מלך על צרפת בין השנים 1350-1364.

שארל החמישי 1338-1380 (**Charles 5**) - שארל החמישי, מכונה גם "החכם", היה בן לשושלת בית ולואה. מלך על צרפת בין השנים 1364-1380. שלטונו היה המוצלח ביותר בתקופת מלחמת מאה השנים בין אנגליה לצרפת. שארל הצליח להחזיר את הקרקעות ואת הסמכות שהממלכה איבדה בעת לחימתה עם האנגלים.

שארל השישי 1368-1422 (**Charles 6**) - שארל השישי היה בן לשושלת ולואה. כונה גם שארל "האהוב". מלך על צרפת משנת 1380 עד מותו.

שארל השביעי 1403-1461 (**Charles 7**) - שארל השביעי כונה גם "המנצח". בתקופת שלטונו, 1422-1461, צרפת ניצחה את אנגליה במלחמת מאה השנים.

לואי האחד עשר 1423-1483 (**Louis 11**) - לואי האחד עשר היה מבית ולואה ושלט על צרפת בין השנים 1461-1483.

שארל השמיני 1470-1498 (Charles 8) - שארל השמיני כונה שארל "החביב", היה בן לשישלת בית
ולואה, מלך על צרפת בין השנים 1483-1498.